NORDAHL GRIEG

VEIEN FREM

ARTIKLER I UTVALG VED ODD HØLAAS

GYLDENDAL NORSK FORLAG --------- OSLO 1947

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta urval utgavs postumt 1947. Författaren avled 1943.

Boken har scannats av Nasjonalbiblioteket i Oslo. Den anpassades och OCR-tolkades för Projekt Runeberg i februari 2014 av Bert H.

NORDAHL GRIEG OG «VEIEN FREM»

AV

ODD HØLAAS

Da det var en kjensgjerning at Nordahl Grieg var falt, holdt en av hans diktervenner en minnetale over ham i Sverige, hvor han talte om hans overskuddstalent. «Han jaget alltid videre, men samtidig steg han. Han så ikke selv på sine verker som definitive, det var stadier, men det var stigning fra stadium til stadium, og høyest nådde han sikkert etter den 9. april, da hans evners rikdom satte blomster som hører til vår høyeste og edleste diktning.»

Om disse ordene er sanne og riktige, kan de likevel trenge en nøyere overveielse, for stadiene i Nordahl Griegs liv var ikke bare hans, de var tidens. Om en vil kalle den européiske utviklingen i disse mørke, skjebnesvangre årene før krigen en stigning, ja vel, så steg han med den. Han steg med katastrofen og tragedien. Med sitt tidsnære, følsomme og ubendige talent ble han stormfuglen som varslet de ulykker som skulle bryte inn over oss, men han var mer enn det. Når en nå leser de allerede gulnede bladene av «Veienfrem», som kom i årene 1936 og 1937, blir en ikke bare slått av hvor skarpsynt han levde med, hvor profetisk det glimter mellom bladene, men først og fremst blir en grepet av hans overveldende mot og hensynsløse vilje til å vri tiden ut av den farlige kurs. Han, som med sin dramatiske nerve gjennomskuet så mange manøvrer og så megen taktikk, hadde bare én form, en i virkeligheten ukuelig tro på den menneskelige godhet og anstendighet. Ofte ser en sitert hans bekjente ord: «en gumanist er et menneske som føler uvilje mot urett, men ikke kjemper for det som er rett». «Veien frem» ble hans kamp, og den ble hard. Men kampen overskygger aldri hans egentlige hensikt, å tenne varmen i naturlige, fordomsfrie og ufordervede sinn, en motild mot undergangskreftene. Det ville være i strid med ånden i Nordahl Griegs livsverk om en lot seg forlede til å se det i skjæret av det siste stadium, av kulminasjonen, selv om den har den selvfortærende ilds forferdende skjønnhet.

Også av en annen grunn vil det være urett. Krigen er forbi, og tiden er sunket tilbake i et leie som vi med

forundring og skrekk synes vi kjenner igjen. Det som for ti år siden for Nordahl Grieg var forutanelser og profetier er nå for oss blitt smertelig erfaring. Det som han den gang førte sin harde og bitre kamp mot, det som nå skulle være overvunnet og drept, det lever den dag i dag. Men det er den forskjell at vi i dag skulle ha forutsetninger for å forstå ham bedre ennvi den gang gjorde. Så meget mer gjelder det at ikke ordene fra «Veien frem» nå bare blir et stadium, men at vi lar dem lyde med den dype, smertefylte aktualitet de har.

De sanne diktere, sa Wergeland, hører bare til ett parti: himmelens og den forbedrede jords! Nordahl Grieg hørte alltid til de sanne diktere, men også hans vei frem hadde sine slyng og svingninger. Forut for «Veien frem» lå to år i Moskva, forut for Moskva lå en vanskelig depresjonsperiode. Han sendte meg noen linjer fra England nyttår 1932 som jeg siterer her, fordi de slett ikke ligner ham. «Jeg føler ikke trang til å rope hurra for noe som helst. Herregud for en imitasjon av et liv jeg har levd de siste årene — the painted veil, which those who live, call life!» Gjensynet med England hadde bare gitt ham den bitre, stumpe følelsen som klinger igjen i hans mest resignerte bok «De unge døde». Så hadde han skrevet skuespillet «Atlanterhavet» som nevnes her ikke bare fordi han i virkeligheten var misfornøyd med det, men fordi det har sin symptomatiske interesse. Hovedpersonen, den unge journalist Ketil, som han hadde så mange trekk til felles med, deltok i en stor, sensasjonell atlanterhavsflyging til tross for at han gjennomskuet den som et stort anlagt kynisk blendverk til atspredelse for massene, men han gikk med på grunn av en liten privat kjærlighetsmisère og styrtet ned. Dermed styrtet også den borgerlige, individualistiske dikter i havet for aldri mer å vendetilbake. Jeg tror at den uvilje han næret for sitt eget skuespill, — at han likefrem tenkte på å slette det av sin produksjon, skyldtes en instinktiv forakt for skuespillets helt. Han hadde bevilget ham en svakhet som han selv senere i livet aldri tillot seg. Han følte seg på dette tidspunkt nokså ferdig med seg selv, bitter og misforstått. Hvor forskjellige de to bøkene «Norge i våre hjerter» og «De unge døde» enn var, hadde de begge to en stor tillitsfullhet som forutsetning. Nå kom tilbakeslaget og hjelpeløsheten hos et menneske som har åpnet seg med følelsens enkle oppriktighet, — og som ikke er blitt trodd på sitt ord. Grundig og totalt satt utenfor følte han seg, da «Arbeidernes leksikon» lakonisk hadde kalt ham «konservativ og medlem av Fedrelandslaget».

Det var en meget tynnslitt Nordahl Grieg som dro til Moskva høsten 1932. Han ble der i to år, og det ble en lang periode av selvfordypelse og omvurdering av verdiene. Men det betydde også en regenerasjon av noen av de sterkeste egenskapene hos ham, de som alltid hadde så vanskelig for å utfolde seg i det lille smålige, fantasiløse og uridderlige Oslo. Slik følte nå iallfall han det! Etter hvert begynte han å akseptere det russiske samfunn og ikke minst russerne. Den lange, tunge Moskva-vinteren bodde han i Novaja Moskovskaja med Kremls takkete borg og Moskvafloden utenfor vinduene. Blåkråkene svingte i svermer ut fra de mørke tårnene. Mot isen og snøen så han en uendeligstrøm av svartkledde mennesker. Det var fremmed og knugende, men han lot seg ikke stanse av et bilde. Han overvant det, gled inn i det russiske miljøet som på en besynderlig måte passet ham. I russernes rommelighet var det en sans for noe vesentlig. Han beveget seg ut og inn mellom kunstnere og forfattere til alle tidspunkter, miljøet var fullstendig konvensjonsløst, men alltid ytende eller mottagende. Mange av dem som har kjent og fått merke Nordahl Griegs usedvanlig friske, glitrende opposisjonslyst har forundret seg over hans uavkortede sympati og lojalitet overfor mange av de ting i Russland som skulle være vesensfremmede for ham, men en ting er sikkert, han var dypt grepet av den groende velviljen og tilliten til det gode i menneskene som han fant mer direkte uttrykt i russisk samfunnsliv, og det svarte til et av de dypeste behov i ham selv. Som norsk dikter hadde han krympet seg under den tradisjonelle forestilling om at forleggeren sto Gud nærmest. I Russland opplevde han at det var dikteren. Det hendte at denne tilværelsen ble avbrutt av besøk fra norske skuespillere og forfattere, han syntes at det var et karnevalsopptog av fordommer og inngrodde vane forestillinger de førte med seg. De brakte bud fra en verden som allerede lå langt bak ham.

Den lange tiden i Moskva hadde demmet opp en voldsom virksomhetstrang i ham, og den ble så meget sterkere som han etter hvert følte at det ble bruk for ham. Nazismens vekst, jødeforfølgelsene og de mange truende signaler rundt om i Europa — også i Norge, kalte på hans aktivitet. Det var her i Moskva at han besluttet seg til å gi ut sitt eget tidsskrift når han kom hjem, et blad som skulle gå løs på undergangskreftene, hvor han måtte finne dem. Hvor meget dogmatisk marxist han var, vet jeg ikke, men etter evne ville han gjerne være det. Og da

han kom tilbake til Norge og laget «Veien frem», ansatte han en usedvanlig troende marxist, Ivar Digernes, som sin sekretær. Undertiden hadde jeg en følelse av at herr Digernes spilte en lignende politisk rolle overfor sin dikter som Tolstoys sekretær spilte en moralsk rolle for sin. Den gamle dikterprofet hadde som kjent ansatt en pålitelig ung mann til å følge seg i hælene overalt for å avverge eventuelle sidesprang.

Våren 1935 var han hjemme i Bergen. Til å begynne med følte han seg desorientert og usikker på seg selv. Hans økonomi begynte likefrem å bli synlig slett. Men plutselig var det som gjensynet med Bergen og med det bergenske miljø samlet seg til et veldig bilde, — ikke inspirert av russisk teater som man har trodd, men merkelig nok av Noel Cowards film «Cavalcade», til gjengjeld dirrende av et nytt sosialt helhetssyn. Og på få uker skrev han «Vår ære og vår makt». Dette skuespill betydde to ting. Striden omkring det plaserte ham med en gang i åpen kamp. Nå var han hjemme og innenfor. Bitterheten som lå hans natur så fjern, hadde fått avløsning av en forbitrelse som lå nærmerefor ham. Og skuespillet rettet opp hans økonomi og gjorde tidsskriftet mulig.

Det ble et i enhver henseende enestående tidsskrift. Han var selv den ambulerende redaksjon med lommene fulle av manuskripter og brev fra den internasjonale falanks som førte den konsekvente og uforsonlige kamp mot nazisme og fascisme rundt om i verden. Aldri har et uanseligere blad hatt en mer imponerende krets av medarbeidere. Journalisten i ham var levende som noen gang før, men det var kommet en større tyngde over ham. Han spilte ikke for spillets skyld, og den høyspenningen han levde i og som strålte ut fra ham, var geniets dyre pris for å forstå og fornemme at forspillet til tragedien allerede var begynt. Helst holdt han seg utenfor Oslo. I «Veien frem»s første tid bodde han i en liten hytte i Asker, som hadde den fordel at den lå ganske ufremkommelig til. Men tidsskriftet krevde at han flyttet til byen, og da bodde han gjerne i et fordringsløst hospits. Når det vesle værelset fløt av aviser, tidsskrifter og bøker, følte han seg godt installert. Han vandret rundt i en blå sjømannsbuserull, men uavlatelig gikk han til sengs med alle sine papirer og trykksaker, jeg tror nærmest for konsentrasjonens skyld. Når bøkene ble for mange, flyttet han til et nytt værelse, mens bøkene ble igjen. De hadde gjort sin nytte. Men han hadde også en viss sans for alminnelig hygge. Diktet til Viggo Hansteen ånder av denne dype sans for et hjems atmosfære, og Hansteen ble hans kjæresteog verdifulleste rådgiver i denne tiden. Men en merket en tydelig forandring i ham. Han syntes det hastet, han hatet de døde dager og de døde timer. Ikke så at hvert øyeblikk skulle være like betydningsfullt, men øyeblikkene skulle likevel ha en sammenheng med dette liv som endelig var blitt så fullt av mening. Jeg vet ingen som kunne hygge seg bedre foran en flammende peis, klosset suttende på en sigar som han hadde kjøpt i en pose hos nærmeste landhandler, men gled hyggen ut i et tomt og meningsløst samvær, brøt han plutselig opp og ble borte.

Han gikk rett på. «Veien frem» inneholder i grunnen ikke noen løfterik programartikkel. Enhver god artikkel skal være en handling, og det er som hans artikler fra første stund er handlinger. Men senere en gang skrev han et opprop for «Arbeidet» som inneholder både det som var drømmen om «Veien frem» og erfaringene han gjorde. Det er mer enn et opprop, det er litteratur, det er mer enn litteratur, det er et helt monument over den tiden da «Veien frem» ble til.

«Alt som skjer i verden, er i virkeligheten et personlig anliggende for enhver av oss. Intet menneske, selv om det tusen ganger kaller sig upolitisk, står utenfor politikk; det mest upolitiske som et passivt menneske kan drive det til er å bli offer for politikk. Verdensbegivenhetene rammer alle: valget står bare mellem to måter som en kan betrakte dem på.

Den borgerlige presse skaper en følelse av fortvilelsehos de beste av sine lesere. Det er som disse aviser på sine førstesider daglig avtrykker nye kapitler av apokalypsen, et håpløst kaos av blod og redsel. Reaksjonen har sin nytte av det: dette daglige morgeninntrykket av det forferdeliges uavvendelighet sløver menneskenes motstandsvilje, hendene synker ned: ingenting nytter.

En socialistisk avis inntar en fullkommen motsatt holdning. Den søker lovmessigheten i de begivenhetene hvor reaksjonen bare fremstiller forvirringen.

En slik avis vet at klarhet er fremskrittets viktigste våpen. Fordi det arbeider ut fra en idé, er den i stand til å vurdere begivenhetene. Viten er det første skritt til å overvinne angst.»

Ja, med denne klarhet som var gjennomlyst av hans fantasi og gjennomglødet av hans varme, gikk han like løs på den uhyggelige kjede av skjensler som preger disse årene før krigen: Etiopia, krigsspekulasjonene, Quisling, Ossietzky-striden, Spania . . . For et register!

Utvalget er foretatt uten smålighet. Det er mulig at det er dem som føler seg ille berørt av den polemiske kraft i hans artikler og som mener at de bør tilhøre fortiden, men hensikten med utvalget har vært den dobbelte: i hans ånd og med hans ånd å ramme de ting han kjempet mot, og som vel tør sies å ha overlevd ham. Dernest å vise ham selv og hans stilling i vårt samfunn, både hans ubendige livstro, hans polemiske kraft og hans grenseløse offervilje for en idé, — og den sørgelige bakgrunn av mistenkeliggjørelse og underkjennelse. Det er også tatt med en del artikler som han skrev i Russland, i og om Spania i de siste årene før krigen, artikler som alle kunne ha stått i «Veien frem». Dessuten et dikt «Til Nordens ungdom» som først nå er funnet blant hans papirer. Det er et supplement til det kjente «Kringsatt av fiender» som sto allerede i 1936 i «Veien frem», — det er som prologen til krigen. Utvalget slutter vemodig nok med hans siste svar på den siste mistenkeliggjørelse, skrevet noen måneder før krigsutbruddet. «Hvor er Nordahl Griegs tanker nå?», het det. Han svarte: «Mine tanker er hos Norge!»

København, mars 1947.

Odd Hølaas.

I

FRA

VEIEN FREM
[Lederartikkel februar 1936]

VEIEN FREM FEBRUAR 1936 REDIGERT AV NORDAHL GRIEG 1. ÅRGANG NR. 1

Den store engelske lyriker Wilfred Owen som falt under verdenskrigen, en uke før våbenstillstanden, — skrev i et dikt fra skyttergravene med skjærende bitterhet: Vi ligger her, fordi man sier til oss at på ingen annen måte kan vennlige ildsteder brenne, eller sol skinne med mening på barn og marker og frukt . . . .

Idag spør mennesker hele verden over: er der ingen annen måte?

Det kapitalistiske samfund svarer nei. En ny verdenskrig regnes for uundgåelig, en katastrofe som kan utslette hele vår civilisasjon. Som det var å vente, er fascistene, kapitalismens stormtropper, gått i spissen. Marinetti, en italiensk dikter som står Mussolini nær, har nylig sendt et budskap hjem fra Etiopia, hvor han jubler over eksplosjonene; «kanonenes orkideer» kaller han dem. Disse vakre blomstene skal snart skyte op på alle Europas marker.

Er der ingen annen måte?

Der er bare én vei å gå. Kamp mot krigen og det samfund som fører til fascisme og krig. Vi må søke solidaritet hos dem som i kraft av sin livskamp har sett veien og valget lenge før oss: arbeiderklassen. Det samfund som dirrer i en feber av krigstrusler ogoprustning (og derfor kalles det bestående), har nektet å føre livet og kulturen videre. Vi må gi våre evner og vår styrke til et nytt samfund, fredens og socialismens.

Det er nye krav som stilles til alle oss, hvis liv er å arbeide med ånd: vi må kunne kjempe og tro.

Norsk åndsliv har lenge sviktet disse to opgavene. Den ubevisste frykten for virkeligheten har altfor ofte skapt en

kvasi-radikal maskerade, hvor individets psykologiske og seksuelle anfektelser er blitt utnevnt til høieste «dristighet». Disse «uredde» folkene liker å tro at deres libido er menneskehetens ytterste skyttergravslinje. De kan komme til å opleve at fascismens bomber vil rive underlivet op på dem. Så kan de hvile salige, under hver sin orkidé.

Der er andre som ikke har kraft til å se gjennem giftdampene fra et døende samfund; deres sluttresultat er den absolutte skepsis, og ikke sjelden er de stolt over det. For en mangel på sann vitalitet i denne tvilen på at menneskeverdigheten kan kjempe og seire! La oss ha det klart at mangel på vitalitet er en synd som vil bli straffet med døden i denne store og forferdelige tiden som verden nu går i møte.

Vi vil i dette tidsskrift prøve å være med i arbeidet for å vekke menneskenes fantasi og erkjennelse av vår tids kamp. Vi vil holde valget frem for dem — mellem den fascistiske tilintetgjørelse av all kultur og frigjørelsen av alle krefter i det klasseløse samfund.Vår vei er livets vei. I denne tid av truende barbari ser vi at alt av verd kjemper på samme front. Enhver edel tanke er, bevisst eller ubevisst, en protest mot kapitalens, fascismens og krigens forakt for menneskelighet. Det var dette Rosa Luxemburg følte, da hun i fengslet, like før hun blev snikmyrdet av officersbanden, kalte Goethe — mannen utenfor striden, men med håpets velde i sig — for sin kampfelle.

Det er den klare erkjennelsen, men også livstroen og livsmotet, som skal gå med proletariatet på veien frem.

ÅPENT BREV TIL SVEN HEDIN

Ved Olympiaden i Berlin skal de fem verdensdeler ha hver sin talsmann, som i en kort tale skal hylde idrettslekene. En mann fra Norden er blitt valgt som «Europas stemme». Vi vil gjerne spørre Dem, Sven Hedin, hvad De akter å si i et land hvor selve den olympiske idé, forbrødringen av alle folkeslag og raser, er blitt forrådt?

«Manchester Guardian» har forlengst offentliggjort fotografiet fra Garmisch-Partenkirchen med plakaten: *Juden Zutritt verboten!* Vi vet at utenlandske jøder, beskyttet av sine pass, får komme inn; men vi vet også at tyske jøder er nektet adgang, ikke bare til et enkelt sted i Tyskland, men til selve samfundet. En rase som har skapt mange av de dypeste verdier i tysk kultur, skal behandles som urene dyr.

De, dr. Hedin, skal tale for Europa. De er en stor mann, og mer enn det: De er en mann. Under ufattelige anstrengelser har De erobret hemmelighetene fra Asia, og i mange års samvær med farvete hjelpere har De kanskje erobret en hemmelighet til: at menneskeverd og brorskapsfølelse ikke avhenger av rase eller folk.

Hundretusen tyskere vil hylde Dem på Berlins stadion; men en mann som De har en større tilhørerskare, avlevende og ufødte, som har krav på ikke å glemmes.

La Europas stemme rope mot rasehatet! Hvis en forrådt idé hyldes, da taler Europa med en kreftsvulst i strupen. Vi ber Dem, Sven Hedin, — tal med klar stemme.

Februar 1936.

HVAD SKJER PÅ NATIONALTHEATRET?

Få norske teaterchefer er blitt møtt med slike forventninger som Axel Otto Normann. Da spørsmålet om å ansette ham skulde avgjøres, hadde Nationaltheatrets styre og representantskap intet valg. De måtte bøie sig, ikke for mannen, men for de titusener bak ham som krevde en fornyelse av teatrets liv.

En slik fornyelse kan stort sett sammenfattes i to punkter 1) å behandle samtidens brennende spørsmål i kunstnerisk form, 2) å spille menneskehetens store verker, med en slik innlevelse og et så friskt syn at deres verdier blir hele samfundets uundværlige eiendom. Fra et socialistisk synspunkt er dette annet punkt ikke det minst viktige. Det gjelder å finne frem til verker som gir stoltheten og velden ved å leve, fordi følelsen av

menneskeverd skaper krav, kamp for rikere liv.

Hvordan har teaterchef Normann påbegynt dette arbeidet: å fornye norsk teater?

La oss først se på de skuespill han har opført med emner fra vår tid. Hans første personlige innsats var ypperlig. Et halvt år i forveien hadde Hans Jacob Nielsen opført et emigrant-skuespill om jødeforfølgelsene i Det tredje rike, og nu kom Nationaltheatret medProfessor Mamlock». Det blev en levende og god teateraften, full av løfter.

Hvad kom siden? Opfyllelsen? Siden kom sammenbruddet.

Normanns annet nutids-skuespill var «Som det kunde ha gått». Selv Oxford-pressen måtte tilstå at det var et av de største kunstneriske nederlag som Nationaltheatret hadde hatt på mange år. Forbauset og skuffet vendte folk teatret ryggen.

Så kom Normanns tredje nutids-skuespill, «Attentat». Foran premieren uttalte teaterchefen til «Arbeiderbladet» at det var «et skuespill om livets meningsløshet og skjebnens ironi».

Jeg skulde ha lyst til å høre den rungende latteren som russiske arbeidere, verdens beste teaterpublikum, vilde hilst denne uttalelsen med. De vilde sagt: Der finnes ikke noe som heter livets meningsløshet og skjebnens ironi! Det er jo kunstens opgave å vise oss livet på stormende seierrik marsj fremover, kunsten er vår styrkedrikk i troen på menneskelighet, i vår kamp for grenseløse mål.

Hos oss vakte ikke dette repertoarvalget latter, men mismot. Våre ledende kritikere, Skavlan, Gjesdahl, Heiberg, har stemplet det som elendig kunst. Men er det ikke sånt folk vil ha? Nei, det er ikke det. Så opriktig mente publikum det med sitt krav på fornyelse, at de demonstrerte mot dette skuespillet med fullkomment fravær. I den siste menneskealder har det neppe noen gang vært så få folk i Nationaltheatret som under dette stykke. Der er en rettferdighet i dette. Mannen som glemte sitt program: Nationaltheatret for hele folket, har opnådd å få Nationaltheatret for sig selv.

La oss se på det annet punkt: klassikerne. Hermanglet Normanns opførelse av Wessel og Holberg fullkomment den erobrerviljen som kreves for å fornye og fare videre fortidens kulturverdier. Hele folket holdt sig med god grunn hjemme.

Så kom sesongens store slag «Coriolan». Man må beundre Johanne Dybwads og Oddvars mektige innsats, men man beundrer ikke fullt så meget teaterchefen, som under utfoldelsen av stor arbeidsomhet har klart å finne frem til det sletteste av Shakespeares skuespill, og det som er mest uegnet når det gjelder å vekke det store folks eiendomsglede ved klassikerne. «Coriolan» fikk sin aktualitet for verden og Normann under opførelsen i Paris for to år siden, hvor stykket utløste en storm av begeistring hos fascistene. Det er også båret av en lidenskapelig forakt for massene. Av hele Shakespeares gigantiske produksjon har Normann altså valgt dette, som fascismen erfaringsmessig kan utnytte mot arbeiderklassen.

Hvad er det for mål som denne mannen forfølger? Ett er sikkert: han skulde ha gitt oss brennende liv, høi kunst for å bygge menneskesinnet op mot en ny tid; og han truer med å dra Nationaltheatret ned i sumpen, uten vilje og syn, som aldri før.

Vi skal opleve at alle reaksjonære krefter vil rope i det ødslige teaterhuset, at slik gikk det med idéen: teatret for hele folket. La oss på den andre siden si fra, mens der ennu kanskje er tid: Det er ikke en idé som har spilt fallitt, men en idé som blir sveket.

Februar 1936. VEIEN FREM MARS 1936 REDIGERT AV NORDAHL GRIEG 1. ÅRGANG NR. 2

I «Aftenposten» for 26. februar kunde man lese en innbydelse til et nytt tankskib-selskap. «Med nuværende frakter kan påregnes 10 pct. pr. år og byggegjelden betalt om syv år.»

Med nuværende frakter . . . Som bekjent har de norske tankbåter for tiden en høikonjunktur på grunn av Italias oljebehov for røvertoktet i Etiopia. Og stigende frakter skimtes i horisonten under truselen om en ny, større krig. «Aftenposten»s økonomiske medarbeider må 10. mars rope ut en advarsel om de nye tank-kontraheringene: Det

nuværende relativt høie fraktnivå er åpenbart i første rekke holdt oppe av en krigspsykose, som når som helst kan slå om.»

Men der finnes altså skibsredere som er optimister og mener at krigspsykosen vil vare. Mannen som undertegnet avertissementet 26. februar, håper på 10 pct.

Denne skibsreders navn er Bernhard Hanssen. Han vil være bedre kjent for den norske almenhet som medlem av Nobel-komitéen, han er en av de fem som utdeler det norske Stortings belønning for fred.

Men man vil gjøre sig skyldig i en grov urettferdighet, hvis man velger ut skibsreder Bernhard Hanssen tilforfølgelse. Han har ikke gjort sig skyldig i noen enkeltstående uhederlig handling. Han mener det sikkert inderlig opriktig med sitt arbeid for freden. Ombølget av medborgerlig aktelse, med samvittigheten i den vakreste orden reiser han fra Flekkefjord inn til Oslo for å skjøtte sitt hedershverv. Kanskje føler han en skygge av angst på hotellværelset om morgenen, for at krigspsykosen skal gi sig, og at han således kommer til å skuffe både sig selv og aksjonærene; men han lar sikkert ingen slike tanker dukke op i sitt sinn når han en time efter sitter i Nobel-komitéens møte i bekymret rådslagning. Mannen er idealist, han lar ikke sitt liv sammenblandes med sine drømmer. Han er selve sinnbilledet på kapitalismens syn på krig og fred. Bak denne fredselskende skibsrederens trekk ser vi et helt samfundssystem.

*

Tilfellet Bernhard Hanssen skal og må vekke oss til eftertanke. Krigstruselen går over Europa, skal vårt eget land splintres i malstrømmen? *Hvad skal vi gjøre?*

Vi er dypt uenig med dem som bruker vår evneløshet som argument i vår holdning til krig og fred. Det sies: Vi evner ikke økonomisk å delta i en krig. Men det gjør intet folk i verden! Ingen evner det, massene i alle land blir utpint under oprustningens febersykdom. Vår evneløshet vil ikke vekke respekt hos noen, den vil skaffe oss en forakt som kan trampe ned vår selvstendighet.Det er bare den brennende viljen, offerets vilje, som kan gjøre oss til en fredens stormakt i verden. De andre sier: Vi er rede til å sulte og lide for krigens skyld. Vårt svar må bli: Vi er rede til å gå gjennem barkebrødstider for fredens skyld.

Vår første opgave er å utrydde hver eneste mulighet for at vi kan profittere på en krig. Kan den anklage rettes mot oss at vi tjener på de andres lidelser, hvilken respekt står der da av vår nøitralitet? Det norske folk må gå til en skånselsløs kamp mot alle sine Bernhard Hanssener. Og det vil i siste instans si: mot det kapitalistiske samfund.

Det er ikke alene Nobel-komitéen som må befries for dette fantastiske hykleri, det er hele vårt folk. Først da kan vi gjøre en helhjertet innsats for freden. Vi må kjempe med en ubesmittet vilje, og den viljen skapes bare av erkjennelsen: kampen mot krig er en socialistisk handling.

BREVVEKSLING MELLEM ALDOUS HUXLEY OG NORDAHL GRIEG

«Hvordan kan krigen avskaffes — gjennem pasifisme eller kamp?»

Aldous Huxley:

Kjære Nordahl Grieg.

De spør mig først om jeg tror at en forfatters arbeide betyr noe som helst i disse dagene, da fascismens militære brutalitet erklærer sig sterkere enn mennesketanken. Jeg vil svare: ja.

Et forfatterskap har sin nytte såfremt det ved propagandaens middel direkte reiser sig mot enhver form for barbari og underkuelse, og dessuten: såfremt det er et fritt uttrykk for menneskeånden. Det er forfatternes plikt å svare på barbariets krav med å vise i sitt arbeide den frie skapende tenknings skjønnhet og verd.

De spør mig derefter om hvordan en forfatter kan kjempe mot krigen. Selv er jeg helt ut pasifist. Jeg tror — og denne troen bygger jeg på personlig erfaring og studier av historien — at de midler som blir anvendt uundgåelig bestemmer det mål som blir nådd. Hvis man ønsker evig fred og social rettferdighet, er det vanvidd å prøve å vinne dem ved vold. For de midler man bruker, vil bestemme målet; og det mål som man opnår ved voldsomme midler, vil ikke være det mål som manoprinnelig drømte om. Dette spørsmålet kunde bli utviklet og utdypet; men det blir det ikke tid til her. Jeg vil bare si at den beste propaganda som en forfatter kan gjøre i disse dager, er en propaganda som har til hensikt å forandre menneskenes idéer om den riktige måten til å sikre sig social rettferdighet og fred. For øieblikket er endog menn som vil det beste, smittet av barbarenes militaristiske idéer, og tror at den rette måten til å nå frem til målet er gjennem vold. I den utstrekning som dikteren er en propagandist, skulde han, efter min mening, ta sikte på å forandre en så fundamentalt feilaktig og usund opfatning.

Med alle gode ønsker!

London 5. mars 1936.

Aldous Huxley.

Nordahl Grieg:

Kjære Aldous Huxley.

Det var under et ophold i Deres land at jeg fikk klarlagt mitt syn på krigen. Jeg kom ikke til samme resultater som Dem, og jeg vil gjerne fortelle Dem hvorfor.

I et par år arbeidet jeg med en bok om engelske forfattere som deltok i krigen 1914—1918; jeg levde til slutt i deres verden. Kanskje de to merkeligste skikkelsene blandt dem er Wilfred Owen og Siegfried Sassoon. Under et hospitalsophold i Skottland blev disse to, som begge var officerer i den engelske hær, brennende, overbeviste pasifister. Wilfred Owen skrev i et brev: «Jeg har forstått et lys som aldri vil sive inn i en statskirkes dogme, nemlig at et av Kristi første bud var: passivitet for enhver pris. Finn dig i vanære og nedverdigelse,men grip aldri til våben! Bli hånet, bli skjendet, bli drept, men drep ikke.» Sassoon mente det samme. Kort efter svek disse to mennene sin overbevisning, de gikk igjen ut i krigen.

De var begge fryktløse, høit begavede menn, jeg skulde tro, Aldous Huxley, at de var pasifister av Deres støpning. Men de klarte ikke å stå imot det forferdelige presset av krigspsykose som var selve atmosfæren over det engelske landskap i de dagene. Sassoon gikk ut igjen fordi han ikke orket å ligge hjemme «i bitter trygghet», mens kameratene led og kjempet. Wilfred Owen drog til skyttergravene for å rope ut sin anklage fra selve helvetet. Den ene blev hårdt såret, den andre blev drept. Utvilsomt var der en vilje til selvmord fra begges side.

Hvordan skal vi forklare dette tragiske sammenbruddet av deres pasifistiske ideal? Jeg tror vi kommer sannheten ganske nær når vi fastslår at disse mennenes fredsdrøm var *humanistisk*. De blev overrasket av krigen som en uforklarlig, grufull katastrofe, den var rystende for deres opfatning av menneskelighet, deres reaksjon blev å nekte. Men det å nekte har ingen verdi *alene*; det eneste av verdi er å tro. Og disse trodde ikke; de så ikke at krigen var forklarlig og at krigens årsaker kan fjernes ved å bekjempe selve samfundssystemet. De så bare vanviddet, og det håpløse ved sin ensomme kamp. Så valgte disse to pasifister krigen, det vil si selvmordet.

Jeg har et annet sted skildret et besøk på en engelsk krigskirkegård i Frankrike, de endeløse rekkene med hvite kors. Mange hadde ikke sitt navn på treplaten, de var blitt så pulverisert av kristenhetens granater, at korset måtte nøie sig med innskriften: «Kjent for Gud.» Det som kanskje gjorde det dypeste inntrykk på migvar allikevel en minnetavle ved inngangen. Der stod at den franske stat hadde gitt denne jord til de engelske døde, og der stod tilføid et ord: *gratuitement*. De døde fikk hvile her gratis.

Her fikk de falne en forsinket forklaring på hvorfor de hadde kjempet. Her lå de i skyggen av kapitalismens største og generøseste ord.

På denne kirkegården forstod jeg at det eneste med mening, som disse myrderiene skapte, var massenes reisning

mot det samfundssystem som fører til krig.

*

Men tilbake til Deres brev og dette øieblikks spørsmål om vårt syn på kampen mot krigen. Det er bittert at to mennesker hvis liv er å arbeide med tanke og ord, overhodet må drøfte dette. De har skrevet Deres brev med en sølvgrå engelsk himmel utenfor, fylt av det milde løftet om våren; jeg svarer mens det gylne lyset faller mellem granstammene ned på sneen i en norsk skog. Vi vil det samme: å utvide lykkelige og skjønne øieblikk til noe varig, godhet og fred.

Kanskje er dette fellesskapet det eneste som teller. Kanskje er alt som skiller, uten betydning. For under den katastrofen, hvor våre meninger vil gå fra hverandre, ophører våre *meninger* å ha noe som helst verd. Da finnes det ikke forfattere lenger, da er det bare soldater, pasifister, fanger, oprørere, alle under censuren; da er den frie tanke bare et fjernt minne.

Idag har vi ennu lov til å arbeide; det kan føles som en feberaktig utålmodighet og en åndeløs lykke: ennu har vi lov. I disse dagene er det godt å vite at en storog klar ånd som Deres har en slik ukuelig tro på at mennesketanken skal redde fred og social rettferdighet for verden.

Med hjertelig hilsen.

Asker 15. mars 1936.

*Nordahl Grieg.*VEIEN FREM APRIL REDIGERT AV NORDAHL GRIEG 1. ÅRGANG NR. 3

Det borgerlige samfund forskanser sig mer og mer bak en hårdnakket åndelig forsvarslinje: forkynnelsen av menneskesinnets usselhet. Kampen for et klasseløst samfund møter sin idémessige motstand i slagordet: «Det er mot den menneskelige natur! Menneskene vil alltid slåss for sig og sine.» Kampen for fred avfeies som en vakker, men nytteløs drøm: «Bestandig vil det være krig, anderledes er ikke den menneskelige natur!»

Slik innprenter et nederlagsdømt samfund nederlaget i sine menneskers sinn; angsten og håpløsheten blir reist som et siste bolverk; fortvilelsen skal være et vern mot en ny tid.

Mot denne fornektelsen av menneskesinnet, som er det kapitalistiske samfunds bitre, ubønnhørlige konsekvens, står den socialistiske tro på menneskets grenseløse og seierrike muligheter. For oss er det en heslig blasfemi at den menneskelige natur er en hindring for utviklingen; vi vet at den har kraft i sig til å bygge en verden av godhet og fred. Spenningen, eventyret ved vår epoke rummes i denne visshet.

Vi kjenner fra den første arbeiderstat at menneskene behøver ikke, som i Vest-Europa, å frykte sin egenskaperkraft; maskinene vil ikke ta brødet fra dem, men tjene dem og gi dem brødet. Lykkelig ser menneskene i møte den fremtid, da deres arbeid med produksjonen blir innskrenket til et minimum; de vil intet heller enn å bli alene med dette foraktede: den menneskelige natur.

Hele verden over vil det samme skje med en naturkrafts nødvendighet: menneskeviljen vil splintre de døde samfundsformene som vårflommen smadrer elve-isen. Dette er vår tids uundgåelige kamp: foråret mot vinterkulden, håpet mot fortvilelsen.

Vi hilser maidagen, kreftenes frigjørelse, menneskehetens vår.

EN AMERIKANSK KRIGSROMAN, OG EN NORSK

Humphrey Cobb: *Ærens vei.*

Sigurd Hoel: *Syvstjernen.*

Det viser sig erfaringsmessig at bøker som utelukkende skildrer redselen ved krigen, har en tvilsom verdi.

Da Remarque for noen år siden blev forbudt i Tyskland, trodde man i utlandet at det var de nazistiske krigsforberedere som vilde forby selve minnet om myrderiene, for å skape en blank, ubeskrevet ungdom til sin nye krig.

Men de som hadde denne opfatning, måtte fylles med forbauselse over den litteratur som fulgte efter Remarque. «Intet nytt fra Vestfronten» er en idyll sammenlignet med de krigsbøkene som det tredje rike herder sin ungdom med idag.

I den heroiske opdragelse er det en del av programmet å konfrontere en ung mann med redselen, — med gassforgiftningen, lemlestelsen, døden. — Viker du tilbake nu, du som kaller dig modig. Frykter du? — Nei! Jeg tør dette. Jeg tør alt. Vis mig mere, jeg vil lære å se det uutholdelige, det umulige, fryktløst inn i øinene!

— — Den mest bestialske redsel kan egge mennesker til å gå ut og møte den; men den totale meningsløshetfrister ikke på samme måte. Et menneske føler sig langt mere tiltrukket av det grufulle enn av det tåpelige.

Slik vil de kunstverker som skildrer krigens fantastiske idioti, gjøre den største og sikreste nytte.

En slik bok er «Ærens Vei» av Humphrey Cobb. Det er skyttergravene, målt ikke med menneskelig lidelse og medfølelse, men med generalstabens matematikk. Den handler ikke om liv, men om disposisjoner.

I et fransk kommunike er der kommet en forhastet meddelelse om at en liten ås, «Vorten», som holdes av tyskerne, er tatt. Denne feilen må rettes; der blir gitt ordre til stormangrep. Men denne stillingen *kan* ikke tas; den er som en bikube av underjordiske mitraljøsestillinger. Kan den ikke tas? Der er intet som heter: ikke kan. Med løftet om et armékorps og æreslegionens storkors går en general igang med arbeidet.

Et regiment, restene av det, er nettop kommet tilbake fra skyttergravene for å hvile ut noen dager. «Se på kjevene deres,» sier en tilskuer mens de sjangler forbi. «Ser du at underkjevene er så slappe at det nesten ser ut som de henger ned? Det er en reaksjon. Det kommer av at de har bitt tennene sammen . . .» Et par timer efter at de har slått leir, blir det blåst til opstilling. De skal tilbake igjen, for å storme «Vorten».

Så kommer morgenen. Forreste skyttergraver stuvende full av soldater «hvis uniformer er skifergrå av væte og hvis tanker er skifergrå av angst». Tiden er inne, de stormer op over kanten. De blir feid ned igjen av tyskernes maskingeværer, prøver igjen, alt blir lik, søle og blod. Den franske general gir ordre til batterichefene om å fyre på sine egne utfalls-stillinger, for å drive mennene frem med døden i ryggen. Intet hjelper, angrepet er knust.De overlevende føres tilbake, så følger krigsretten, hærledelsen har et prestigetap å hevne. Der blir skutt tre mann for å statuere et eksempel; de er valgt ut på måfå, ingen har kunnet være helt eller kujon under dette angrepets idioti. Men troppenes «moral» skal styrkes, angsten for å bli skutt for feighet skal drive dem fremover; prinsippet er igjen: officerene skyter sine egne i ryggen. Slik er ærens vei.

Det merkeligste ved denne boken er at den inneholder ingen protest, ingen patos; eller rettere: oprøret ligger i dens oprivende saklighet, dens skrikende mangel på utbrudd. Cobb kommenterer aldri, det er vår tanke som tvinges til aksjon, det er vi som stormer krigsrettslokalet og river de tre dødsdømte bort fra marterpelen. Det er et flammende bål av hat mot krigen, som Cobb har tendt ved sin kulde.

Der er noe av denne isnende *forakt* for krigen som bringer tankene hen på en annen krigsroman, langt borte i tid og sted. Ånden er den samme, selv om der ikke finnes skygge av likhet i de ytre hendelser. Denne bok er forunderlig nok norsk, den utkom for tolv år siden. Det er «Syvstjernen» av Sigurd Hoel.

Hoel og Øverland er vel de første som med gjennemtrengende klarhet opgjorde krigstidens fallittbo i norsk litteratur. Våre to Nobelpristagere var forlengst rømt på skogen for å berge sig fra katastrofen, Sigrid Undset til katolisismen, Hamsun til markens grøde, hver til sin romantikk.

«Syvstjernen» foregår i en liten by like efter krigen, i et av Mellem-Europas seierrike land. Som sin del av skadeserstatningen skal denne byen få store partier mursten fra den andre siden av grensen. Endeløserekker med lektere arbeider sig op til byen. Veldige berg med mursten tårner sig op på bryggene, triumferende seiers-sten!

Kort efter går byens eget teglverk fallitt. Den fremmede stenen dekker alle behov, arbeiderne står på bar bakke, i desperasjon bevæbner de sig med mursten fra bryggene og går på. *Så* mange blir dømt efter gatekampene at et nytt fengsel må bygges; men der er fremdeles mursten nok. Hvordan skal disse veldige mengder med seiers-sten anvendes? En makaber hjerne finner ut at der skal opføres alle tiders største krematorium, med plass til syv likbrenninger på en gang. Slik blir «Syvstjernen» bygget. Boken munner ut i en grotesk skildring av jakten på døende til dagen, da dette monument over krigens og seirens idioti skal innvies.

Det er i avsløringen av krigens imbecilitet at nordmannen og amerikaneren minner om hverandre. Og ved kunstens hemmelige lov stiger livets godhet unevnt frem av deres lidenskapelige kulde: barn, grønne marker, kvinners kjærtegn. Det blir til slutt selve livets stemme, livets mening som roper ut fra deres hårde forakt.

April 1936. VEIEN FREM MAI 1986 REDIGERT AV NORDAHL GRIEG 1. ARGANG NR.4

Utenriksminister Koht er stadig på reise for å orientere sig i denne mørke og truende tiden. Det er en sindig mann, hans politikk er øiensynlig ikke å binde sig, men vente og se.

Men Koht har også en annen stilling, hvor han *må* binde sig, et tillitshverv som krever urokkelig troskap mot en overbevisning, og ikke diplomatisk smidighet.

Han er medlem av Nobelkomiteen som skal utdele fredsprisen.

Fredsvenner i alle land håper at Ossietzky vil få den iår. Det vil være en belønning for en mann som modig og hensynsløst har gitt sitt liv for sin sak; og det vil være en manifestasjon overfor krigsforberederne i Tyskland: at det som verden akter høiest i deres land må hentes ut av fengslet. Og det vil fortelle det store fredselskende tyske folk som i dag bare hører drønnet av marsjerende soldater innenfor censur-murene, at der er en verden utenfor som vil fred.

Hvem er Ossietzkys talsmann i Nobelkomiteen? Er det noen som tror at Koht, som skal skjøtte våre forhandlinger med Tyskland, går i bresjen for ham? Detfaktiske er vel heller at arbeiderpartiets mann i komiteen er en hindring for at Hitlers fange får fredsprisen.

Vi henstiller til arbeiderpartiet som så brennende har gått inn for Ossietzky, å skaffe Koht avløsning i komitéen. Der trenges en mann som står fritt, han må være ansvarlig overfor intet annet enn en idé.

OMKRING MITT SISTE SKUESPILL

«— men imorgen.»

Mitt siste skuespill har møtt en ganske interessant skjebne. Det blev innvidd med en forrykende pipekonsert av N. S. og Fedrelandslaget og øieblikkelig fordømt av den reaksjonære presse som hensynsløs kommunistpropaganda. «Aftenposten» advarte folk i en redaksjonell artikkel mot å se stykket og tilrådet boikott.

På den annen side blev stykket kunstnerisk og idémessig forsvart av Einar Skavlan, Andreas Paulsson, Hoprekstad og kommunistavisene. Men i ellevte time fikk reaksjonen en tungt veiende forbundsfelle: Hans Heiberg advarte i «Arbeiderbladet» sine seksti tusen hjem på det skarpeste mot stykket.

Nu har der vært advart i øst og vest, og det er kanskje tillatt også for forfatteren å si et advarende ord.

Jeg vil advare litt mot en mann som kaller sig kritiker, men som i dette tilfelle utelukkende har optrådt som et svindlende medium. Jeg vil påstå at det er ikke den avskygning av fusk og fortielse som Hans Heiberg har nektet sig for å komme skuespillet til livs. En kjent og aktet mann innenfor arbeiderbevegelsen, Max Hardt, har i Heibergs eget blad efterlyst hans *renslighet* i denne sak; dette har Heiberg ennu ikke kunnet svare på.

Hans Heibergs arbeidshypotese i hans angrep påskuespillet er at de kapitalister som jeg skildrer er «forskjønnet og idealisert». Generaldirektøren er således, forteller Heiberg, «utstyrt med et sart sjelsliv nettop der hvor han som fagmann nødvendigvis er nøktern». La en norsk arbeider, eller overhodet et menneske med sin dømmekraft

noenlunde i behold, se generaldirektøren i aktivitet som fagmann, når han truer med å drive ti tusen arbeidere ut på landeveien og rasere hele byen, hvis de ikke går med på krigsproduksjonen, — og de vil ikke føle sig særlig oplyst av Hans Heiberg og det sarte sjelslivet hans.

Også generaldirektørens hustru er ifølge Heiberg full av «sjelsadel og sinn».

Det kan ha sin interesse å se litt nærmere på denne skikkelsen.

Celine Sten er da vi møter henne, god, mild, religiøs; hun har en blind datter som tilsynelatende kaller på hennes kjærligste egenskaper. Men hvordan reagerer hun på begivenhetene, og hvorledes forlater hun stykket?

Hennes gudshillede er *mannen* som hun erotisk er dypt knyttet til; et annet sidelys over religiøsiteten får vi i Paul Berners replikk: «Det er godt med krusifikser her i huset. Ikke ualmindelig i rike hjem. Ja, ja. Det må være tiltalende å se ham som pisket pengevekslerne, så omhyggelig spikret fast.»

Da denne gode og religiøse kvinneskikkelsen får vite at hennes mann har lagt driften om til krigsproduksjon, bryter hun da med ham? . . . Nei, hun utnytter det øieblikkelig erotisk. «Det er som jeg er kommet nærmere dig, Bertram. *Aktelsen er ikke lenger mellem oss.* Nu er du bare min! Skamløst.»

Hennes sønn dør, og i sin fortvilelse og skyldfølelse beslutter hun å sone, hun vil vie sig til arbeidet forbarmhjertighet. Men hele tiden produseres der giftgass i laboratoriet under hennes fatter. Det er selve giftgassen som skal finansiere hennes sociale edelmodighet.

Så, i et glimt, forstår hun at der er ikke bruk for hennes vilje til å sone, det er for sent under den sociale omveltning som truer hennes klasse. Hvorledes forholder hun sig da? Hun egger sin mann til kamp for enhver pris; til vill motstand før de blir drevet utfor stupet. I denne kvinneskikkelse har jeg villet vise utviklingen innenfor store kretser av borgerskapet — fra religiøsitet til fascisme.

Med samme innbitte ungdomssløvhet som preger hele anmeldelsen, behandler Heiberg den blinde unge piken. «Inn i handlingen er der blandet en sentimental side-konflikt om en blind datter (som skal gjøre general-direktørfamilien enn mer sjelfull).» I skuespillet skildres imidlertid hvordan blindheten utbyttes av familien, denne private ulykken blir en undskyldning for dem til å skyve fra sig sin medansvarlighet i verden. Derfor sier den blinde piken i sin voldsomme anklage til slutt: «Jeg har vært det korset mor har fått å bære . . . Men dere har brukt det korset. Dere har heist det over huset som et røde-kors-flagg: angrip oss ikke, trekk oss ikke til ansvar, vi har et blindt barn.

Dere har gått forbi lidelsen og nrettferdigheten i verden med mine blinde øine.

Men nu eier dere mig ikke lenger. Ikke blindheten, ikke mig.

Jeg hørte dødsstønnene fra dem nede i laboratoriet. Snart skal kanskje millioner stønne slik; alt som lever!

Jeg vet at der er mange som har skylden, men skylden kommer herfra også. Derfor vil jeg ikke høre hjemme her.»Og hun — den eneste i huset som ser — går fremover mot arbeidermassene som marsjerer op om huset.

Men for riktig full fres utfolder Heiberg sig først da han skal forklare den radikale forfatteren Paul Berner for sitt publikum. Han bruker da så veiledende ord som «pærevev» og «et komisk monstrum av nedrige egenskaper» o. s. v. «Tidens Tegn»s kritiker som på alle punkter er Heibergs kampfelle i angrepet på skuespillet, gir en interessant forklaring på de to anmelderes ustyrlige raseri over denne skikkelsen:

«Der er en figur i stykket, forfatteren Paul Berner, som presenteres som en åndelig fetter av dikteren. Han er splittet i flere personer, men ikke slik som vi alle er det, med gode og slette impulser — nei, den gode Paul er en bevisst hykler, og til slutt blir han morder bare av såret forfengelighet. Man spør sig selv: hvilken interesse har Nordahl Grieg hatt av å mistenkeliggjøre sine egne og sine meningsfellers motiver?»

Dette er en makeløs tankegang. Moralen er kort og godt: angrip skibsredere og generaldirektører og hvad som helst, men angrip ikke radikale forfattere.

Det er et censurforsøk i det bitte små og ynkelige som her er ute og luftes. Men der torde kanskje være plass for noen erkjennelse også på vårt felt.

Paul Berner er et menneske som vet at krigen, den altdrepende katastrofen, kommer om få år. Hele hans skaperkraft er lammet av denne vissheten; han vil ha sikkerhet disse årene. Hvor finner han sin fred? I huset hvis velstand er bygget på krigsproduksjon.

Han blir infisert av det som har verd her: å eie, å få mest. Han ender med å drepe for å få *bli* i denneattråverdige freden. Og til slutt går han ut til de mordene hvor han hører hjemme, til krigen — der hvor mange søker ut for å finne fred for svik og usselhet.

O, vi som har kjent skam, vi fant et sted her, hvor hver en kval er slukket når vi sover, og alt vårt håp — et åndedrags forøden, og intet ryster hjertets glade fred her, uten en krampe som går hurtig over . . . Vår verste venn og fiende er kun døden! skrev den unge engelske dikter og pasifist Rupert *Brooke* ute fra skyttergravene i 1914, lykkelig i sin nye løitnantsuniform.

I Paul Berners skikkelse har jeg også vist grunnen til hans uhyggelige selvutslettelse. Han vet at arbeiderne er det eneste bolverk mot krigen: «De vil kunne gjøre op regnskapet. De har krefter til det. De vil kunne leve *efterpå*.» Men han selv? «Jeg har røttene blandt det som skal dø. Jeg vil gå under med skibet.»

Paul Berner personifiserer de intellektuelle som *nekter å kjempe*, og det er deres undergangsprosess jeg skildrer. Denne skikkelse som nøier sig med å skrive et oprop for freden i ny og ne, skulde nettop ved sitt forfall virke herdende og forpliktende på enhver intellektuell som føler sin utilstrekkelighet i denne store og forferdelige tiden.

I sin gjennemgåelse av skuespillet fortier Heiberg også stykkets slutt som alt er bygget op mot. Vi har sett dette kapitalistmiljøs indre sammenbrudd, og efter giftgasseksplosjonen rykker arbeiderne, *den samlede arbeiderklasse*, frem mot huset. Generaldirektøren står og ser utover dette truende havet, og stykkets siste ord er:«Idag kommer de for å hente sine døde. *Men imorgen*—» Og i det samme foldes det røde flagget ut, seirende over en gammel verdens undergang, det er imorgen.

*

Jeg vil gjerne si til slutt i denne artikkel — som det for mig har vært en trist meningsløshet å skrive, et tidsspille på dårligdom som man burde være forskånet for i en tid *da det gjelder*, — at jeg overordentlig gjerne vil motta kritikk og vurdering fra klare socialister og folk som er prøvet i arbeiderbevegelsen. Dette er nødvendig for enhver som vil tjene socialismen. Men jeg nekter å motta kritikk fra mennesker hvis mangel på tankemessig hederlighet driver dem til å slutte enhetsfront med reaksjonen.

Mai 1936.

HUGG NED FOR FOTE!

Den unge engelske forfatter-journalisten Beverley Nichols, erklærte sig for noen år siden som militærnekter; siden den gang har han modifisert sitt standpunkt dithen at han vil gjøre tjeneste som soldat i en eventuell Folkeforbundsarmé. Om sin kamp for å finne et holdepunkt i denne kaotiske tiden handler hans bok «Hugg ned for fote».

Det verdifulle ved boken er selve mannens forakt for krigen; og der er mange ypperlige enkeltheter som sikkert har rammet bittert og dypt i det borgerlige England som han henvender sig til. Vi nevner hans hån over krigsmonumentene i alle Englands landsbyer, hvis heltenavn han for efterslektens skyld henviser til den mest ubetingede glemsel. Der er også en personlig varme over hans argumentasjon når han anfører at rustninger skaper mistillit, mens hver ny fredsvenn skaper mer tillit, mer *fred*.

Men det kan ikke nektes at boken svekkes altfor ofte ved å være skrevet av den Beverley Nichols som var «Daily Mail»s populæreste kåsør.

Han skildrer således en reise til Genf, til nedrustningskonferansen som han mente var siste redning for vår civilisasjon. Men der er ikke noe særlig skjebnesvangert over hans beretninger, det er i virkeligheten en mondén engelsk snobb som er nokså ulidelig å lese.Litvinov taler:

«Meesterprep Zeedent!

Stemmen kom ut i et hest hyl. Jeg vendte mig fortvilet til min venn: «Han snakket russisk.»

«Jeg er ikke så sikker på det. Lytt igjen.»

«Asti farter rammeler.»

«Nei jeg tror det er tysk.»

«Eller italiensk?»

«Jeg *tror* han snakker engelsk.»

Og nettop i det øieblikk kom en setning som uomtvistelig var engelsk, fra Litvinovs lepper. Jeg vet ikke om det var særlig morsomt, men jeg begynte å le. Heten, skuffelsen, kjedsomheten, *alt sammen* . . . det var for meget. Jeg kunde ikke stoppe. Jeg blev hysterisk.»

Dette følelsesliv kan Nichols få beholde billig. I en bok som denne hurde han fra begynnelsen ha truffet et avgjørende valg mellem sin angst for Oxford-aksenten og angsten for verdensfreden.

Overhodet er Nichols, tross all sin gode vilje, ofte uutholdelig preget av sin klasse. Hans teknikk: å be to fremstående personligheter av motsatte standpunkter hjem til middag, er en meget elskverdig fremgangsmåte, men den fremkaller på ingen måte det dødelige alvoret som var meningen med «Hugg ned for fote».

Det virker fullkommen parodisk når han for å få tak på socialismens syn på krig og fred ber G. D. H. Cole i selskap. Denne improviserer da en del marxistiske opfatninger i mildest talt populær form. «Den slags likhet jeg ønsker er en civilisasjon,» utbryter Cole som slutt på en tankevekkende samtale, «hvor jeg kan be min kokke til middag uten at hun føler sig mer ubehagelig berørt ved det enn jeg gjør.»

Dette er høidepunktet av Nichols sociale forståelse.Han aner overhodet ingenting om arbeiderbevegelsen som selve grunnkraften i kampen mot krigen. Derfor blir hans bok underlig spe og spredt, den er ikke gjennemstrømmet av den sunde, enkle vitalitet som solidariteten med millioners livskrav vilde gi.

«Hugg ned for fote» inneholder også en del dokumentasjon om rustningsfirmaenes virksomhet, om hvorledes de selger våben til begge parter for profittens skyld.

Min indignasjon over dette forhold blev i dette tilfelle distrahert av følgende forhold: På forsiden av Beverley Nichols bok er der fremstillet tre menn som lidelsesfullt vakler fremover med gassmasker mot den neste krig, men på baksiden av omslaget annonserer forlaget kraftig boken om den forrige krigen av Winston Churchill, vår tids muntreste og mest oplagte krigshisser. Worm-Müller anbefaler den på det hjerteligste, «den er fylt av spenning og liv, som hele tiden holder leseren fast».

Det er slike ting borgerskapet alltid fremhever som det gledeligste ved å leve i et fritt land: lykken ved også på åndslivets område å kunne selge våben til Bolivia og Paraguay.

Mai 1936.

4 — Veien frem.VEIEN FREM JUNI 1936 REDIGERT AV NORDAHL GRIEG 1. ÅRGANG NR. 6

Det kapitalistiske system er truet som aldri før. Det trenger unge folk som vil slåss for sig. Men en frivillig livvakt omkring pengemakten kan være vanskelig å hverve i større utstrekning. Kort sagt: det gjelder å få ungdommen til å tro at det er for noe ganske annet de skal slåss. Dette er fascismens kjerne. Det er derfor at

denne bevegelse ganske koldt og rolig må bygge på *løgnen* som sitt fullkomment logiske virkemiddel.

Styrken ved denne taktikk ligger i selve kynismens umåtelighet, den virker *utrolig*. Hele fascismens utvikling er et fremstøt av så gigantiske løgner at det har tatt pusten fra mange innenfor et troskyldig demokrati. Det gjelder derfor for fascismens motstandere å være fullkommen klar på dette punkt.

I dette nummer av «Veien frem», som i sin helhet er viet fascismen og dens metoder, mener vi å bidra til denne erkjennelsen. Vi bringer skildringer av løgnfenomenene og provokasjonene i Tyskland og de nordiske land; hovedvekten er imidlertid lagt på norske forhold i analysen av et av våre fascistiske partier.

Fascismen i Norge er ennu ikke betydelig; men en undersøkelse av den mest aggressive fascistiske organisasjon, N. S., og dens fører har én stor verdi: dengir med makeløs anskuelighet et tverrsnitt av selve fascismens vesen. Vi påviser her hvordan kapitalinteressene har skapt denne bevegelsen, hvordan den blev innviet ved en uhørt uhederlighet, og hvordan svindelen blev fortsatt, for øvrig under nesten tragiske omstendigheter, gjennem den berømte affæren i Forsvarsdepartementet; vi mener å kunne bringe sannheten om dette «overfallet» på Quisling.

Inngående behandler vi N. S.' største og farligste aktivum: dens forbindelse med de mest reaksjonære officerskretser. Som bekjent støttet Quisling sig i sin statsrådstid sterkt til Generalstabens efterretningskontor når han gikk til angrep på arbeiderbevegelsen. Bak dette solide navnet avslørte der sig en indrepolitisk spioncentral, med et forbitret, blindt hat til socialismen.

Oplysningene om G. E.s arbeid har delvis vært holdt hemmelig. Vi akter på ingen måte å respektere dette hemmelighets-kremmeriet. Dette generalstabskontoret har hatt som sin tydelige hensikt å skape et ideologisk grunnlag for indrepolitisk bruk av hæren i reaksjonens tjeneste, der må kreves fullt lys over denne virksomheten og de menn som ledet den. Det er bare fire år siden der åpnet sig et uhyggelig glimt inn til disse reaksjonære officerene i aktivitet; hvad gjør de — kanskje under andre former — idag?

Fortielsen av disse forhold er i strid med selve demokratiets idé; fortielsen er en ganske vennligsinnet slektning av løgnen.

Det er med *erkjennelsen* at fascismen skal bekjempes.

HVORDAN EN FØRER BLIR TIL

I. QUISLINGS UTVIKLING OG KREFTENE BAK HAM

Det begynner å bli en del førere rundt om i landene. Det interessanteste ved dem er: hvem blir de ført av, hvem er de redskaper for?

Også Quisling kan fengsle under denne synsvinkelen. Det kan ha sin betydning å se litt nærmere på utviklingen i dette famlende livet som tilsynelatende frembyr så mange motstridende, uforenlige trekk. Men usikkerheten, på virkeligheten i et menneske er også en slags linje; og den har Quisling fulgt med konsekvens. Der er viktige innflytelser i denne utviklingen: Nansen, den russiske revolusjon; inntil han kom i forbindelse med kapitalinteressene som kynisk og målbevisst hadde bruk for ham. Det var dette Quisling med sin svake, uoriginale natur alltid hadde hemmelig drømt om, å bli redskap. Som vi skal se, er han nu blitt det til gagns. Heil og sæl til føreren!

Vidkun Quisling er født som prestesønn i Telemark 1888, han tok artium 1905, og påvirket av dette grensevaktens år bestemte han sig til å bli officer. Han var fremragende ved alle eksamener, et enestående skolelys.

Hans begavelse er utpreget reseptiv, han eier ikkeskapende tanker. Men ulyckeligvis bar han nettopp en slags

ærgjerrighet på dette felt. Både han og broren, Jørgen, har i ledige stunder til hensikt å skape en ny verdensanskuelse, hver på sin kant, mindre kan ikke gjøre det.

I 1918 begynner den del av Quislings liv, som har noen interesse her. Han ble da ansatt som militærattaché i Petrograd; i 1919 —21 var han legasjonssekretær i Helsingfors. Hans ypperlige kjennskap til russisk kvalifiserte ham til stillingen som Fridtjof Nansens sekretær under hjelpeaksjonen mot hungersnøden. Samværet med Nansen, som hadde en slik vidtfavnende forståelse av for den russiske revolusjon, preget sikkert hans eget syn på den verdenshistorie som utspillet sig i dette veldige, kjempende og lidende landet.

I april 1923 skrev Fridtjof Nansen i forordet til sin bok «Rusland og Freden»:

«Jo mer en ser av all den uforstand og all den nasjonale egenrettferdighet som gjør sig bred i vår tid, må det bli mer og mer innlysende at den første betingelse for om mulig å finne vei ut av den nuværende forvirring og opløsning i Europa, er å nå frem til mer forståelse folkene imellem.»

Og han fortsetter: «Det kan være tvil om Vest-Europa og den vest-européiske kulturs fremtidsmuligheter; men at det russiske folk har en stor fremtid foran sig, og vil få en stor misjon å fylle i Europas og verdens videre liv kan det vanskelig være tvil om.»

To år efter, da Nansen talte ved Fedrelandslagets åpningsmøte i Oslo, nevnte han Russland som det land hvor revolusjonen var uundgåelig; for vårt eget land håpet han på en fredelig, organisk utvikling, Nansen kunde ikke godta klassekampen; som biolog falt det

*ham naturlig å overføre vekst-prinsippet på samfundet; men idéen, målet, hyldet han også ved denne anledningen: «Kommunismen er en skjønn lære, i pakt med den første primitive kristendom, en lære hvis prinsipp var å gjennemføre likheten for alle, og som bygger på meget av det som er de høieste idéer —»

Nansen, den store humanist, hadde vanskelig for å forsone sig med terroren, selv om han så den var uund-gåelig ved en slik veldig folkeomveltning. Han måtte nøie sig med å forstå.

Quisling gikk langt videre. Han stanset ikke ved en sympatisk innstilling. Han så på situasjonen i kraft av sitt yrke; ikke som humanist, men som militær. Han hadde iakttatt et blodig opgjør mellem de reaksjonære og revolusjonære; han så at kampen for og mot kommunismen var et maktspørsmål. I Russland hadde revolusjonen seiret; i Italia var den nettop i disse årene slått ned.

Ved sin tilbakekomst til Norge opsøkte Quisling fremtredende norske arbeiderledere for å drøfte situasjonen med dem. Man må huske at dette var i de hvite garders tid, da bevæbnede borgerlige vern var av brennende aktualitet.

*

Martin Tranmæl forteller følgende om Quislings besøk hos ham (i en skrivelse til Stortinget 10. juni 1932):

«Statsråd Vidkun Quisling henvendte sig til mig på Arbeiderbladets kontor i 1924. Henvendelsen skjedde uten noen foranledning fra min side. Herr Q. ønsket overfor mig å fremholde at det var uforsvarlig for Det norske Arbeiderparti å stå uten fysiske forsvarsorganisasjoner. Som tidene nu var, fremhevet han, måtte manvære forberedt på noe av hvert. Som mangeårig officer og efter sitt ophold i og sine erfaringer fra Russland, mente han sig særlig skikket til å stille sig i spissen for dannelse av røde garder, og han tilbød sin tjeneste.

Da jeg av så vel partimessige som personlige grunner ikke kunde drøfte, langt mindre akseptere et slikt til-hud, forlot han kontoret. Senere hørte jeg intet fra ham.»

Jakob Friis skriver:

«En dag i januar—fehruar arransjerte jeg efter anmodning fra daværende kaptein Vidkun Quisling, som jeg kjente fra tilfeldige sammentreff, blandt annet i Helsingfors, et møte mellem ham og daværende redaktør av Norges Kommunistblad, Olav Scheflo, hjemme hos mig i Munkedamsveien 5 b, Oslo. Herr Quisling tilbød sig overfor oss å gå inn i Generalstaben for derved å kunne skaffe den revolusjonære arbeiderbevegelse viktige oplysninger. Herr Quisling spurte oss til råds om saken. Utgangspunktet for samtalen var den interesse herr Q.

hadde lagt for dagen for dannelse av røde garder. Vi erklærte at det vilde være av stor betydning å ha en mann som Quisling i Generalstaben.»

Tredjemannen i dette møtet i Munkedamsveien, Olav Scheflo, bekrefter denne fremstillingen og oplyser videre at de til slutt blev enige med Quisling at han «skulde støtte partiet ved å skrive et intervju med sig selv om Sovjetregjeringens sprogpolitikk — i den hensikt å bevise at det gikk an å være kommunist og allikevel være målvennlig. Dette intervju stod å lese i Kommunistbladet et par dager efter denne samtalen.»

I artikkelen skriver Quisling om Sovjet-Unionens storslåtte løsning av nasjonalitetsspørsmålet i motsetning til nabolandene: «I ingen av disse stater — Polen,Romania, Tsjekkoslovakia — er ukrainerne hverken med hensyn til undervisning eller administrasjon så tilgodesett i nasjonal henseende som i Sovjet-Unionen. Det er derfor nu en tilbøielighet selv blandt konservative ukrainere til å se til Moskva efter hjelp for å realisere sine nasjonale mål.» («Norges Kommunistblad» 21. februar 1925.)

*

I 1926 opsøkte Quisling atter kommunistpartiet. Chr. Hilt skriver: «Daværende kaptein Quisling kom en dag i 1926 uten noen som helst invitasjon fra vår side, til «Norges Kommunistbiad»s redaksjon. Som partiets daværende sekretær hadde jeg en samtale med ham. — Herr Quisling innledet samtalen med å advare partiet mot spionasjen fra den britiske regjerings side. Som bevis for hvor utmerket den britiske legasjon i Oslo fulgte med i den norske arbeiderbevegelses utvikling, anførte herr Quisling, at den britiske legasjon var informert også om de militære beslutninger som var vedtatt på den nettop avholdte skandinaviske konferanse av de skandinaviske partier i Stockholm. -—

Efter min første samtale med herr Quisling underrettet jeg N. K. P.'s formann, kamerat Furubotn, om det hele, og noen tid efter hadde vi begge en felles samtale med herr Quisling i hans hjem.

Herr Quisling oplyste at han også hadde henvendt sig til redaktør Tranmæl for å få rede på D. N. A.'s militære arbeid, men hadde fått inntrykk av at snakket om militært organisasjonsarbeid innenfor dette parti bare var løst snakk og fraser. Vilde man målet, måtte man også ville midlene og bygge op et militærapparat, erklærte herr Quisling. Medlem av den norske general-stab, herr Quisling, tilbød sig til sist å bli N. K. P.'s militærorganisator, og gav også muntlig et utkast til en militær organisasjon for partiet.»

Altså: I 1924, 1925 og 1926 gjorde Quisling ganske vidtrekkende tilbud til den norske arbeiderbevegelse.

Da Quisling som reaksjonær forsvarsminister blev konfrontert med sin fortid — av Alfred Madsen i Stortinget 1931, — måtte han medgi at disse samtaler hadde funnet sted. Og noe som helst svekkelse av de andres fremstilling kan man ikke si at hans redegjørelse gav: «Like overfor mig dreiet spørsmålet sig heller ikke om røde garder, ikke egentlig engang om arbeidervern, men om almindelig beskyttelse mot en reaksjonær statsomveltning som man mente var å frykte fra visse uansvarlige kretser. — Jeg skal innrømme at jeg dengang så anderledes på enkelte ting enn jeg nu ser.

— Jeg vedkjenner mig at mitt syn på de store begivenheter som foregår i den østlige delen av vårt kontinent endret sig med årene, som så mange andres også har. Det er ikke min skyld, men utviklingen har tatt en retning som jeg visstnok kunde tenke mig, men som jeg i det lengste håpet den ikke vilde ta.»

Kjensgjerningen bak disse ordene faller i virkeligheten sammen med arbeiderledernes fremstilling.

*

Vi for vår del tror det var av opriktig overbevisning Quisling tilbød sine tjenester. Det er imidlertid ikke til å undres over at mange innenfor arbeiderbevegelsen har tvilt på opriktigheten av Quislings tilbud, ikke minst i lys av senere begivenheter. De har stemplet ham som provokatør, en agent for det britiske efterretningsvesen.Utvilsomt hadde England i disse årene stor interesse av å lodde den revolusjonære bevegelsen i Norden. Det var i intervensjons-planenes mest hektiske dager. Enn videre kunde Quisling, hvis han var britisk agent, få stor nytte av å være kjent som sympatiserende under sine senere reiser i Sovjet-Unionen.

Det viktigste indisium for at Quisling var engelsk spion, har man sett i den kjensgjerning at han i 1927, da de diplomatiske forbindelser blev brutt mellem England og Sovjet-Unionen, angivelig blev utsett til å vareta de engelske interesser i Moskva. Man har spurt: Kan det tenkes at en mann som åpentlyst skrev sympatiserende om bolsjevikene i «Norges Kommunistblad», vilde bli utvalgt til et slikt hverv av det engelske Foreign Office, som sikkert kjente alle hans data?

Til dette er forskjellige ting å si.

Først må det for ordens skyld nevnes at billedet av Quisling som den engelske regjerings agent i Moskva er fullkomment misvisende. Det var den norske legasjon som blev overdradd å vareta engelske interesser; under det sterkere arbeidspress trengte man mer hjelp, og Quisling som da opholdt sig i Moskva, blev innsatt i sin gamle stilling. Her var da hans arbeid å stemple engelske pass og lignende kurante forretninger. Det er Quisling selv som har laget myten om sitt hverv som Englands representant. I Studenterboken for 1930 skriver han:

«Da de diplomatiske forbindelser mellem Storbritannia og Sovjet-Unionen blev brutt i mai 1927, blev jeg ansatt som legasjonssekretær ved Norges legasjon i Moskva for varetagelse av de britiske interesser i Sovjet-Unionen og fortsetter dermed til den diplomatiske forbindelse gjenoptas mellem de to land.»Grunnen til denne overdrivelse må søkes i flere forhold. Hans forstørrelsestrang spiller inn, likeledes hans nyvåknede, heftige fascistiske sympatier. Han har nylig vært oppe i valuta-skandalen som vi straks skal komme til, med påfølgende tunge tanker, og har nettop i sin splittelse trang til å se sig som en makeløs helhet. Dette enestående tillitshvervet fra imperialismens side må med tilbakevirkende kraft sette hans tidligere revolusjonære virksomhet i et tankevekkende lys. På dette tidspunkt ønsket Quisling ganske sikkert heller å bli opfattet som en skarpsindig provokatør i all sin ferd, enn som en forvirret sannhetssøker.

(I en annen rugende periode av sitt liv, juni 1932, efterat han var drevet skånselsløst til veggs i Stortinget, uttaler Quisling da også, at hans opfatning av kommunismen har vært konsekvent fiendtlig. «Jeg våger å påstå at mitt grunnsyn den hele tid har vært det samme.»

Her har hans sårede selvfølelse utvilsomt hatt et bitterlig behov for å se en storslått og ubrutt sammenheng i sitt liv.)

Nuvel, Quisling stemplet pass for England borte i Moskva. Og nettop denne kjensgjerning taler i virkeligheten mot at han noensinne har gått de engelske myndigheter til hånde som provokatør. Det er temmelig utenkelig at England vilde bruke en av sine spioner, hvis virksomhet givetvis måtte være velkjent blandt kommunister i Oslo og Moskva, i en helt åpen, kompromitterende stilling. Det eneste som kunde opnåes ved en slik ordning, var at de engelske passene blev ekstra gransket og forsinket.

For England har Quislings sympatiske uttalelser i «Norges Kommunistblad» neppe spilt noen rolle. Quisling hadde i en årrekke arbeidet som Nansens sekretær,og Nansen var også kjent for sine ekscentriske meninger om Sovjet-Unionen; allikevel hadde de engelske myndigheter ubegrenset tillit til ham.

*

Under denne synsvinkel mener vi at der er ingen avgjørende grunn til å tvile på at Quisling faktisk var opriktig når han ønsket å stille sig i den norske arbeiderbevegelses tjeneste. Han var en lettpåvirkelig mann, influert av Nansens rummelige syn på Sovjet-Unionen, grepet av revolusjonens velde. Trangen til å spille en rolle har vært brennende i ham.

Det er i hvert fall vanskelig å tenke sig Nansens sekretær, som utvilsomt gjorde et verdifullt arbeid der borte i disse årene, som en gjennemført skurk. Under alle omstendigheter: her bør Quisling ha tvilens fordel.

Det avgjørende bruddet i Quislings utvikling skjedde i virkeligheten efter at han hadde gjort sitt siste arbeid for Nansen og Folkeforbundet i Armenia 1925—26. (Dette er altså året for han blev sekretær ved den norske legasjon.) På dette tidspunkt, i 1926, blev han ansatt av kaptein Frederik Prytz, det menneske som uten tvil har spilt den viktigste rolle i Quislings liv.

Prytz er en mann av en langt hårdere støpning enn Quisling, smart og hensynsløs. Han var da oppe i forretninger av internasjonale dimensjoner med russisk trelast. Han fant å kunne bruke Quisling som ganske riktig blev nyttig for ham på et bestemt felt.

I det året da Quisling var Moskva-chef for Russ-norvegoles (russisk-norsk skogselskap), foretok han, ved hjelp av sine forbindelser med tyrkiske og persiskekjøpmenn, ulovlige valutatransaksjoner til et beløp av tre millioner rubel. Meget tyder på at Quisling faktisk har vært i god tro, han har vært naiv og livsfjern, lett å narre. Det har vært efter Prytz' direktiver han har handlet. Han har ikke beriket sig selv.

Disse manipulasjonene blev avslørt våren 1928. Quisling, som på denne tid var norsk legasjonssekretær, blev innkalt til forhørsretten i Moskva, og blev forelagt bevisene for sine ulovlige transaksjoner. Men av hensyn til oprettholdelsen av det vennskapelige forhold mellem Sovjet-Unionen og Norge satte utenrikskommissariatet sig imot at det blev gjort straffansvar gjeldende overfor et medlem av den norske legasjon.

Denne skandalen gikk voldsomt inn på Quisling. Denne mannen som under Nansens ledelse hadde vært med på å redde titusener av russiske liv, blev dradd for retten, beskyldt for å ha utplyndret dette samme folket, som nu slet med det tunge, pinefulle gjenreisningsarbeid. Hele mannens selvrettferdighet og storhetstrang tvang ham inn i en forbitret krise. Her var skjedd en urett; det er psykologisk lett forståelig at Quisling satte hele sitt vesen inn på å bevise for sig selv, at det var ikke han som hadde øvd uretten, men at han var offer for den. En enkelt undskyldning for hans handling var ikke nok; med hele sin natur kunde Quisling ikke nøies med mindre enn en verdensanskuelse.

Her fikk han adskillig hjelp av kaptein Prytz, som Quisling efter en kort bitterhet mer og mer klynget sig til. Ut fra sin kapitalistiske innstilling hadde Prytz en mangfoldighet av argumenter mot Sovjet-Unionen. Hele Prytz' økonomiske virksomhet i Sovjet-Unionen blev nettop likvidert i denne tiden; det nye samfundet hadde ikke bruk for hans spekulasjoner, han blev satt påporten. Prytz måtte naturnødvendig representere kapitalens bitre, hevngjerrige hat mot kommunismen. For ham — og mange andre — var en intervensjonskrig en logisk og rimelig løsning på deres forretningsbekym-ringer.

Sikkert har der også dukket op i Quislings sinn under denne krisen minner om de ydmykelser som de norske arbeiderledere hadde tilføid ham, ved å tvile på hans ærlige vilje. Godt, de skulde få det som de vilde.

Samtidig som Prytz bearbeidet ham, fikk Quisling støtte for sitt nye syn i internasjonale forhold. Hitler var på vei mot makten i Tyskland og preket korstog mot Sovjet-Unionen, i kvasi-filosofiske vendinger som måtte slå dypt ned i Quislings beslektede gemytt. Fylt av det brennende hatet som selvforsvaret så ofte skaper, reiste Quisling hjem til Norge; denne gang var det ikke for å oprette røde garder, men for å vie sitt liv til kampen mot kommunismen og Sovjet.

Nu var Quisling — om ikke direkte — i Prytz' tjeneste som aldri før; han var blitt kapitalinteressens mann.

*

Quisling ventet litt før han offentliggjorde sitt program, det var noe som måtte skje først. Men 24. mai offentliggjorde han da et av de uhyggeligste dokumenter som overhodet har sett dagens lys på norsk.

Det er ikke det, at han fremkaster tanken om at vi skal slutte oss til en nordisk og europeisk blokk for å nedkjempe bolsjevismen i Russland — hvilket betyr bare en eneste ting: angrepskrig. Det er heller ikke det, at han spår Norge en lysende fremtid ved et slikt foretagende.Det ufyselige, det utrolige er, at han kaller sin artikkel «Politiske tanker ved Fridtjof Nansens død», og at han tar Nansen til inntekt for denne planen. Med kynisk beregning har Quisling (og ikke minst de kaldere kreftene bak ham) ventet til deres enkle regnestykke skulde gå op: en død mann kan ikke svare.

Det eneste virkelige aktivum i Quislings liv var samarbeidet med Nansen, det måtte utnyttes, og nøiaktig en uke efter Nansens bålferd, lar Quisling ham gå god for en overfallskrig.

Nansen!

Mannen hvis arbeid for fred og mellemfolkelig forståelse var kjent over hele jorden.

Det slår en under lesningen: Dette er selve fascismen. Det er løgnen som taktikk. Det er å bruke det trykte ord uavhengig av sannhet og virkelighet, bare med ett mål: Det skal stå der. Det skal smitte av i noen hjerner, det skal gli inn gjennem avis-respekt og kritikkløshet, løgnen skal begynne å leve sitt eget selvstendige, frimodige liv.

Quisling skriver blandt annet følgende:

«Professor Nansens syn på bolsjevismen og Russland er mig velkjent fra tallrike og langvarige samtaler om dette emne. Det centrale i hans opfatning var, og jeg tror, med rette, at det russiske spørsmål er et européisk spørsmål og hare kan få sin løsning i forbindelse med dette. — Han medgav at utviklingen kanskje måtte gå gjennem en européisk samling, og ingen var vel mer opsatt enn han på utvikling av godvilje og samarbeid mellem Europas folk.

På kontinentet foregår nu som bekjent under Briands ledelse et stort arbeid for å samle de europeiske stater.

Den samling blir enten en samling mot Russland somnu hverken kan eller vil være med, eller det blir ingenting. Russland og Europa kan ikke i lengden skilles. Dertil trenger de hverandre for meget; dertil er der altfor mange uløste og farlige spørsmål på den labile grense mellem dem. Spørsmålet er bare om det blir Europa som forener Russlands nasjoner med sig, hvilket forutsetter bolsjeviamens nedkjempelse, eller om det blir Sovjet-Unionens grenser som forflyttes vestover.

Spørsmålets løsning og videre gang er av vital interesse for oss. Det er av avgjørende betydning for vårt folks fremtid at vi er med på dette, og at vi gjennem skandinavisk og nordisk samarbeid øker vår innflytelse på dets utvikling og utnytter de store muligheter som det byr til å befeste vår stilling i verden.

Alle de foregående utenrikspolitiske betraktninger munner naturlig ut i et og samme krav: organisasjon av en skandinavisk forbundsstat og Nordisk forbund.

Som bærer av denne politikk kreves ikke en samling av de nuværende borgerlige partier, hvilken samling er og blir en drøm, og en dårlig drøm, fordi den vil øke klassemotsetningen i folket.

Men det trenges et nytt, helstøpt og stramt ledet ungdommelig Nasjonalt samlingsparti, som kan gripe nasjonens forlatte fane, mobilisere alle krefter og hensynsløst styrte sig i kampen.

— Jeg er sikker på at vi ikke kan vise Fridtjof Nansens minne større ære enn ved slik gjerning. For den saks skyld kunde partiet også gjerne kalles Nansen-For-bundet, hvis ikke det upersonlige navn var mer nøitralt og mindre reklameaktig.»

*Der er mange måter å behandle en død mann på, en av dem er å mishandle liket. Der kreves unektelig en viss fordomsfrihet, en viss hensynsløshet til en slik gjerning; og for mange syntes det som et fører-emne var opstått i Norge.

II. PROVOKASJON

Hvad som virkelig skjedde i Forsvarsdepartementet 2. februar 1932 — og hvorledes det blev utnyttet.

En stund efter programartikkelen ved Nansens død stiftet Quisling sammen med kaptein Prytz sin første fascistiske organisasjon, Nordisk folkereisning. Dens linje var fullkomment hitlersk: intervensjon mot SovjetUnionen, på et sterkt arisk grunnlag. Hurtig hadde Quisling plagiert de nazistiske raseteorier; i Studenter-boken for 1930 skriver han: «Jeg er av nordisk rase»; og selv ikke hans russiske kone får undgå sin skjebne, hun er «dinarisk-nordisk» av herkomst.

Det var klart at denne nyopdukkede trauste telemarking med et så tiltalende samfundssyn fikk en hjertelig mottagelse i våre mest reaksjonære kretser. Han blev da også gjort til forsvarsminister, da bondepartiet dannet

regjering i 1931.

Hans første innsats var å sende militær, i større utstrekning enn det noen gang tidligere var anvendt innenlands, mot de norske arbeidere som var lockouted av det utenlandske selskap Norsk Hydro. For dette fikk han adskillig ros som sterk mann.

*

j — Veien frem.Men for alvor kom han først i relieff ved overfallet i Forsvarsdepartementet 2. februar 1932. Da fløi hans og Norges navn utover verden.

Femte februar 1932 blev landet skaket op av følgende kommunike, fra opdagelseschefen i Oslo:

«Da forsvarsministeren, statsråd Quisling, tirsdag 2. ds. om eftermiddagen ved 5-tiden tilfeldigvis kom til sitt kontor i Forsvarsdepartementet, for å hente noen dokumenter, blev han, idet han skulde gå inn i det innerste kontoret som var mørkt, plutselig overfalt av en eller flere menn, hvorav en forsøkte å stikke ham med en kniv i brystet — et angrep som det lyktes statsråden å avverge de alvorlige følger av. Imidlertid blev han så godt som samtidig med dette angrepet blindet med pepper og slått i hodet, så han falt om og besvimte og blev liggende noen tid bevisstløs på gulvet i kontoret, mens det lyktes gjerningsmannen eller -mennene å forsvinne.

Statsråden har intet varig mén fått av overfallet og kunde allerede neste dag utføre sine embedsplikter i F orsvarsdepartementet.

Politiet arbeider med sakens efterforskning, og det er

utlovet en belønning på kr. 5 000, fem tusen kroner

— for oplysninger som leder til gjerningsmannens eller gjerningsmennenes pågripelse.

Mulige oplysninger bedes meddelt opdagelsespolitiet i Oslo.»

*

Noe lignende var aldri tidligere hendt i vårt lille, fredelige land. Hvad var skjedd? Den reaksjonære del av pressen så fra første stund hendelsen i stor politisk sammenheng; deres kommentarer skal vi bringe senere; de gikk i korthet ut på at det var et anslag fra Sovjetog kommunistene. «Arbeiderbladet» og «Dagbladet» stillet sig derimot ytterst skeptisk til hele affæren.

Det var også unektelig forskjellige ting som gav anledning til tvil. Forsvarsdepartementet, hvor overfallet skulde ha funnet sted, er bevoktet av bevæbnede gardister; ingen av dem hadde sett noen gå inn eller ut av bygningen på disse fredelige eftermiddagstimene. Heller ikke hadde de tre gardistene som holdt til i etasjen under Quislings kontor, hørt den ringeste larm fra kampen ovenpå. Og da opdagelseschef Sveen sammen med opdagelsesbetjent Birkelund på regjeringens ordre brøt sig inn i departementet natten efter overfallet, fant de intet som helst spor; først da Quisling og hans venn, som spiller en så forunderlig rolle efter overfallet, hadde vært der nede neste dag, blev der funnet noe pepper. Enn videre var det ganske påfallende at Quisling selv hadde en så sterk ulyst mot at noe skulde komme ut om affæren; og det var dog en sak av stor offentlig betydning. ^

Det kan ikke nektes at storparten av det norske folk syntes det hele luktet uhyggelig av svindel; det blev ikke bedre som dagene gikk og det viste sig at politiet ikke var i stand til å finne et eneste holdepunkt.

Men den 9. februar kom der undsetning til Quisling og hans tilhengere: lægeerklæringen fra professorene Bull og Harbitz. Disse to gikk god for overfalls-historien.

Den sykejournalen som de to offentliggjorde er et langt, spennende, velskrevet dokument. Den forteller om Quislings merkelige oplevelse denne februardagen. Vi gjengir hovedtrekkene:

Quisling spiste middag i Det norske Selskap kl. 15,30sammen med en venn. Han drakk som vanlig ^ øl til maten, men nød ikke vin eller spirituosa. Han forlot klubben ca. 16,45. Egentlig skulde han ha vært i Stortinget, men da han hadde litt tid til overs og været var pent, bestemte han sig til å gå nedom Forsvarsdepartementet for å hente

noen papirer. Han husker at han tok på sig tøiet i entreen i Det norske Selskap, og at han gikk til departementet gjennem Prinsens gate og Kongens gate.

Han fikk nøkkelen av vakthavende gardist, og gikk op til sine kontorer. I det indre rumraet var det mørkt, og han la merke til at en dør som hadde vært låst i mange år, stod åpen. Plutselig kom en liten, smidig mann med løftet kniv styrtende imot ham, en kamp fulgte hvorved Quisling blev såret i brystet og håndleddet; straks efter fikk han et slag i hodet og falt bevisstløs om.

*

Efter overfallet blev han liggende en tid i svime. De følgende begivenheter står ikke klart for ham, men han har en dunkel erindring om at han krabbet sig op i en lenestol. Her blev han sittende en stund. Han tenkte på å sla alarm, men lot det være.

Han forlot departementet, vendte ansiktet vekk fra den gardisten som han leverte nøkkelen til, og gikk op mot Ateneum, hvor han tok en bil. Han gav riktig adresse, og kom hjem omkring 18,30.

Han gikk alene op trappen, sterkt medtatt. Hans hustru tilkalte straks en venn som fant Quisling blek og ophisset. Han berettet da om overfallet. Klokken 20 sovnet han og sov i 9 timer, mens han i almindelighet bare sover 6.De neste dagene arbeidet han i departementet, plaget av hodepine og kvalme; han følte det som om han gikk rundt i en tåke og at hele saken dreide sig om en fremmed person. Den 7. gikk han til sengs for noen dager.

Professorene meddeler om sårene at de er ubetydelige, formodentlig tilføid med dolk, huggjern eller lommekniv. I hodet er der merke efter slag eller fall.

Det viktigste punkt i konklusjonen er følgende:

«Statsråd Quisling har fra 17-tiden den 2. ds. og de følgende dager frembudt typiske symptomer på en ganske alvorlig hjernerystelse, nemlig a) klar erindring om hvad det er foregått i tiden umiddelbart før ulykken,

b) bevissthetstap i umiddelbar tilslutning til denne,

c) ingen som helst erindring om hvorledes ulykken er foregått, d) dunkel eller helt manglende erindring om hvad der er passert i de følgende dager: hodepine, kvalme, matthetsfornemmelser og uoplagthet til åndelig arbeid, om han enn automatisk har kunnet utføre løpende forretninger, e) tydelig opklaring av tanke og censorium efter 4—5 dager.»

*

Quisling-pressen hilste læge-erklæringen med stor lettelse og triumf. «Nationenss overskrift er: «De sakkyndiges undersøkelse slår alle skumlerier ned.»

Men dessverre: folk fortsatte å skumle. Vår mest utpregede ariske egenskap er utvilsomt sund bonde-skepsis. Og her følte noen hver at det var ugler i mosen. Man søkte forklaringen på alle andre felter enn politikken, private opgjør, kvinnfolkhistorier. Imidlertid undersøkte politiet disse muligheter, og måtte forkaste dem.Den 18. februar utsendte opdagelseschefen følgende kommunike:

«Opdagelsespolitiet meddeler i anledning det anmeldte overfall i Forsvarsdepartementet på statsråd Quisling den 2. februar d. å., at det er foretatt en rekke utenrettslige avhøringer av personer som kunde antas å ha erfart noe om det som ved anledningen er passert på forsvarsministerens kontor.

De foretatte undersøkelser har imidlertid ikke ledet til noe positivt resultat, og man har fremdeles intet som helst brukbart signalement på gjerningsmannen.

Det er også foretatt omhyggelige undersøkelser blandt reisende og fremmede, som er kommet til byen i de dager, uten at dette har kunnet gi noen veiledning til opklaring av forbrytelsen.

Oplysninger fra publikum, fremkommet ved presse-meddelelser eller ved utsikten til å erholde den lovte belønning, har vært meget sparsomme og har ikke inneholdt noe av positiv betydning.

Da statsråd Quisling fremdeles er sykmeldt, har opdagelsespolitiet ennu ikke funnet å kunne foreta noen utenrettslig avhøring av ham, og liar således kun den tidligere offentliggjorte forklaring fra lægeerklæringen å holde sig til. Efterforskningen fortsetter fremdeles, og mulige oplysninger bes meddelt opdagelsespolitiet i Oslo.»

*

Disse enkle oplysninger vakte den dypeste harme hos forsvarsministerens forsvarere. Under titelen «Et politisk kommunike fra opdagelseschefen?» rettet «Tidens Tegn» et voldsomt angrep på opdagelseschef Sveen. Det heter blandt annet «at når man vet at statsrådQuislings motstandere åpenlyst har insinuert at det ikke var noe å opdage, kunde man nære mistanker som man helst ikke bør ha overfor opdagelseschefen i Oslo». Bladet innrømmer at det var en vanskelig opgave, det var få eller ingen spor, men «vi har allikevel det inntrykk at efterforskningen, enten det skyldes vanskeligheter eller det skyldes utenforliggende hensyn, ikke har vært drevet med den energi og gode vilje som man måtte kunne forlange i en sak av denne betydning.»

*

Denne beskyldning mot opdagelseschefen er efter vårt skjønn fullkomment urettferdig. Hvis politiet skal bebreides noe, er det tvert imot at det øiensynlig har arbeidet ut fra et altfor lojalt grunnsyn: Vi må tro en sittende statsråd på hans ord.

Men hvis man anlegger et noe mer skeptisk syn på hele episoden, kan man kanskje komme til et resultat.

Følgende står fast: Der finnes ikke skygge av spor efter de angivelige forbrytere, bortsett fra det tvilsomme pepperet; rent politi-teknisk er det sannsynlig at der aldri har funnet sted noe overfall i dette militær-bevoktede departement. Quislings eneste støtte for historien ligger i lægeerklæringen; det er derfor viktig å bringe på det rene om de to professorenes konklusjon er uangripelig.

De har undersøkt Quisling og funnet at sykdoms-biiledet kan stemme med forsvarsministerens fortelling: overfall og derav følgende hjernerystelse. Kan man med rimelighet forlange noe annet av de to professorer?

Ja, man kan i høi grad forlange noe annet. Man kunde forlange at de oplyste om at hele sykdomsbilledetstemmer overens med den sykdom som Quisling vitterlig lider av, nemlig malaria.

Denne sykdommen pådrog han sig i Kaukasus i 1923. Og når man engang har fått malaria i kroppen, kan den som bekjent bryte ut med års mellemrum. En mann i offentlig stilling vil selvsagt redusere sykdommen mest mulig og prøve på å holde anfallene skjult; dette forsøkte Quisling i høi grad 2. februar. Det var mot hans uttrykkelige ønske at episoden blev omtalt. Det er også verd å legge merke til at Quisling satte sig imot at hans hustru og hushjelp blev avhørt av politiet, og dette blev heller ikke gjort.

Nu er malaria en meget sjelden sykdom i Norge, og ingen av de to professorer kunde forutsettes å ha noe som helst kompetanse på dette punkt. Deres simple plikt som «sakkyndige» var derfor å få statsråden undersøkt av en spesialist i tropesykdommer og en psykiatriker.

Det er ingen hemmelighet at avdøde overlæge De-dichen dengang mente at hele overfallsaffæren minnet påfallende om et epileptisk anfall. Alt tyder på at han var meget nær sannheten. Folk med erfaring fra Østen vet at et akutt malaria-anfall undertiden kan minne om epilepsi. Under deliriet kan da Quisling ha tilføid sig selv sårene, et velkjent fenomen.

*

Det har sin interesse å se hvad en av verdens største autoriteter på dette felt, den tyske professor dr. Emil Kråepelin anfører om malariaens innflytelse på den psykiske tilstand. Han skriver følgende om intermittens-delirier i sitt verk «Psychiatrie», utgave 1904 (intermit-tens er som bekjent det samme som malaria):«Den Initialdelirien des Typhus und der Blattern åhneln in hohen Grade gewisse seltene Formen der lntermittensdelirien. Auch hier begegnen wir ungemein heftigen angstlichen Aufregungszustanden mit schwerer Benommenheit und der Neigung zu riicksicbtlosen Ge-walttaten. Die Anfalle treten plotzlich auf, dauern nur

wenige Stunden und endigen in tiefem Schlafe, mit mehr oder weniger vollståndigem Verluste der Errinnerung an das Vorgefallene. Bisweilen sind sie von Krampf-erscheinungen begleitet so dass sie ganz epileptischen Dåmmerzustånden gleichen konnen.»

I oversettelse:

«Om initial-deliriene ved tyfus og kopper minner i høi grad visse sjeldne former for malaria-delirier. Også her møter vi usedvanlig heftige, angstfylte ophisselses-tilstander med tung omtåkethet og tilbøielighet til hen-siktsløse voldsgjerninger. Anfallene optrer plutselig, varer hare få timer og ender i dyp søvn, med mer eller mindre fullstendig tap av erindringen om det forefalne. Undertiden er de ledsaget av krampefenomener, så de ligner helt epileptiske demringstilstander.»

Professor Kraepelins skildring av et slikt malaria-anfall dekker altså på alle punkter Quislings tilstand den annen februar: overfalls-angsten, sammenbruddet, erindringstapet, og den dype søvnen noen timer efter.

*

Der er ennu et punkt ved denne affæren som det i høi grad er nyttig å se nærmere på. Hvem var denne vennen som optrådte på en så eiendommelig måte? Denne mannen som blev tilkalt telefonisk av fru Quisling, og som anmeldte overfallet mot Quislings vilje,efter å ha betenkt sig i åtte timer, og som fulgte Quisling ned i departementet neste dag; hvorpå pepperet blev funnet.

Det var ingen annen enn kaptein Prytz.

Han fikk se denne syke stakkaren som snakket om et overfall; inntrengende bad Quisling ham om å holde det skjult: «Lov mig, Prytz, at du ikke gjør noe bråk av dette!»

Så gikk Prytz i selskap. Her fortalte han at Quisling, som også var buden, ikke kunde komme, fordi han hadde falt og slått sig i en trapp i departementet.

Men jo mer Prytz tenkte på denne overfallshistorien, desto mer måtte han ha fått lyst på den. Her lå visse politiske muligheter som var kjærkomne nettop for Prytz, kapitalisten som hadde fått føle kommunismen på kroppen og inderlig håpet på ophisselse mot Sovjet, og, ved Guds hjelp, en vakker dag: intervensjon.

♦

Utpå natten betrodde han sig til en annen av gjestene, kaptein A. F. Munthe, som også tilhørte Quislings krets; og så endelig, ved %2-tiden, ringte de til opdagelseschefen.

Det viktigste som Prytz ved dette høvet fikk oplyst om sig selv, var at han i åtte timer hadde visst at Norges forsvarsminister var blitt overfalt i sitt kontor, og at departementets hemmeligheter i denne tiden hadde stått til disposisjon for overfallsmennene, uten at kaptein Prytz hadde løftet en finger for å foreta sig noe som helst. Dette fikk nå våge sig; Prytz var en mann som i sitt liv tidligere hadde hatt chanser. Og her var adskillig å opnå.Vi får en forestilling om det som skulde opnåes når man femte februar leser overfalls-kommentarene i de avisene som stod Quisling-gruppen nær.

«Nationen» skriver:

«Denne knappe meddelelse fra opdagelses-politiet vil vekke en voldsom opsikt ikke bare her i landet, men vidt omkring.

Man må være forberedt på at det her vil bli avdekket et komplott med lange forgreninger og med et formål av den art at det bør vekke eftertanke hos dem som mener at vårt forsvarsvesen er uten interesse. Et attentat på forsvarsministeren hører til de begivenheter vi har ment bare kunde foregå i utlandet. Nu er det skjedd i Norge, og gleden over at attentatet er mislykket vil ikke forhindre at det norske folk tar sin stilling til forsvaret op til revisjon og prøver sin trygghetsfornemmelse på ny.»

«Tidens Tegn» kommer med følgende betraktninger:

«Efter kommunikéet å dømme må man gå ut fra at det her ikke dreier sig om noe almindelig overfall, men at det er en kommunistisk hevnakt. På henvendelse til opdagelseschef Sveen erfarer vi at der foreløbig intet kan sies utenfor kommunikéet.

Efter hvad der fra annet hold meddeles, mener man at det enten dreier sig om en utsending fra den russiske tsjekka, som har fått i opdrag å få tak i disse dokumenter angående Norges forsvar eller — hvilket er det mest sannsynlige — at overfallsmannen er en kommunist som har villet sikre sig planene for den indre strategiske situasjon. Såvidt vi erfarer er imidlertid ingen dokumenter bortkommet.»

Dagen efter fremsetter «Nationen» en tydelig insinuasjon, forbitret over «Arbeiderbladet»s skepsis:«Det får bli Arbeiderpartiets sak hvor langt det vil engasjere sig på bandittenes side. Vi skulde anta at bladet vil få vanskeligheter med å beholde høiden i hatten, når tildragelsen er opklart.»

Og bladet slutter med følgende merkelige spådoms-ord, som dessverre ennu er dypt uopfylt:

«Statsråd Quisling er en taus mann, han taler ikke før han har tenkt grundig, han handler heller ikke før han er sikker i sin sak. Om det passerte vil han også ganske visst lukke sig, men det kunde jo hende han fant på å ytre sig den dag han ikke lenger er forsvarsminister.»

Nei, Quisling har nok ikke ytret sig; kanskje husker han ikke annet enn en uklar, forferdelig angst fra denne eftermiddagen; og hvis han husker: der skal en sterkere og helere personlighet enn han til å fortelle denne sannheten.

*

Tross alt: Kabalen gikk ikke op, provokasjonsutnyttel-sen lyktes ikke.

Men en del tusen er det vel ennu som tror på overfallet. De menige innenfor Nasjonal Samling anser utvilsomt Quisling som en Sankt Georg i kamp mot kommunismen, og aldri har han vært større enn da han blev slått ned i Forsvarsdepartementets innerste kontor.

Det som vil bli lengst igjen av denne affæren, er dens symbolske anskuelighet. Over et sykt og fortrukket ansikt er der av dyktige hender trukket en maske: sterk mann. Dette er føreren.

Slik blir selve tidssykdommen, kapitalismen i sin dødskamp, sminket op med mandighet, ære" og handlekraft. Selve fascismens vesen møter oss her.

Juni 1936.

VEIEN FREM OKTOBER 1936 REDIGERT AV NORDAHL GRIEG 1. ÅRGANG NR. 7

Det som skjer i Spania idag trekker truende og blodige perspektiver op for hele Europas skjebne.

Den spanske lovlige folkevalgte regjering er blitt nektet våben av Europas demokratiske stater; de fascistiske oprørere får all mulig militær utrustning av sine meningsfeller i Italia og Tyskland.

Denne situasjon er fremtvunget på tross av all folkerett. Hvorledes har dette kunnet skje? Forklaringen blottlegger den europeiske tragedie idag.

Det fascistiske system bygger staten og individene op mot et eneste mål: Krigen. Krigstruselen lever i hver eneste fascistiske handling, den brutale viljen til å ta katastrofen.

På den andre siden står de demokratiske statene. En rekke av dem er bare maskedemokratier; kapitalveldet som styrer dem, har sin opriktige sympati med reaksjonen i Spania. Og de *virkelige* demokratiske kreftene er tragisk lammet av selve sin vilje til å bevare freden; de har en avgjørende svakhet i dette opgjøret: *de vil ikke krig.*

Så myrdes det spanske demokrati ned, av fascismens mitraljøser, tanks og bombefly. — — —Begivenhetene i Spania har klarere enn noensinne før kløvet vårt eget folk i to leirer.

Det reaksjonære borgerskap hos oss har for et syns skyld skilt lag med fascismen her hjemme; de demokratiske tradisjonene gjennem hundre år er ennu for levende og sterke. Men når det gjelder Spania, har de konservative flerret den demokratiske masken av sig, og under ser vi fascismens rå og hårde ansikt.

Officers-oprøret i Spania har ikke et eneste forsonende trekk; det er reaksjon i sin nakneste form. Med fremmed kapital og marokkanske leietropper prøver en minoritet å redde de privilegier som i århundrer har hvilt som en fortvilelse over hele det store folk. Det er friheten, åndedraget, muligheten for menneskelig liv de vil drepe; det er utviklingen som de vil tvinge tilbake til sorte og blodige århundrer. Alt dette blir tilgitt, ja forherliget av de konservative maktene i vårt land, fordi officerene er en tryggere garanti for eiendomsbegrepet enn de fremskrittskreftene som nu søkes utryddet.

La oss aldri et øieblikk glemme: fascismen holdes i reserve, også i vårt land.

— — —

Mot det reaksjonære synet på Spania står det demokratiske; store lag av vårt folk følger i smerte og begeistring det spanske demokratis heroiske kamp.

Men det er ikke nok. Hjelp Spania! Arbeidernes faglige landsorganisasjon har igangsatt en aksjon for åskaffe mat og medisin til forsvarerne av det spanske folkestyre. Vi retter en appell til alle frihetselskende mennesker i vårt land om å gi støtte: Hjelp Spania!

Mat og medisin trenges; hjelper Europa med dét, kan den spanske regjering med større kraft vie sig til kampen mot bødlene.

Det spanske demokrati kjemper for friheten og freden til å bygge sitt land; en fascistisk seir vil føres som en brann over til Frankrike, Belgia og lenger nord.

De som kjemper for demokratiet i Spania, kjemper for vår sak. Menn har de nok av, folkeflertallet står bak dem; men mot den fascistiske understøttelsen trenger de alt vi kan gi dem av solidaritet.

Friheten forblør i Spania.

Hjelp Spania!

KNUT HAMSUN

En høst for noen år siden var jeg på gjennemreise i Arkangelsk for å vente på skibsleilighet videre. I huset hvor jeg bodde kom jeg tilfeldigvis over Hamsuns verker, seksten bind, jeg begynte straks på Sult. Her kunde intet menneskelig vesen stå imot, jeg jog gjennem Pan, Mysterier, Livet i vold, jeg var på besettende eventyrlig reise i mitt eget sprog; båt efter båt gikk til Murmansk. Hvem andre kan skrive enn denne mannen, Rosa og Benoni glødet i mig som en fin lys glede. Vinteren begynte nu å sette inn for alvor, jeg satt nedfor, spiste sopp og leste, Rolandsen gikk på veiene i midnattsolen. Utenfor gungret tunge skritt på trebrolegningen i sneføiket. Floden begynte å legge sig, med det var der intet å gjøre, jeg hadde ennu Markens grøde og Landstrykere igjen. Jeg nådde siste båt som dette år forlot havnen, og med hele nordlandssommerens lys susende i mig, stampet vi ut i Ishavet og oktoberstormene.

Tre år er gått, en ny bok av Hamsun er kommet. Den er måtelig, sier anmelderne, men de skriver Hamsunsk når de er bekymret for den, de drysser med underfundige kommaer, den avfeldige skjelver på hånden, skriver de, men oldingen påtvinger dem sitt sprogs rytme.

Og en natt leser man den, to bind av hendelsesløshet, men ingen annen kunde ha skrevet dem.Og dypt under en gold, elendig småbyverden som han skildrer ennu en gang, fornemmer man en spinkel, klagende tone, en

hjemlengsel efter den verden som er Hamsun, efter den jordens glede som fikk jorden til å elske ham.

Ingen europeisk dikter har idag mer åpent enn Hamsun bekjent sig til reaksjonen. Hans navn, mektig av et livsverk, brukes idag som en svøpe mot frie mennesker under fascismens diktatur.

Det er ikke bare en urett Hamsun gjør mot sig selv, det er også en urettmessighet. Det er verdier i ham selv som han kanskje er blitt fremmed for.

Fremmed! kan Hamsun utbryte forarget — nevn mig den mann som har mer konsekvens, en mer ubrutt linje i sine meninger!

Det er riktig. Men konsekvensen har aldri vært det betydelige hos Hamsun, tvert imot, han kom seirende inn i litteraturen, overdådig av inkonsekvens, av umotiverte vandringer, myldrende av krattskog og stridende liv.

Hamsuns meninger forklares tydelig av hans ytre liv.

Han er vokset op i fattige kår, gnistrende av merkelige evner. Foran ham lå Macks hus, hvitt i midnatt-solen. Det var aldeles overveldende, det blev drømmen og målestokken. Gikk det an å komme så langt?

Hans egen makeløse skjebne, hans rus av hegavelse blev hans livsanskuelse. Han var en utvalgt, svimlende skilt fra massen. I sine bøker gjør han sig ofte til en landstryker, en Intet på jorden, men nettop da stjerne-fjernere enn noensinne fra sin oprinnelse. Han kan kalle sig ydmyk, men bare overfor rummet og døden,

6 — Veien frem.aldri ydmyk overfor menneskehetens kamp og håp. I sine egne aine er han herskeren, overmennesket.

Gjerne vil han tro at andre av litteraturens store har det på samme måten; i hårreisende uvidenhet har han prøvd å innkassere Byron som åndsbeslektet. I sitt himmelbrev ber Hamsun den døde om hjelp og våben-fellesskap, nu ridder er tiden å komme igjen — for:

vår tid smittes ned av arbeiderkrapyl, av fredspratets plage o. s. v.

Hamsun har ikke den fjerneste idé om at Byron var en av sin tids mest brennende arbeidervenner. Han skrev således kampsangen for de revolusjonære engelske arbeidere, ludditerne, «vev ferdig veven deres, og farv den i undertrykkernes blod!»

Og med hensyn til fredspratets plage skal det ikke glemmes at Byron forkynte at det var større dåd å avtørre en tåre enn å utgyde et hav av blod. Man kan si meget om Lord Byron, men han hadde ikke behov for noen opdrift til å være hersker; for ham falt det naturligere å ofre livet for de undertrykte.

Denne opfatningen av sig selv som medlem av en makeløs kaste, herskerkasten, krigerkasten, førte Hamsun før krigen til svermeriet for de tyske junkerne. Tilsvarende hatet han tidens engelske overklasse uten mål og måte. Her ligger sikkert et bittert ungdomsminne til grunn. Den tyske aristokrat er enkel, ytterst tydelig; den engelske er fullkomment uefterlignelig, med umerkelige eller fraværende virkemidler. Dette har sikkert opfylt herskeren Hamsun med aldeles sanseløst raseri.

Det er ganske forfriskende — i en tid da den presse som Hamsun nu sogner til, innprenter oss streng forsiktighet i omtalen av de fascistiske krigsforberederne,— å se Hamsuns innlegg i storpolitikken, noen år før verdenskrigen.

I «Den siste Glede» skildrer han englenderne, bunn-råtne av perversitet; når de kommer til en norsk fjellgård, iler de hurtig ned i fjøset for å gi sig i kast med dyrene. «Mig vørde de ikke, de to unge englendere i geitefjøset, jeg var bare en av de innfødte, en nordmann, jeg hadde bare å tie til de mektige turister. Men selv tilhørte de den nasjon av løpere, vognstyrere og last som den sunde skjebne fra Tyskland en dag vil tukte til døden . . .»

To år efter at dette var skrevet, brøt den sunde skjebnen løs. Fredspratets plage hadde, Gud være lovet, ikke ført frem. Ti millioner unge mennesker blev drept, flere blev krøplinger.

Hvorledes avfant nu Hamsun sig med dette? Han boret fingrene i ørene, han vilde aldeles ikke vite av dødsstønnene, han satt oppe i Nordland under et fjell og skrev «Markens grøde». Det er et epos om freden, om

kornet som gror, om det tilstrekkelige for menneskene å erobre naturen. Ikke likhauger.

Her var en ny viden å bygge på, å vokse på. Men der krevdes en rystende erkjennelse hos Hamsun til å legge om, en ydmykhet overfor det livet som har rett til å leve og ikke myrdes ned. Den klarte han ikke. Han hadde hatt noen meninger, og han krevde å få beholde dem, det var ham maktpåliggende å ha rett.

Fascismen dukket op i Tyskland, junkerveldets arv-tagere, Hamsun fattet nytt håp. Her var førerdyrkelse, krigsforkynnelse, det kunde ennu bli sund skjebne i Europa. Nu kunde Hamsun være storartet konsekvent, enestående i pakt med sin fortid; han kunde for eksempel angripe Ossietzky som satt syk og innesperreti en koncentrasjonsleir fordi han hadde kjempet for fred. I undren hørte verden på Hamsuns enkle krav til den fangne, han skulde delta i oprustningen og således hjelpe sitt store land.

Ingen av Hamsuns senere politiske manifestasjoner har på noen måte kunnet måle sig med Ossietzky-artikkelen. Det kan bare nevnes at en kjent bedrager og pengeutpresser nylig utgav et skandskrift om den norske arbeiderbevegelse; Hamsun gikk god for ham. Vi har et parti som vil fascistisk diktatur, Hamsun støtter det. Hvad om mesteren på Nørholmen ennu en gang sendte et himmelbrev til frihetskjemperen Byron og rådspurte ham om enkelte ting?

Men denne livsdreperen — er det Hamsun? Nei. Hans selvstorhet er i reaksjonen; men det dypeste av hans diktning er ubesmittet av den.

Hamsuns sociale syn, slik som det fremtrer i hans bøker, er ikke det fascistiske. Han tror ikke på system i underkuelsen; det er dikteren, fantasten — ikke politikeren — som i hans bøker ordner op i samfunds-forholdene.

Hamsun kom fra fattigdommen; de andre blev igjen. Denne vissheten har skapt et brennende, hvileløst rett-ferdighetskrav hos mange diktere, det er nok å minne om Hamsuns samtidige, Gorki og Andersen Nexø. Dette passet ikke Hamsun, men i hele sin produksjon prøver han å dulme sin onde sociale samvittighet. Han har funnet botemidlet, evangeliet. Det er hasarden. Hasarden er den lovmessighet som gir tilværelsen mening for alle som ikke får sitte til bords hos Mack på Sirilund. Hasard, hasard, den gjennemsyrer hele Hamsuns diktning, — merkelige metallfund, skatter, forbausende op-finnelser, eventyrlige sildesteng.Men nu i de siste årene, under verdenskrisen, glipper selv denne illusjon for Hamsun, uforglemmelig symbolisert i August. Hvad er Augusts rikdom? Han viser frem nøkleknippet til navnkundige skattekister i India; nøkleknippet er det eneste han har av skatter.

Smellende fallitt for hasarden, Hamsuns sociale tro.

Nei, Hamsun har ingen rettledning å gi, det pleier ikke krattskogen. Og det er krattskogen Hamsun er i verdens diktning, en jungle av fornemmelser, av sans-ningens ville, hissige frodighet.

Der er fremskritt i dette, utvidelse av vår erkjennelse. Det nittende århundre dyrket problemene til kulden strøk opover menneskenes lemmer; hvor blev der av mitt kjønn? ropte Ibsen da han skulde se tilbake på livet sitt.

Hamsun har dyrket blodet og nervene, ikke alltid i overdådig vitalitet, undertiden gjennem nøklehullet. Men for noen underverker han har skapt; når blir en bok som Pan neste gang skrevet? Naken til beltestedet satt han nede i Paris og skrev den, hans styrke bruser i skogen og fjellene, det er et landskap gjennemtrukket av kjønn. Hans eget sinn glødet som Nordlandssomme-rens evige dag.

Det er dristig diktning, heroisk, livsfarlig, og ubønnhørlig dømt til nederlag. Der finnes ingen reserver, Hamsun har ingen etiske verdier å falle tilbake på; når det er slutt med bruset, går det nedover bakke. Men der er grunn til å elske en diktning som forsmår tilbaketoget. Det er jordlivets korte, vidunderlige, ugjenkallelige nu som Hamsun har øket; siden måtte det gå som det gikk.

Selv visste han alt om dette, i god tid begynte hanå hate alderdommen. Hans avsky for impotensen har gitt sig storartede kunstneriske utslag; hans siste høker er preget av en Jonathan Swifts gigantiske, rasende bitterhet, fordi livet er blitt uten vitalitet, uten kjærlighet.

Abel i «Ringen sluttet» har engang elsket, søtt og vanvittig; verden var et eventyr. Nu er det ikke mer, og verden er tarvelig idioti. Hvor kummerlig tilværelsen er uten overskudd og ødselhet, har Hamsun fått frem ved å gjøre romanen til en bok om utakknemlighet. Engang var Hamsuns helter fremfor alt sløsere; men helten Abel, som ovenikjøpet skal være fra et grenseland, går rundt og fører nøie regnskap over sine takk-nemlighetskrav. Han har finansiert en vaffelkone; i nødens dager nekter hun ham vafler. Han har gitt penger til den forsultne Lili, og hun har da vært god-aktig mot ham; men straks hun får kjøtt på kroppen, holder hun sig til sin egen mann. Overhodet er det ikke grenser for hvordan menneskene turer frem i utakknemlighet.

Balzac nevnes ofte som eksemplet på en kunstner hvis skaperevne sprenger hans ideologi. Selv tilhørte Balzac børskretsen i Paris, han hadde en umettelig lidenskap efter å spekulere, men ingen har vel som han brennemerket pengene i «Far Goriot».

Hamsun er en ivrig forsvarer av det kapitalistiske samfund; men i «Ringen sluttet» skildrer han grellere og hatefullere enn noen socialist pengenes makt: der hvor den unge Lolla går til sengs med oldingen fra fyret, for å skaffe enslags dekning for farens underslag. Her er det ikke lenger noen nordlandsspøk med Mack ogfiskerkonene, her er skildringen gjort med opriktig vemmelse: griskheten og impotensen som kan få kjøpt sig levende, varm ungdom.

Et blekt minne, et tapt land, det er kjærligheten i Hamsuns siste bok. Håpløshet; fallitt også her.

Som kunstner kan han skildre tomhetens smerte; som politiker prøver han å døive meningsløsheten med disiplin. Har ti tusener av ord gitt ham selv noe livsinnhold? Kom med en taus mann! Å han kan tie! utbryter ordkunstneren, dette er føreren vi har bruk for!

Meningsløsheten må ha en fasade, en reisning; det er den siste glede.

Men atter og atter skal vi huske innsatsen i det spillet som Hamsun idag betrakter for tapt, den mirakuløse, ville, herlige satsingen på jordens korte liv. Det skal sies til Hamsuns evige heder, at er det et sted han ikke hører hjemme, så er det blandt skinnhellige Olavs-kors.

Det var en radikal jøde, Edvard Brandes, som først slo et slag for ham; det var den frie fremskrittstanken i alle land som forstod ham. Fascismen kan ikke skape, den kan bare stjele det anerkjente, utnytte det og nedverdige det.

Efter Ossietzky-affæren hendte noe: en del av den mest reaksjonære norske ungdom innsamlet underskrifter på at Hamsun aldri hadde vært større enn ved denne leilighet. De kunde gjøre det med god samvittighet; de kjente ikke Hamsuns diktning. De visste ikke at han har skrevet et dikt og et skuespill som heter «Aftenrøde», hvor denne hyldest er blitt foregrepet.

Så stor dikter er Hamsun at han visste at endog dette måtte skje.I sannhetens navn: Hamsun fortvilte på ingen måte over hyldesten, tennerskjærende har han flere ganger vist hvor han helst vil høre hjemme. Han gir reaksjonen det største han eier, sitt navn; han smeller i bordet med et nøkleknippe.

Men vi andre skal ta vare på skattene som han har gitt verden.

Oktober 1936.VEIEN FREM

NOVEMBER 1936 REDIGERT AV NORDAHL GRIEG 1. ÅRGANG NR. 8

Den novembereftermiddagen da avisene bragte nyheten om at Ossietzky hadde fått Nobelprisen var en lykkelig dag. Det var skjedd noe vakkert og edelmodig, det var som et tindrende lys flommet gjennem den gustengrå skodden. Det var en manifestasjon av rettferdighet som fra vårt folk gikk utover jorden; en rolig stemme som fengslet hadde prøvd å kvele, fikk igjen tale til en verden som er sinnssyk av angst og hat. En ukuelig tro var blitt bekreftet, i en tid full av tvil.

Ved siden av Nobelkomitéens meddelelse i avisen stod truslene fra Tyskland.

Det var som om dette presset utenfra, så fremmed og fiendtlig, skapte i oss en dyp samhørighet; andre stod imot

oss, men vi var av samme folk. For det er op-levelsen av menneskelighet, som gir oss den sterke, glade følelsen av fedreland.

Neste morgen leste vi de «nasjonale» avisene. De følte bare solidaritet med en liten del av Norge, hare med noen få kvadratmeter av norsk jord: Drammensveien 74, den tyske legasjon.DET ALMENMENNESKELIGE

For noen tid siden skrev Axel Kielland et Ukens Portrett i Dagbladet av forleggeren, magister Mads Nygaard.

Hvad forleggeren sa var ikke så merkelig. Hans utgangspunkt var riktignok ganske gripende: En ting, uttalte herr Nygaard, må vi kjempe for at vi alle sammen ligger på ryggen. Friheten! Ned med diktaturet i enhver form . . .

Meget oplysende forteller forleggeren så fra sin virksomhet, hvordan han fører denne kampen. «Bøker er bøker,» sier han. «De skal bedømmes som bøker, ikke som innlegg for og imot et parti eller en retning.» Og han betror journalisten at slike innlegg blir stoppet i fødselen. «Vi må holde noe rent for politikk. For litteraturen har sin store opgave ved siden av og over politikken.»

Det vilde være overordentlig forbausende om en kapitalistisk forlegger ikke resonnerte slik. Hans inderligste drøm er at alle bøker skal behandle det almenmenneske-lige, som det heter, det vil si bøker som kan roses av alle anmeldere, uansett politiske meninger. Nu er det imidlertid politiske brytninger som hestemmer verdens skjebne idag, det almenmenneskelige forklarer oss svært lite om begivenhetene i Spania, om dannelsen av verdens første arbeiderstat, om fascismens krigsforberedelser.En politisk betonet kunst, hvorfra den enn henter sitt emne, vil føre oss inn i vår tids dynamikk.

Denslags litteratur er det som helst skal stoppes i fødselen. Og selvsagt er det radikal kunst som fortrins-vis blir rammet av denne uviljen. Konservative forfattere holder naturnødvendig på det bestående, ingenting ramler om de skildrer houseparties på Modum eller ekteskap i Oslo. Men de radikale som i kraft av sin overbevisning går løs på selve samfundsstrukturen, er ikke bare uønsket for åndslivet, men la oss være helt ærlige: i det lange løp også for den kapitalistiske bedrift som et forlag er.

Det merkeligste ved intervjuet er imidlertid at Axel Kielland med henrykkelse godtar dette forleggerens utsyn over litteraturen. Forklaringen må ligge i hans spesielle teknikk: enten er han fylt av frisk indignasjon eller av henrykt svermeri for sine objekter. Forutsetningen for dette siste må være at det er tause menn han har for sig, og denne forleggeren var «litt genert og litt brydd over å skulle vrenge innsiden ut for et annet menneske»; man kunde altså fra starten vite at jubelen vilde stige fra herr Kielland.

Tross alt er det selsomt at en journalist i et blad som i meget er en åpen råk i norsk åndsliv, har latt sig narre av magisterens ord. Arbeidsmetoden: undertrykkelse av politisk litteratur, for å verge åndsfriheten, er i groveste laget. Men det er det samme systemet vi finner i europeisk reaksjonær politikk idag. La hundretusen spanjere og etiopere myrdes ned, det gjelder nemlig å bevare freden.

Det er iår utkommet en politisk roman på norsk, «Det kan ikke hende her» av Sinclair Lewis. Det harsin interesse å drøfte spørsmålet: er det tenkelig at noen av våre forlag vilde utgitt den, hvis det hadde vært en politisk roman om norske forhold?

La oss forutsette at den var skrevet av Sigurd Hoel, en ypperlig forfatter og en brennende antifascist — som hadde brukt Sinclair Lewis' metode i sin behandling av stoffet.

Jeg er ikke i tvil om at boken vilde være «stoppet i fødselen».

Den Lewiske teknikk er nemlig uhyre nærgående. For å skape en overbevisende virkelighet, har han som sitt kunstneriske virkemiddel gjort en hensynsløs bruk av eksisterende mennesker. Han lar Hearst støtte fascisten, Morgan gir ham penger o. s. v.

Omsatt i norske forhold:

Hoel vilde la den norske fascistiske bøddelen stå på inderlig god fot med Nesse i Aftenposten, Johan H. Andresen vil overrekke ham checker, utmerkede og injurierende fremtidsperspektiver.

Det er ytterst usannsynlig at Aschehoug eller Gyldendal vilde utsende et slikt verk; utelukket vilde det være foran et valg. Kunstnerisk sett vilde Hoels bok sikkert bli fremragende (jeg tror bedre enn Lewis'), med en artistisk velberegnet bruk av navngitte nordmenn. Allikevel vilde det utvilsomt bli forlangt ufravikelige strykninger, er De nu ikke for ensidig, Hoel, og det er jo det almenmenneskelige De vil ha frem . . .

II

De reaksjonære avisene i vårt land har forlengst erklært sig enig i magister Nygaards tankegang. De har gjennemtenkt problemet grundig, og er kommet til den helt riktige slutning at kunst som kjemper for ensocial retning er idag hovedsakelig rettet mot deres egne idéer. Derfor bør den utestenges, eller boikottes.

Når det gjelder litteratur, kan redaksjonen utvelge de bøker som er egnet til anmeldelse; når det gjelder teaterforestillinger som skal anmeldes, gjelder det å ha støe gutter til hvervet.

I så måte har Stillof i Aftenposten og Finn Halvorsen i Morgenbladet sin interesse.

Stillof er ubetinget traust, han skriver det som redaksjonen vil, han går under den bratte nordvendte redaksjonelle annensiden i Aftenposten, hvor det gufser så svart og vått av politikk, og holder sig til det som han fornemmer der.

Finn Halvorsen er interessantere. Han lider i hvert fall av inderlig ond social samvittighet. Han har skrevet en virkelig fengslende bok om dette: «En mann uten ansikt». Den handlet om en forretningsmann i Oslo som brenner efter å få føle samhørigheten med menneskene. Det naturlige vilde være om det blev i form av social solidaritet. Helten hos Finn Halvorsen kan ikke ta dette bruddet med sitt liv og virkeliggjør derfor sin lengsel efter samhørighet ved å krype under buskene i Slottsparken og betrakte andre menneskers parring.

En social løsning, og Finn Halvorsen vilde ha mistet sin stilling i avisen; denne løsningen og herr Halvorsen får ry som en forfatter der, Gud være lovet, holder sig til det almen-menneskelige. Hans stilling trygges fra år til år.

Han gjør da også opriktig nytte for sig, han preker korstog mot marxismen så ofte som råd er, og underbygger den konservative soliditeten med gripende vidnes-byrd.Storartet var nylig hans bekjennelse om at Hambros oversettelse av «Det kan ikke hende her», var en nytelse å lese; der er nemlig ført sannhetsbevis for at den er fullkommen gyselig; men Halvorsen er ikke forgjeves ansatt i herr Hambros blad, og han vek ingenlunde tilbake.

Til neste jul kan vi derfor vente oss en ny roman fra det underbevisste sjelelivet, muligvis i kamuflert spøkefull form, en ny mann under buskene; og de dertil skikkede avisene vil glede sig over tankevekkende kunst, uten enhver tendens.

Disse to, Halvorsen og Stillof, tordner beredvillig løs mot social kunst; selvfølgelig gjør de sin virkning.

Allikevel kan de ikke på noen måte måle sig med sine bergenske kolleger. Jeg var for et par år siden en vår i Bergen og fulgte de bergenske reaksjonære avisene på nært hold. Det var en kanonade mot Den Nationale Scene dag ut og dag inn, en storm uten ophør.

Hans Jacob Nielsen hadde ikke holdt ut mer enn noen måneder, hvis ikke arbeiderbevegelsens aviser med talent og kraft hadde forsvart den radikale delen av repertoaret.

Er det noe tilsvarende forsvar fra samme kant her i Oslo? Svaret må bli nei. De reaksjonære avisenes på-gangsvilje blir ikke opveid av et kjempende socialistisk syn på kunsten. Ansvaret for dette har arbeiderbevegelsens ledende teaterkritiker, Hans Heiberg.

III

Heibergs holdning til teatret skal her belyses ved et eksempel.

Tidlig i høst opførte Nationaltheatret «FamilienTurbin», det første sovjetrussiske skuespillet som vår hovedscene overhodet har spilt.

Det handler om vesentlige ting, et officersmiljøs stilling til revolusjonen, deres desperasjon over å være sveket av

den gamle tiden, fordi den var bunnråtten, deres angst og håp for det nye som bryter frem. Og bestandig som stykkets bakgrunn: bondesamfundets

forvirrede del i omveltningen, symbolisert i føreren Petljura. Han er ikke fjern, ikke uforståelig; en lignende skikkelse kan meget lett dukke op fra bygdene også i vårt land, hvis reaksjonen tar et opgjør med fremskrittet.

Det var en socialistisk kritikers plikt å gjøre disse problemene levende og nærværende for den norske arbeiderbevegelsen.

Heibergs analyse er så søvnig og så uriktig, at ethvert menneske som har et minimum av interesse for disse tingene, må korse sig. Stort sett sammenfattes hans gjennemgåelse av stykket i følgende sats: «I den voldsomme teaterkrigen som foregår i Familien Turbin får vi vite at officerene Turbin og deres venner tjener hos den ene høvdingen, mens det står en annen høvding ntenfor byen — det er det hele.»

Ingen giddeløs grosserer i orkesterplass kunde ha gjespet fra sig en sløvere og mer uvitende vurdering. Heibergs totale interesseløshet har utvilsomt hatt ett resultat: det varer en stund før vi får se det neste sovjetrussiske skuespill på Nationaltheatret.

En uke efter hadde teatret en ny premiere, og da fikk Heibergs pipe en annen lyd. Det var nemlig «Et opgjør» og «En — to — tre» som blev spilt. Dette siste stykket er som hekjent en spøkefull, henrykt forherligelse av en storkapitalist; Heibergs begeistring kjente nu ingen

Peur varsomt med bok* skal bruke d:.i e .er el: ;.grenser. Byen måtte komme løpende og la sig more og

charmere, het det ved dette høvet.

___ (

Forklaringen til Heibergs holdningsløshet, som er en stor støtte for Morgenbladets og Aftenpostens holdning til Nationaltheatrets repertoar, er vel den at han simpelthen mangler interesse for social kunst.

Han har skrevet en bok «Ta den ring og la den vandre», den handler om en liten intellektuell Oslo-klikks almen-menneskelige bagateller. Dette er Heibergs hovedinnsats i litteraturen; kanskje er det denne vesle interessesfæren han vil verge, han vil ikke vite av truende ting utenfra, han har angst for det vesentlige.

Det er ingen grunn til å bebreide Nationaltheatret hvis det blir tvunget over til høire. Reaksjonen, i sin selsomme enhetsfront, går nu på; det almen-menneskelige har vind i seilene.

November 1936.Fra Barcelona er det sendt ut et telegram fra teater-kommissæren for Catalonia, Carner Ribalta, henvendt til alle verdens skuespillere.

Det er en appell om «broderlig aksjon til støtte for den spanske republikk, som står i kamp mot den svarteste reaksjon».

De spanske skuespillere kjemper idag med i folkets kamp for friheten. Like bak fronten er oprettet primitive teatre, hvor kruttsvertede arbeidere, i sine hvile-stunder fra krigen, oplever kunsten kanskje for første gang i sitt liv. Dér får de vite at alle menneskers største ånder, nu og i fjerne århundrer, er deres våbenfeller.

I de store hyene bygges teaterlivet op, nytt og frigjort; i Barcelona drives prøvene på Romain Rollands mektige drama om Danton. Det skal gi catalonierne som nu trues av fascistene, en hjelp i deres forsvarsvilje; alt som ånd skaper har dette mål: å verge livets verd og erobre nye muligheter.

De spanske skuespillere arbeider under vanskelige kår, de trenger vår hjelp.

De ypperlige kunstnere ved Den Nasjonale Scene forbereder nu en støtteaksjon. Vi appellerer til alle norske

kunstnere å følge deres eksempel — fra hovedscenene til det minste amatørteater. Ett er sikkert:

Enhver kunstner som med sin gjerning vil tjene rettferdigheten, friheten og menneskeligheten, har idag ingen forbundsfelle som han skulde ære høiere enn sine spanske kamerater.

La oss gi dem vår hjelp og vår takk!

November 1936.VEIEN FREM

DESEMBER REDIGERT AV NORDAHL GRIEG 1. ARGANG 19S8 NR. 9

Alt tyder på at Ossietzky-dramaet nu nærmer sig sin siste akt.

De tyske myndigheter har erklært at Ossietzky er en fri mann; hans nyvunne frihet arter sig på den måten at han holdes innesperret som før; ingen får se ham.

Vi har et positivt forslag som i hvert fall kan bringe klarhet over Ossietzkys skjebne. Vi finner det riktig om Nobelkomitéens formann, professor Fredrik Stang, reiser til Tyskland for å innby til Norge den mann som vi har hedret ved fredsprisen.

De tyske myndigheter vil overfor ham neppe kunne fastholde sitt fantastiske hykleri: at Ossietzky vil bli for sinnsoprevet, hans helbred vil ikke kunne tåle slike inntrykk. De vil forstå at en civilisert verden neppe vil godta påstanden om at Gestapo-agentenes nærvær virker vidunderlig beroligende på en syk mann.

Vi vil få vite om de akter å fortsette den kuren som begynte i koncentrasjonsleiren av batong-væbnede S. A.-menn, til den ender i den fulle helbredelse: døden.

Det er et forsøk verd. Professor Stang kan ved sitt nærvær fremtvinge en avgjørelse. Det er ikke umulig at han kan få den «frie» Ossietzky ut av Tyskland.Selv om Nobelpristagerens helbred nu er slik, at han efter alt å dømme, bare går den store endelige friheten imøte, er det én lykke som vi må forsøke å gi den store fredsvenn: at han får dø, omgitt av ubevæbnede menn.KIELLAND PÅ NY

Det er bestandig en betydningsfull opgave ved nytt og friskt syn å erobre andre tiders kulturverdier for sin egen generasjon. Dobbelt viktig blir det når vi gjenerobrer verker som ikke alene virker berikende på vår følelse for kunst, men faktisk radikaliserende på vår opfatning.

Disse skjulte kreftene eier det nittende århundres store diktning i Norge. Vi selv er vokset op i skog-skyggen av en fascinerende, halvreaksjonær litteratur; vi har ikke den fulle oversikt over det klare, modige åndslivet som skaptes av åttiårenes kamper. Vi fortsetter ikke der hvor de store radikale dikterne slapp, fordi vi faktisk ikke vet nok om dem. Og vår uvitenhet skaper et kraftspille i vårt åndsliv.

Enkelte av disse dikterne var ikke alene forut for sin tid, men også for vår. Det er dette inntrykket, så forpliktende og spennende, som Storstein gir oss i sin praktfulle bok om Kielland. Det blir uomgjengelig nødvendig å lære av denne sociale dikteren som hlandt annet kunde montere kontrastene i en roman, likeså sikkert som Eisenstein gjør det i en sovjetrussisk film.

Storsteins bok faller i to deler: en analyse av det han kaller Kiellands store økonomiske roman (Garman & Worse, Skipper Worse, «Fortuna», St. Hansfest, Jacoh);og en undersøkelse av Kiellands personlige opgjør med sig selv, slik som han har foretatt det i Abraham Løv-dahl, fortellingen om hvordan oprøret blir lammet i et barn.

I enestående grad er Storstein rustet for denne todelte opgaven han har satt sig. Han er en kunnskapsrik marxist, og samtidig et av vårt lands mest vidtåpne kjennere av barn. Det er blitt en bok full av klarhet og varme. Den virker som en stor, befriende glede, fordi den er et vidnesbyrd om den livgivende opgaven som marxistisk metode har i norsk litteratur idag.

For en «radikaler» kunde det være lett å felle en nokså bitter dom over Kielland, mannen som i ti år skrev sviende samfundsromaner, ikke minst mot emheds-standen, og derpå døde som amtmann, fjern fra all strid.

Men fordi Storstein setter ham i relieff mot tiden og dens økonomiske forhold, skaper han et Kielland-billede full av rettferdighet, forståelse, ja barmhjertighet. Det var ikke hans egen undfallenhet, det var selve tidsutviklingen som slo pennen ut av hans hånd.

Det er med forbløffelse og beundring vi leser hos Storstein hvor klart flere av det nittende århundres store diktere

så de økonomiske kreftenes innflytelse på samfundet og åndslivet. For eksempel er Jonas Lies vurdering av grunnene til at Kielland blev nektet dikter-gasje lysende i sin skarphet. Lie forstod at det var de økonomisk og socialt tiibakeliggende lagene av venstre som reiste sig til motstand mot en ny tid, det var selve fremskrittet de fryktet; noe av deres hatefulle, usikre angst rettet sig mot dampskibene, noe mot maskinene,noe mot det farlige glimtet av Europa, som Alexander Kiellands diktning var.

Men den ypperste kjenner av samfundslivets struktur var Kielland selv. Hans skildring av et lite bysamfunds vekst fra patriarkalske forhold frem til storkapitalens begynnende periode er fullkomment mesterlig. Selv bevegelser som Haugianismen plaserer han med suverent skarpsyn i den økonomiske sammenheng.

Men da fabrikkene, hermetikkindustrien, storkapitalen for alvor satte inn, stod Kielland maktesløs i sin skildrende evne. Han forstod ikke lenger, han kunde ikke forstå.

Han hadde sett demokratiets gjennembrudd ved riks-rettsdommen i 1884, nu ventet han at fruktene skulde høstes: de frie adelsmennesker, som Ibsen håpet på. De kom ikke. Kielland og hans generasjon begrep ikke klart at frigjørelsesverket var lagt på et altfor snevert grunnlag, arbeiderklassen var ikke med; istedenfor kom den nye tids kapitalister og utnyttet det spillerummet som demokratiet hadde skapt.

Kielland betraktet dem med uvilje, i sin dobbelte egenskap av fremskrittsmann og patrisiersønn. Han ønsket å bekjempe kapitalismen, men han øinet ikke sin angrepsstilling. Den socialistiske bevegelsen var ennu spe, nesten usynlig, den gav ham ikke kraft og mot til å gjøre det som hans radikale instinkter egget ham til: å bli klasseforræder fullt ut, for å tjene noe større og edelmodigere. Problemstillingen kunde ikke på dette tidspunkt være tydelig, og denne dikter, hvis kunst var klarhet, gikk skuffet ut av spillet.

Meget åndfullt viser Storstein hvorledes Kiellands stil, den ironiske utnyttelsen av konservatismens sproglige rytme, som hadde vært et makeløst våben i hans kampmot høire og byråkratiet, nu blev ubrukelig i den nye, brutalere maskintiden.

Efter ti år var Kielland idémessig og formelt ferdig; det tilsynelatende nederlaget i hans gjerning bidrog utvilsomt til å bane veien for romantikken, livsflukten og reaksjonen i nittiårenes diktning.

Grunnene til nederlaget gir Storstein oss altså i sin bok; og derved fjerner han nederlaget i vår vurdering av Kielland. Vi ser bare med takknemlighet en mann og en dikter som skildret sitt samfund så langt som hans syn og evne rakk.

Bokens annen del handler om Abraham Løvdahl, — dikterens bitre, gjennemtrengende studie av sitt eget sinns muligheter, for å herde sig selv ved uophørlig å avsløre.

Ypperlig har Kielland redegjort for samfundets teknikk når det gjelder å uskadeliggjøre barnets sunde, renslige oprørsvilje. De voksne, i skole og hjem, har sin raffinerte metode til å gjøre barn usikre, uventede pauser, mildhet istedenfor opgjør, en forbløffelsens strategi som gjør barnets nervesystem modent til kapitulasjonen. På skolen har man dertil tåkete, skyld-betyngede fag som religion for å skape mer underkuelse, mer autoritetsfrykt, i en tid da barnet nettop skulde hvesse sin vilje mot store, klare mål.

Det er merkelige ting som pedagogen Storstein har funnet hos pedagogen Kielland.

Wenche Løvdahl foreslår som en skolereform at det levende livet skal slippes inn i klasseværelset; la barna drøfte politikk! Adjunkten: «Men Gud forbarme sig — hvad! skal vi nu også ha det syn at guttunger skal debattere politikk som de var voksne?» Han får til svar:«Synes herr adjunkten så meget bedre om det ikke sjeldne syn at voksne debatterer politikk som de var guttunger?»

Denne replikkvekselen kunde stå som en innvielse over kampen for en ny og friere skole.

Denne ypperlige boken kommer med et krav i sitt følge: Vi må få hele den norske litteratur frem i dagen, belyst og forklart av et nytt samfundssyn: «Vår arv».

Store verker er engang blitt skapt; de må skapes på ny av ny vilje og nytt behov. En skaperprosess må fortsette,

lenge efter at dikterne er døde; slik blir det til, som kalles evig kunst.

Desember 1936.VEIEN FREM

JANUAR 1987 REDIGERT AV NORDAHL GRIEG 2. ÅRGANG NR. 1

Den første gleden, det første håpet som det nye året har bragt, kommer fra sjøen. Heltedådene ute i vinter-stormen har i disse mørke, tunge dagene vist oss i et glimt den fremtiden som vi tror på — en tid da mennesket ikke skal kjempe mot mennesket, men for mennesket, mot døden.

Det er i samme ånd at sjøfolkene har gjort den første handling i vårt land mot krigen. De har nektet å seile på de fascistiske havnene i Spania, de vil ikke gi sin tjeneste til dem som har gått til angrep på friheten i sitt land og hver dag bombarderer kvinner og barn.

Det er sjøens solidaritet, tapper og edelmodig, vi oplever i disse dagene.

Den reaksjonære pressen raser nu mot sjøfolkene. Den kan regne ut hvor meningsløs hele aksjonen er; det er det vanlige vakre regnestykket: hjelper ikke vi de fascistiske angriperne, så gjør andre det.

Sjøfolkene er ikke så flinke til å regne; det er kanskje derfor de er sjøfolk, og ikke pengemenn på land.

De har bare forstått dette enkle: noen må begynne. Hvad aksjonen kan føre til, vet ingen. Men det er ikke107

umulig at den kan skape en sterkere opinion, i land efter land, mot krigsforbryterne i Spania, en opinion som en dag kan bli en vilje.

Alle som vil fred og frihet må vise sin solidaritet med sjøfolkene i deres aksjon. De må få vite at det står et helt folk bak dem. Noen må i denne tiden begynne «å gi verden et nytt hjerte». De norske sjøfolkene har begynt.ANDRÉ GIDES SKUFFELSE

Den berømte franske forfatter André Gide bekjente sig for noen år siden til kommunismen. Ifjor sommer reiste han for første gang til Sovjet-Unionen, for å se det nye samfundssystemet i praksis. Under opholdet der borte hyldet han Sovjetstaten, dens ledere og dens kunst i en rekke taler; da han forlot landet, sendte han fra grensen et telegram til «Pravda»: «Efter vår uforglemmelige reise i den seierrike socialismes store hjemland sender jeg min siste hjertelige hilsen til de prektige venner som jeg forlater med sorg, og tilroper dem og hele Sovjet-Unionen: på gjensyn.»

Få uker efter offentliggjorde Gide en bok om sine reiseinntrykk; den ånder av bitter skuffelse over det som han har sett. Den blev hilst med begeistring av det reaksjonære Frankrike; fascistpressen i Tyskland har levet høit på den; også våre egne borgerlige aviser har i ledende artikler gledet sig over dette verdifulle vidnesbyrd.

Boken er meget kort, 92 små dobbeltskutte sider, og et appendiks på 30 sider, hvor hans hyldesttaler er bortgjemt med lite trykk; de er vel nærmest gjengitt for å vise hvor dypt et menneske kan ta feil.

Gide ventet å finne fullkommenheten i Sovjet-Unionen: «Hvem kan si hvad Sovjet-Unionen har vært for oss? Mer enn et fedreland som vi selv har utvalgt oss: et. eksempel, en veileder. Det som vi drømte om, det som vi neppe våget å håpe på, men som vår vilje og vår kraft strebet mot, hadde funnet sted der. Det var, tross alt, et sted på jorden hvor utopien holdt på å bli virkelighet. Det umåtelige som allerede var utrettet, fylte våre hjerter med krav.»

Selv virkelige kommunister har ofte dette behovet: at Sovjet-Unionen skal fremtre for dem som en fullkommenhet. Man kan finne det særlig hos kommunister i land hvor kampen har vært full av bitre, fortvilede nederlag; i tretthetens dager trenger de til å hvile ut i vissheten om den ahsolutte fullbyrdelse, det lovede land.

Denne innstilling er forståelig, men noen skapende verdi har den neppe. En vest-européisk kommunist skal ikke leve i eksil fra en sovjet-russisk drøm; emigrant-mentalitet er alltid deprimerende, ofte lammende. Han skal leve for å omskape virkeligheten i sitt eget land, slik som sovjet-folkene omskaper sin.

Selvsagt er ikke Sovjet-Unionen fullkommen; det som beveger oss er dens tunge, hårde slit for å bli det, den målbevisste, heroiske kampen mot større mål enn mennesker før har hatt.

André Gide skulde ha husket hvad revolusjonen og opbyggingen har kostet av sult og nød og offer, før han tillot sig å være skuffet. Et land er på tyve år revet ut av middelalderen over i fremtiden, i en umenneskelig, overmenneskelig anstrengelse. Hver «skuffelse» er en fortelling om desperate vanskeligheter i et tilbake-liggende land; hver «skuffelse» skulde fylle en vest-européisk intellektuell med ydmykhet overfor arbeidets grenseløse tyngde.Der finnes bare én verdifull form for skuffelse; den som er et krav: hvem er jeg som våger å bli skuffet? Hvad har jeg gjort?

*

Men André Gides skuffelse er av ringe kvalitet. Det er som estet, som livskunstner skapt av et borgerlig samfund med dets brokete motsetninger, at han føler sig desillusjonert i Sovjet-Unionen.

Han føler sig sterkt ulystbetonet i Moskva, og det er fra denne utilfredse stemningen at den voldsomme politiske anklagen i hans lille pamflett noen sider senere folder sig ut. Den første fasen av skuffelsen skildres slik: «Særlig grønnsakene og frukten er ennu, om ikke dårlige så middelmådige, på få undtagelser nær. Her, som overalt, må det utsøkte gi plass for det ordinære, som finnes i overmål. En umåtelig mengde av meloner, men uten smak. Det impertinente persiske ordsproget som jeg bare har hørt på engelsk og derfor gjengir på dette sprog: «Women for duty, boys for pleasure, melons for delight», holder ikke stikk her. Vinen er ofte god (jeg husker særlig utsøkte ting fra Tzenandali i Kakhelia); ølet går an. Der fins røket fisk (i Leningrad) som er fremragende, men den tåler ikke transporten.»

Han klager inngående over den slette smaken han finner i tøier og kunstgjenstander; med vemod tenker han tilbake på kapitalismens Frankrike, hvor alle, fra storindustriens menn til småhandlerne, kappes om å tilfredsstille og smigre publikums smak. Han besøker en kolkhos: «Jeg vilde gjerne kunne skildre det bisarre og deprimerende inntrykket som alle disse beboelses-rummene gav — et inntrykk av komplett upersonlighet. I hvert eneste ett de samme stygge møblene, det sammeportrettet av Stalin, og absolutt ingenting annet. Alle rummene er like, det ene kunde byttes med det neste — i den grad at kolkhosbøndene (som også virket byttbare) sikkert ikke kunde merke det. Sannelig, slik kan lykken opnåes lett!

Man kan også si det slik at kolkhosbonden har alle sine gleder i fellesskap. Værelset hans er ikke annet enn et sted hvor han sover; alle hans livsinteresser finner sted i klubben, i kulturparken, i forsamlingslokalene. Kan man ønske sig noe bedre? Alles lykke opnåes hare ved å desindividualisere enhver. Alles lykke opnåes bare på bekostning av enhver. For å være lykkelig, vær ensrettet, vær konform.»

Denne delen av skildringen kan André Gide stå fullkomment inne for. Han liker pene ting og utsøkt mat, og han er blitt opriktig forarget over at dette mangler.

Men hans skuffelse er ikke den revolusjonæres, det er feinschmeckerens. Det er en ubevisst småborgerlig rentenistfølelse som tar makten fra ham: her ventet han å få eie noe, å besidde en fullkommen revolusjon, og hvad er det man våger å hy ham? Uferdighet, slit med århundregammel fattigdom, der får være grenser!

Denne estetiske småborgerlige skuffelsen blir det da Gide maktpåliggende å tildekke; det skjer på den måten som efterhånden er blitt så velkjent: han erklærer sig for ultra-revoiusjonær.

På side 47 av den franske utgaven var hans skjønnhetssans — med rette — krenket over de upersonlige, kon-forme boligene som kolkhosbøndene ennu har. På side 64 har han allerede skrevet sig varm som venstre-angriper av sovjet-regimet og gir da en helt ny skildring av arbeiderstatens huslige forhold: «Med gjenoprettelsen av familien, arveretten, sansen for egen fordel, går detutover behovet for kameratskap og fellesskap. Utvilsomt ikke hos alle, men hos mange.»

Slik er hele boken: et forvirrende sammenstøt av motsatte påstander, hvor André Gides skuffelse dør og gjenopstår hestandig på den mest forbausende måte.

*

Det som gir boken sin interesse er Gides drøftelse av problemet om opposisjonens betydning i livet og kunsten.

Før han drog til Sovjet-Unionen skrev han: «Jeg tror at en forfatters verdi ligger i den revolusjonære kraft som besjeler ham, eller mer eksakt (for jeg er ikke så dum at jeg ikke anerkjenner dikteriske verdier hos andre enn venstreforfatterne): kraften til opposisjon.»

På Den røde plass i Moskva holdt Gide en stor tale ved Maxim Gorkis død: «Helt til nu,» sa han, «har enhver verdifull forfatter i alle verdens land vært mer eller mindre en revolusjonær, en kjemper. Mer eller mindre bevisst, mer eller mindre tilsløret, tenkte og skrev han i kamp mot noe. Han nektet å godkjenne. Han skapte i sinnene og hjertene en gjæring av oprør, av revolt. Hvis de besiddende, de herskende, autoriteten og tradisjonen hadde vært mer klarsynte vilde de ikke ha betenkt sig på å stemple ham som fienden.

Idag, i Sovjet-Unionen, stiller spørsmålet sig for første gang anderledes: i sin egenskap av revolusjonær er ikke forfatteren lenger i opposisjon. Tvert imot, han er i harmoni med massens ønske, med hele folkets, og det som er mest beundringsverdig: med ledernes.»

Disse ordene er nu satt bakerst i boken med petit, forsynt med en stjerne: «Det var her jeg narret mig selv, det burde jeg straks ha erkjent.»Og inne i boken, på hedersplassen, skriver han om sin nye erkjennelse: «Jeg tviler på om det finnes noe annet land idag — selv om det er Hitlers Tyskland — hvor menneskeånden er mindre fri, mer kuet, mer terrorisert, mer trellhunden.»

Han må tilstå at først efter denne reisen kan han «vurdere den uvurderlige åndsfriheten som vi ennu har i Frankrike og som vi undertiden misbruker.»

Nu ved hjemkomsten har altså André Gide fått anledning til å offentliggjøre sitt angrep på arbeiderstaten. Det er ikke til å tro: midt i et kapitalistisk land! Kan en socialist overhodet tenke sig en større rummelighet?

*

Når det gjelder å gi en forklaring på dette splintrende omslaget, kan man ikke si at Gide anstrenger sig særlig; til hans undskyldning må anføres at boken er skrevet i åndeløs hast, på få uker, han har simpelthen ikke hatt tid. Men man får det inntrykk at en episode i Kaukasus har spilt en avgjørende rolle for ham. Da han passerte Stalins hjemsted der nede, stanset han ved posthuset for å sende et hyldesttelegram til mannen på Kreml. Han skrev da: «På gjennemreise i Gori har jeg en hjertelig trang til å sende Dem en hilsen fra vår herlige ferd . . .» Men Gides russiske reisefølge syntes ikke «Dem» var tilstrekkelig, de foreslo å sette «Dem, proletariatets fører» og lignende. Gide føide dem, men efterpå er han full av tristhet og bitterhet over deres nesegruse servilitet, han følte den grufulle avgrunnen mellem føreren og folket.

Nu, til reisefølgets undskyldning må nevnes at de i ukevis hadde hørt Gide holde taler, full av gråt og begeistring, om Sovjetstaten og dens ledere; de har for-

modentlig trodd at de burde hjelpe ham med å finne et adekvat uttrykk for hans henrevethet; ikke kunde de vite at jubelen skulde sparkes jamrende ut i appendikset noen få uker efter.

Gide trekker en hurtig konklusjon av denne hendelsen: «Man lovet oss proletariatets diktatur. Vi er fjernt fra opfyllelsen. Ja diktatur er her, det er tydelig, men én manns diktatur, ikke de forenede proletarers, ikke sovjetenes.»

Hvad vet Gide om dette? Er han i stand til efter sin sommerreise å avsløre at Sovjetstatens struktur er et falsum? Sitter han inne med beviser for at det bolsje-vikiske parti er umyndiggjort, og at hele spillet er i hendene på en enkelt mann?

*

Men det som er helt overbevisende i Gides bok er at enstemmigheten i Sovjet-Unionen — tross hans optimisme på Den røde plass — er gått ham på nervene. Han orker den ikke, efter å ha levet et langt liv i den borgerlige

dikters illusjon om oprør.

«Det som man forlanger,» skriver han, «er tilslutning, ensrettethet. Det som man vil og krever, er en billigelse av alt som gjøres i Sovjet-Unionen, og man søker å opnå at denne billigelsen ikke blir resignert, men opriktig, ja begeistret. Det mest forbausende er at det lykkes.»

For å komme ut av denne tilstanden, peker Gide på en befriende utvei: kritikk av partilinjen, opposisjon for enhver pris.

Nu står sovjetrusserne i et forhold til partiet som de vikende demokratiene i Vest-Europa har vanskelig for å sette sig inn i. Tvilen er blitt vår mest blendende intellektuelle form, men er det skjedd av overskudd?Nei, av nød og angst; i selvforsvar har vi forskjønnet

den og ophøiet den.

Det som er skjedd de siste tyve årene i Sovjet-Unionen under partiets ledelse er noe gigantisk; en uavbrutt vilje har vært over det russiske folk, og drevet det, pisket det, egget det fra barbariske feudaltilstander frem til et moderne samfund. Hvert år har vært et tilbakelagt decennium. I dette forrykende, seierrike tempoet har det ikke vært plass for tvilen; menneskene har fått tillit til partiet. Og de vet at det (i motsetning til det fascistiske parti som vil stabilisere sig) har sin egen opløs-

ning til mål, i det klasseløse samfund.

Partilinjen er ikke for russerne en lek av dilettanter, det er summen av ti tusen hjerners anspennelse og erfaringer.

Men det alt avgjørende er den situasjon som SovjetUnionen er tvunget inn i. Hitler har allerede erklært krigen, fascismen venter bare på -at oprustningen skal bli ferdig, for å gå til angrep. Krigen er idag en virkelighet; det gjelder livet for socialismens første land. Det kan være riktig at der er ikke den stridende mangfoldighet i Sovjet-Unionen som André Gide gjerne ønsket, men med indre strid idag vil landet gå under.

Selve tendensen i arbeiderstaten for øiebiikket er efter Gides mening kontrarevolusjonær. «Men det som kalles kontrarevolusjonært i Sovjet-Unionen idag er det slett ikke, det er til og med det motsatte.» Av fullt hjerte slutter Gide sig til denne opposisjonen; han ånder befriet ut i sin egentlige livsform, protesten; han er en av de sanne revolusjonære.

Det må være med en underlig følelse at André Gide, som i den tid han uttrykte sin sympati for Sovjet-makten blev foraktet i den borgerlige pressen, nu ser sig be-undret og hyldet i disse avisene. Hvorfor er de blitt så glad i ham? Svaret er enkelt: han er blitt en av de sanne revolusjonære.

Å, der er ingenting som borgerskapet elsker slik som sanne revolusjonære, virkelig frie ånder, ubundet av enhver retning.

I en artikkel i Novaja Sjisn, 1905, skrev Lenin:

«Mine herrer borgerlige individualister — vi må si dere at deres taler om absolutt frihet er bare hykleri. I et samfund hvor de arbeidende masser lider nød og et fåtall rike lever som parasitter kan det ikke forekomme noen reell og virkelig frihet. Er De fri for Deres borgerlige forlegger, herr forfatter? Denne absolutte frihet er jo en borgerlig eller anarkistisk frase (som livsanskuelse er anarkismen borgerlighet vrengt inn —ut) . . .

Vi socialister avslører dette hykleriet, vi river ned de falske skiltene -— ikke for å få en klasseløs litteratur og kunst (det vil først bli mulig i det klasseløse soci-alistiske samfund), men for å stille en virkelig fri litteratur i åpent forbund med proletariatet op mot den hyklerisk frie litteratur, som i virkeligheten er forbundet med borgerskapet.»

Januar 1937.HUMANISTER

Straks efter livbåten var halt ombord på «Venus» og sjøfolkene var berget over rekken, kom hyldesttelegram-met fra Rederforbundet: Vi er stolte av dere . . .

For noen tid siden hadde Rederforbundet anledning til å vise i gjerning sin hyldest overfor norske sjøfolk. Det var i Genéve under drøftelsen av åtte timers dagen til sjøs og bemanningsskalaen. I mange år har våre sjøfolk kjempet for disse reformene som vil skape et menneskeverdigere liv til sjøs.

Det norske rederforbund var representert ved selve presidenten, skibsreder Oddfjell. Han utmerket sig ved å stemme blankt imot reformene.

Siste jul hadde herr Oddfjell, som altså er ytterst representativ for sin stand, sin forfatterdebut med en bok om sjømannslivet. Bokens soleklare hensikt er å fortelle at til sjøs kreves ingen åtte timers dag, med unødvendige utgifter for rederne, da sjølivet er helt igjennem frisk og fornøielig. Boken har da også fått den hjerteligste tilslutning fra rederhold.

Herr Oddfjell skriver: «Jeg tror at sjømannslivet er en av de minst farefulle leveveier et menneske kan velge. Selv er jeg jo et godt bevis på det. Jeg befinner mig i beste velgående.»

Noen linjer senere: «Siden jeg sluttet sjøen i begyn-nelsen av 1914 har det laget sig slik at også mitt liv på landjorden har budt på meget av interesse.»

Bramfriere, mer hjertevinnende kan vel ikke en livssaga fortelles. Leserne må gi herr Oddfjell rett når han sier at han har meget å være takknemlig for. Det var unektelig et stort hell å forlate sjøen omkring dette tidspunkt, da sjølivet, efter sigende, blev ganske farlig, ja blodig, og det — som følge derav — blev forundt skibsrederne på land å opleve «meget av interesse».

I disse dagene ser man atter skibsreder Oddfjells navn i avisene. Han står som innbyder til det humanistiske akademi på Lillehammer. Er dette forbausende? Aldeles ikke. Efter å ha verget sine blanke, harde klasseinteresser, for eksempel mot sjøfolkene, er det ytterst forståelig at man har trang til å puste ut i humanisme. Det er dette som kalles overskudd.

Nu et spørsmål til Kristian Schjelderup, akademiets drivende kraft. Ingen tviler på at han er en ærlig, varmhjertet sannhetssøker, men hvad mener han egentlig med humanisme?

Det borgerlige humanitetsideal, i et samfund hvor arbeideren er en vare, er et fantom. Det borgerlige humanitetsideal vil forsoning, uten rettferdighet; det står dypest sett i reaksjonens tjeneste.

Vil dr. Schjelderup anvende alle sine evner til å avsløre og tilintetgjøre denne løgnen, eller vil han bevare den? Vil han kjempe for den gamle humanismen eller for den nye virkelige humanismen, den som er befrielsen av mennesket i et klasseløst samfund?

På dette skylder akademiets grunnlegger oss et svar.

Januar 1937.VEIEN FREM

FEBRUAR

1987

REDIGERT AV NORDAHL GRIEG

2. ARGANG

NR. 2

Sjøfolkenes blokade av de spanske oprørshavnene er blitt erklært ulovlig av arbeidsretten: Sjøfolk har ikke lov til å blande sig op i skibsredernes disposisjoner.

Malaga er en av oprørshavnene. Der myrdes ganske godt der nede nu av Francos utlendinger.

Hvem våger si til sjøfolkene: Seil på Malaga. Gå med forsyninger til morderne. Bland dere ikke op i redernes disposisjoner.

Retten våget å si det. Men rettsfølelsen våger det ikke. Og sjøfolkene kommer til å nekte fremdeles.

Nu skal sjøfolkene knekkes økonomisk. «Morgenbladet» skrev forleden en ledende artikkel om dette, den het Vriompeiser. Det var sjøfolkene som var vriompeiser, fordi de hadde en samvittighet og handlet efter den. Hør hvad dette vårt gudfryktigste blad skriver:

«Nu bør erstatningskravene fra de enkelte rederier, som er blitt skadelidende ved forbundets blokade, fremmes med all kraft og uten noen eftergivenhet overfor Sjømannsforbundet. Det har sannelig fortjent en av-klapsing, og det hør få en som svir!»

Med all kraft og til siste øre. Prisen for å handle menneskelig, skal drives inn. Med loven i hånd prøverkristendommens og kapitalens presse å gjøre bedre menn enn dem selv til forbrytere.

Det finnes et godt sted hos Ibsen:

Men det er ett som lyser over loven, så visst som Glittertindens blanke tjeld har sky med høire tinderad foroven.

Og sjøfolkene kommer ikke til å seile på Malaga.DRAMAET I MOSKVA

Intet begrep blir brukt mer uredelig enn humanismens.

De reaksjonære kreftene i vårt land forherliger Francos krig mot sitt eget folk; de applauderer utryddelsen av en halv million mennesker, massakreringen og utsul-tingen av kvinner og barn.

Sytten mann har nylig stått for retten i Moskva, anklaget for ved mord og sabotasje å ha forberedt en krig mot sitt land, en krig hvor mer enn en halv million vilde blitt myrdet ned.

Her oplever vi at humanismen settes plutselig inn med full kraft. Det er et interessant psykologisk fenomen som her utfolder sig. Vi er opvokset i individualismens epoke. Vi er oplært til å fatte mer én enkelts skjebne enn tituseners. Dette er et overordentlig nyttig og farlig våben i reaksjonens tjeneste.

Menneskene har idag bruk for å se lovmessigheten i de gigantiske begivenhetene som ryster verden i feber. Studiet av disse faktorene kan komme til å bli skjebnesvangert for det borgerlige samfund, erkjennelsen betyr motstand og kamp.

Det er derfor hensiktsmessig at opmerksomheten blir penset inn på individualismens sensasjoner.

Ett eksempel: Legg merke til hvordan borgerpressen måned efter måned forstod å gjøre den amerikanske gangsteren Bruno Hauptmann til centret for verdensåndeløse interesse. Millioners tanker blev presset inn i dødscellen i en malstrøm av håp og gru. Var det ikke her det egentlige foregikk? Rundt konferansebordene satt samtidig menn, diskret og gåtefullt, fjernt fra massene, og bestemte over krig og fred, over menneskehetens skjebne, mens verden stirret hypnotisert og sinnssykt på den ene dødsdømte i et amerikansk fengsel.

I Moskva-prosessen har de borgerlige avisene hatt lett spill. Sytten anklagedes skjebne er brukt til å skjule anklagen. Telegrammene fra Varsjava og Berlin er kommet vel med, men selve virkeligheten har skapt den dypeste angstpsykosen. Det var tydelig at denne prosessen måtte ende med dødsdommer, altså fem dager, før de skal stilles mot muren og skuddene smeller, fire dager, tre dager, to, en . . .

Ingen kan nekte at denne prosessen til slutt gikk en på nervene.

Selv døds-suggestionen, avkoblet fra prosessens virkelighet, preget også de liberale og socialistiske avisenes skildringer fra rettssalen. Avskyen mot Sovjet-Unionen steg fra dag til dag.

Åtte norske radikale forfattere1 rykket ut noen tid efterat rettssaken var avsluttet. Ikke med et ord nevnte de prosessens innhold, de nøide sig med å stemple den som justismord. De kunde ha gjort et forsøk på å bryte psykosen, istedenfor valgte de å forsterke den.

I de tyske Moskva-telegrammene blev det antydet at de dømtes bekjennelser skyldtes tibetansk gift eller hypnose.

Alle videnskapsmenn har tilbakevist denne formod-

1 Nini Roll Anker, Lars Berg, Sigurd Hoel, Helge Krog, Gunnar Reisa-Andersen, Aksel Sandemose, Nila Collett Vogt og Arnulf Øverland.ningen som nonsens. Men de åtte skriver allikevel at de anklagede i fengslet er blitt preparert til å bære sin byrde frem til retterstedet.

Forfattergruppen skriver: «Under eksamineringen av de anklagede gjøres det ikke noe forsøk på å trenge inn til deres virkelige motiver, hverken for deres påståtte forbrytelser eller deres tilståelse av disse forbrytelser. Det tilstrebes ingen klarleggelse av den indre individuelle eller sociale sammenheng i det som er foregått.»

Som bekjent er det nettop dette prosessen klarlegger.

De borgerlige avisene har lenge hatt et inderlig ønske: at vår radikale intelligens skulde protestere med like stor styrke mot kommunismen som fascismen. Det vilde nemlig være gunstig å få avviklet den opfatningen at den ene bevegelse er progressiv og den andre reaksjonær.

Dette ønsket er på god vei til å bli opfylt.

*

For å forstå prosessen er det nødvendig å forstå dens bakgrunn, slik som man kan tyde den av det steno-grafiske referat.

På den femtende partikongress 1927 blev Trotski ekskludert av det kommunistiske parti. To år efter blev han sendt i eksil; en rekke av hans meningsfeller hadde måttet gå i forvisning innenfor landet. Det gjaldt her et enten — eller.

Partiets flertall vilde opbygge socialismen innenfor Sovjet-Unionen. Trotskis gruppe benektet muligheten av at dette kunde gjøres i ett enkelt land omgitt av kapitalistiske stater. Alt arbeid måtte, efter deres mening, settes inn på verdensrevolusjonen.Disse to fundamentale motsetninger kunde selvsagt ikke virke side om side. Blandt de menn som blev utstøtt av partiet sammen med Trotski var Radek, Sokol-nikov, Serebrjakov og Pjatakov.

Noen år efter sendte de avbikt-erklæringer, og forsikret om sin lojalitet mot partiet. De vendte nu tilbake til arbeidet og blev efterhånden gitt overordentlig ansvarlige stillinger.

Dette er et viktig punkt som det gjelder å ha fullkommen klarhet over.

Det tales så meget om det seirende partis hevngjerrighet overfor tidligere motstandere; prosessen er blitt fortolket som et bevis for dette. Nøiaktig det motsatte har vært tilfelle. Da de ekskluderte gav sin lojalitetserklæ-ring, blev de møtt med tillit av de menn som de nylig hadde bekjempet på det bitreste.

Sokolnikov blev gjort til stedfortredende utenriks-kommissær, Serebrjakov til stedfortredende transport-kommissær, Pjatakov blev stedfortredende kommissær for tungindustrien, Radek blev Sovjet-Unionens første journalist.

De ekskluderte kom faktisk til å tilhøre landets halvt-hundre mest innflytelsesrike menn.

*

I 1928 begynte den første femårsplan som blev fullført på fire år. Det var en uhyre påkjenning for landet, i feberaktig tempo blev kollektiviseringen samtidig gjennemført i 30—31; mange steder blev bøndene grepet av panikk og slaktet kveget. Fra Sjolokovs bok «Ny jord under plogen» vil man huske scener fra denne tiden, da bøndene dag og natt fråtset i nyslaktet kjøtt, av desperasjon og angst for det nye som ventet dem.Levnetsmiddel-krisen satte inn, hungersnød i enkelte distrikter.

Der krevdes sterke nerver til å utholde dette presset som dirret over Sovjet-Unionen, Trotskistene klarte det ikke. Trotskis utsagn om at socialismen ikke kunde bygges i enkelt land, syntes dem bevist; og fra utlendig-heten blev han igjen deres fører.

I 1931 sendte han et brev til Pjatakov. Her var hans direktiver følgende: å få bort Stalin og hans nærmeste medarbeidere, å konsolidere alle Stalin-fiendtlige kretser, og å motvirke regjeringen på det industrielle området.

I 1932 skrev Trotski til Radek, som da opholdt sig i Genéve. Her opfordret han også Radek til å gjenopta kampen. Han understreket at striden var trådt inn i en ny fase, og at det nye bestod i følgende: enten vilde man bli tilintetgjort sammen med Sovjet-Unionen eller man måtte stille spørsmålet om å fjerne ledelsen.

*

Karl Radek er utvilsomt prosessens merkeligste skikkelse, og det er ham som gir den mest inntrengende analysen av hvorledes nederlagsfølelsen logisk utviklet sig til nederlagsta/je og forræderi.

Da Radek vendte tilbake til partiet i 1929, var det, efter hans eget utsagn, med opriktig vilje til samarbeid. Han hadde brutt med sine meninger; men det var én ting som var vanskeligere: å hryte med sine venner. Og vennskap mellem intellektuelle, sier Radek, er det sterkeste av alt vennskap. Slik blev hans leilighet et sted hvor misnøien og motløsheten talte fritt ut. «Rapporter av overordentlig pessimistisk karakter begynte å storme inn på mig fra mine tidligere kampfeller, ogpå skjebnesvanger måte påvirket dette min vurdering av landets stilling.»

Allerede på dette tidspunkt, sier Radek, var det en forbrytelse av mig ikke å gå til partiet og gjøre rede for misnøien. Et eksempel: Sajarov, lederen av ungdomsforbundet i Leningrad, sa til ham at Sovjet-Unionen var viet til undergang; Radek tiet, de desperate elementene utviklet sig i Leningrad, og Kirov blev myrdet.

Det var denne lojalitet mot venner på bekostning av partiet, som er første fase i Radeks sovjetfiendtlige utvikling. Det falt ham vanskelig å underordne sig partiet på dette punkt; og det var ingen anledning til åpent å bekjempe det.

En analytisk, skeptisk hjerne som Radeks har et organisk behov for kritikk og opposisjon; det var hans tragedie at dette blev ham nektet. Femårs-planens Russland bygget på en eneste vilje; partiet skulde være en «monolitt». Kyndige iakttagere mener at dette var uomgjengelig nødvendig, for å rykke dette tilbakeliggende landet fremover i én kraftanspennelse. Men for Radek blev det skjebnesvangert: «På dette grunnlag blev spørs-

målet om demokrati innenfor partiet umiddelbart akutt. Menneskene kjemper for demokrati, når de ikke er enige i grunnleggende spørsmål; — når de derimot er enige, føler de ikke behovet for et bredt demokrati,» sa han under prosessen.

Da Radek ikke fikk den åpne kampen, begynte han sin illegale og underjordiske virksomhet, som til slutt førte ham på anklagebenken. Han blev en forbryter, men han blev også et offer for en historisk nødvendighet. I ennu langt sterkere grad gjelder dette sikkert Bukharin, en av kommunismens mest lysende begavelser, som også skal ha forhrutt sig.Her ligger prosessens tragiske indre konflikt: den stalinistiske ubetvingelige seiersviljen førte frem, men den kostet menneskelige verdier.

Å gjøre slike krigsomkostninger ved kampen minst mulige er en av arbeiderdemokratiets opgaver.

*

På grunnlag av Trotskis direktiver dannet Radek, Pjatakov, Sokolnikov og Serebrjakov et parallell-centrum i nøie forbindelse med Sinovjevs og Kamenevs gruppe som blev avslørt under august-prosessen 1935.

I 1934 var Trotski, i et brev til Radek, kommet til følgende problemstilling: Fascismens seier i Tyskland har fullstendig forandret situasjonen. Det betyr krig i den aller nærmeste fremtid, en uundgåelig krig, så meget mer som stillingen i det fjerne Østen samtidig har tilspisset sig. Trotski tvilte ikke på at krigen vilde føre til nederlag for Sovjet-Unionen. Dette nederlag, skrev han, skaper en real situasjon for Trotski-blokkens maktovertagelse; han gjorde den slutning at blokken altså var interessert i en skjerpelse av konflikten.

Radek svarte at han anså det for utvilsomt at blokkens eventuelle maktovertagelse ikke kunde gå for sig i et lufttomt rum — Sovjet-Unionen lever dog i et system av stater, og at man derfor måtte vite hvad motstanderen vilde, hvad han tilstrebet og forlangte, og at blokken var enig i at man søkte en slik kontakt med utlandet.

*

Nederlaget, vissheten om nederlagets uundgåelighet, blev drivkraften i Trotski-blokkens handlinger. De betraktet

landet som sprengt under kollektiviseringen og prisgitt angriperne.«Var De for nederlaget?» spør statsadvokaten Radek. Den andre svarer: «Kunde jeg ha forhindret det, vilde jeg ha vært mot det.» Men både Radek og de andre mente at intet på jorden kunde forhindre nederlaget; deres opgave blev da å utnytte det uundgåelige.

Radeks arbeid blev vesentlig å utdanne kadrer som skulde stå ferdig ved maktovertagelsen; Pjatakov og Serebrjakov hadde mer konkrete opgaver. Det gjaldt å lamme transportvesenet og industrien slik at man hurtigst mulig kunde nå frem til det uundgåelige.

*

Ødeleggelse av krigsindustriens centrer blev planlagt; sabotasjen begynte, en usynlig nedsettelse av hele landets effektivitet. Blodige katastrofer blev fremkalt, jernbaneulykker og grubeeksplosjoner som kostet mange mennesker livet.

Med voldsom patos kan statsadvokaten rope i sin siste tale: «Ikke jeg alene anklager! Jeg har den følelsen at ved siden av mig står ofrene for disse forbrytelser og forbrytere, på krykker, forkrøblete, bare halvt i live, kanskje uten ben . , .

Jeg er ikke alene! Selv om ofrene er begravet, så står de dog ved siden av mig og peker på anklagebenken, på dere, anklagede! — Med fryktelige hender som er blitt knokler i den grav hvor dere har sendt dem!»

Men selv under disse forbrytelser har de anklagede betraktet sig selv som politikere.

Statsadvokaten til Radek: «Begikk De fedrelands-

forræderi?»

Radek: «Jeg vilde ikke forråde fedrelandet. Det vil si: ikke endelig forråde.»Det var det uundgåelige nederlaget som de aktet å bruke; siden håpet de å utnytte motsetningene innenfor den kapitalistiske verden til Sovjet-Unionens fordel.

' •

Men efter 1934 kommer langsomt og umerkelig sammenbruddet for Trotski-blokken i Sovjet-Unionen. Fra dag til dag, fra måned til måned, glir grunnen bort under deres føtter; nederlagsvissheten glir bort.

Oprinnelsen til blokken var mangel på tro; kimen til disse menns forbrytelser var at de manglet vitalitet. Men landet manglet det ikke; industrien og kollektivbrukene gikk seierrikt ut av påkjenningen; en mektig forsvarshær var skapt.

Kunde de bygge lenger på undergangen? En politikk?

I 1935 kom nye direktiver fra Trotski, utålmodigere og aggressivere enn før. Han analyserte den politiske situasjon: krigen vilde bryte ut meget snart, nederlaget var sikkert. Fascismen vilde legge Europa under sig; det var nødvendig for Sovjet-Unionen å avstå land ved fredsslutningen og gå tilbake fra sin socialistiske sam-fundsøkonomi til kapitalismen. Efter maktovertagelsen blev det eventuelt blokkens opgave å spille seierherrene ut mot hverandre og skape en basis for revanche.

De øieblikkelige opgavene: å forsterke sabotasje-arbeidet, terrorhandlingene og opposisjonen innen hæren; disse opgaver burde løses i forbindelse med de fascistiske maktene. Radek skildret i retten sitt inntrykk da han fikk dette brevet:

«I 1934 hadde vi betraktet nederlaget som et utgangspunkt, som en nødvendig faktor. Men i 1935 måtte enhver av oss si: hvis du går inn for nederlaget, da

9 — Veien frem.forspiller du den seieren som er mulig, ja som allerede er sikret, selv om den går mot dig. Betraktet vi i 1933 og 34 tanken på en økonomisk retrett som påtvunget oss av situasjonen, som nødvendig for landet, ikke bare for at vi selv skulde komme til makten, så ser vi nu at landet er ute av hovedvanskelighetene, at femårs-planen har seiret; fabrikker blir ikke bare bygget, fabrikker er en levende realitet.»

På bakgrunn av dette virket Trotskis brev fullkomment sinnssykt på ham; det gjorde et like nedslående inntrykk på Pjatakov. De var begynt med å ta direktiver fra en mann i utlandet, javel; men det hadde ikke vært deres mening å ende som utlandets agenter.

De besluttet nn å legge frem stillingen for Trotski selv. Radek var tre ganger blitt innbudt som foredragsholder til Studentersamfundet i Oslo, og tenkte å benytte denne anledning til å treffe sammen med Trotski. Det blev imidlertid til at Pjatakov reiste.

Her kommer den mest omstridte delen av prosessens vidneutsagn, Pjatakovs beretning om flyveturen til Oslo.

Han blev under en forretningsreise til Berlin — omkring 10. desember 1935 — satt i forbindelse med en Trotski-agent, Gustav Stirner, som skaffet ham falsk pass og ledsaget ham til et fly på Tempelhofer flyve-plass. Maskinen startet og fløi uten mellemlanding til omegnen av Oslo; her stod en bil parat, og efter tredve minutters kjørsel nådde Pjatakov et hus i en villaforstad. Her traff han Trotski, efter ikke å ha sett ham på syv år.

Denne heretningen er blitt betegnet som ren svindel. Pjatakov uttalte i retten at han gikk ned på en flyve-plass ved Oslo; men Kjeller har utsendt en meddelelse om at intet utenlandsk fly har landet på dette tidspunkt.

Imidlertid må ikke glemmes at på statsadvokatensspørsmål til Pjatakov: Er ikke navnet Kjeller Dem bekjent? svarer denne: Nei. Pjatakov sier videre at han var opskaket av reisen og har ikke lagt merke til noe under landingen. Foruten Kjeller ligger det en annen legal vinterflyveplass ved Oslo, Bogstadvannet, men det finnes selvsagt en rekke «illegale», islagte vann hvor et fly kan gå ned. Pjatakov understreker sterkt at hans møte med Trotski var «omgitt med overordentlig konspirasjon». Neppe noen ansvarlig norsk flyver kan benekte muligheten av at et fly kan være landet i nærheten av Oslo på dette tidspunkt, uten å være anmeldt til myndighetene.

*

La oss som arbeidshypotese gå ut fra at Pjatakovs møte med Trotski har funnet sted. Pjatakov skildrer en mann, full av brennende utålmodighet. Gang på gang utbrøt Trotski: Dere nøler, det er ikke gitt oss en lang frist, det dreier sig om en kort frist. «Han sa direkte at krigen kom i 1937. Åpenbart skrev denne informasjon sig ikke fra ham selv.»

Senere fortalte han hvem den skrev sig fra, Hitlers stedfortreder Rudolf Hess. Trotski-gruppen skulde angripe stalinismen innenfra, fascismen utenfra. Han innskjerpet gruppen at dens aktivitet for enhver pris måtte økes.

Da Pjatakov vendte tilbake til Moskva, var det efter hans eget utsagn med motløshet. Radek delte hans innstilling. I sitt fanatiske nederlagsønske var Trotski blitt fremmed for Sovjet-Unionens virkelighet; de kunde ikke følge ham lenger. Riktignok blev ikke kampen fullstendig avblåst: de underordnede og spredte med-lemmene av blokken rundt i landet blev ikke underrettet. Men i virkeligheten var motstandskraften brutt.

Det er derfor ikke riktig når det har vært antydet at Pjatakovs Oslo-reise var et skjerpende moment mot de tiltalte. Mot den fraværende hovedanklagede Trotski: ja; men for de andre det motsatte.

*

Så kom slutten. Under augustprosessen mot Sinovjev og Kamenev blev også parallell-centret dradd inn. Radek og Pjatakov gjorde sitt siste uhyggelige forsøk på å redde sig.

Radek skrev i «Isvestia» om sine forbundsfeller, «den trotskistisk-sinovjevske bande og deres hetman, Trotski»: «Utslett dette spyet! Det dreier sig ikke om tilintetgjørelsen av ærgjerrige mennesker som er havnet i den største forbrytelse, det dreier sig om tilintetgjørelsen av fascismens agenter som var beredt til å tende krigs-fakkelen og lette fascismens seier . . .» Pjatakov skrev: «Man finner ingen ord for å gi det mest uforbeholdne uttrykk for sin forferdelse og sin avsky. Det er folk som har mistet de siste menneskelige trekk. De må bli tilintetgjort — tilintetgjort som et åtsel, der forpester Sovjetlandets friske, rene luft — som et farlig åtsel der kunde bragt døden over våre førere.»

*

Man måtte huske disse ordene når man om kvelden under januarprosessen lyttet til Moskva radio, hvor de anklagede blev omtalt i sprogets villeste og sterkeste ord. Massenes oprørthet var forståelig; deres tro på menneskelig anstendighet var blitt blodig såret.Men noe annet er også blitt rystet under prosessene, takket være Radek og Pjatakov: troen på indignasjon.

De sterke ordene har fått en ny, bitter, uhyggelig betydning. Under rettergangen i august var det Radek og Pjatakov som seiret i å finne de mest rammende betegnelser for avsky, den ene med sitt spy, den andre med sitt åtsel. Hvis en tredje nu skulde finne et enda mer treffsikkert ord, stoler man ikke riktig på ham. Man venter tvert imot å finne ham på anklagebenken.

Også dette skulde mane Sovjet-offentligheten til rolig saklighet.

*

Ingen besvergelser hjalp imidlertid Radek og Pjatakov. De blev arrestert og efter noen måneder bragt for retten.

Hele verden har spurt i undren: hvorfor bekjente de? Hvorfor kjempet de ikke? Alt lå vel til rette. En mann som Radek kunde fra sin plass se verdenspressens journalister på de første benkene; han kjente personlig de fleste av dem. Han visste at en mot-anklage fra hans side vilde på få timer nå hundre millioner mennesker jorden over; hans navn var berømt i arbeiderbevegelsen og han var blitt brukt som et av Sovjet-Unionens kulturelle bindeledd med Vest-Europa — hans kamp vilde bli hørt.

Allikevel kjempet han ikke.

Forklaringen må være den at han — likesom de andre — hadde ikke lenger noe å slåss for. De var blitt brutte menn i fengslet, ikke brutte av tortur, men brutte av sin idés bankerott. Nederlaget var ikke lenger en realitet, derfor var de slagne.

Deres konspirasjon hadde vært preget av konjunk-turene. De var begynt i motløshetens tid som politikere, de var ved begivenhetenes logikk endt i en seierrik tid som forbrytere — for verden og for sig selv.

*

Prosessens siste timer blev de mest dramatiske.

Statsadvokaten, Vyshinski, hadde ordet. Han gjen-nemgikk de tiltaltes politiske avvikelser op gjennem årene; i lys av deres nuværende forbrytelse rullet han op, noe enkelt, deres liv som en eneste konsekvent, nederdrektig kamp mot socialismen.

I sitt siste ord slo Radek ned på dette. Denne talen er sikkert en av de merkeligste i den revolusjonære bevegelses historie.

Radek må ha ventet døden. Sinovjevs og Kamenevs centrum blev utslettet til siste mann. Allikevel optrådte han under prosessen med fullkommen koldhlodighet, og den siste dagen, efter at statsadvokaten har forlangt dødsstraff over ham, er det som han skyver statsadvokaten til side, dette kan gjøres bedre! Hans intelligens er misfornøiet med Vyshinski, han er ikke anklaget lenger, han står i klasseværelset som professor ved Det Kommunistiske Akademi og uttrekker prosessens lærdommer for studentene.

Han innprenter den mest fullkomne lojalitet mot partiet: «Der finnes i landet halvtrotskister, fjerdedels-

trotskister, åttendedelstrotskister, mennesker som har hjulpet oss uten å vite noe om den terroristiske organisasjon — som sympatiserte med oss, som ydet oss hjelp av liberalisme eller opposisjon mot partiet. Til disse menneskene sier vi: Når det er en blære i metallet på en stålhammer, er det ikke så farlig; når det er en blære i metallet på en propell, kan det bli en katastrofe. Vibefinner oss i en periode av den største spenning, i en førkrigstid periode ...»

Det mest betydningsfulle avsnittet av Radeks tale er der hvor han vender sig mot statsadvokaten. Hvilke beviser foreligger i denne prosess? Kjensgjerningene bygger på to menneskers utsagn — mitt vidnesbyrd om at jeg har

fått fra Trotski direktiver og brever (som jeg dessverre har brent), og utsagnet fra Pjatakov som har talt med Trotski. Alle de andre tiltaltes vidnesbyrd bygger på våre. Hvis De har å gjøre med rene kriminal-forbrytere og spioner — på hvad kan De da basere Deres overbevisning om at vi har sagt sannhet, den urystelige sannhet?»

Så følger Radeks lidenskapelige appell: Tro mig!

«Det er først og sist nødvendig å vise hele verden det som Lenin — med beven er det jeg nevner hans navn fra denne benk — har kalt krigens hemmelighet, i retningslinjene for den delegasjon som reiste til Haag. Et stykke av denne hemmelighet var i hendene på den unge serbiske nasjonalist Gavrilo Princip, som visste å dø i festningen uten å røpe den. Han var serbisk nasjonalist og følte at han hadde rett til å kjempe for denne hemmelighet, at han verget den serbiske nasjonale bevegelse. Jeg kan ikke skjule denne hemmelighet og ta den med mig i graven. Selv om jeg ikke kan optre som angrende kommunist efter hvad jeg har tilstått, så berettiger dog mine femogtredve år i arbeiderbevegelsen — tross de feil og forbrytelser jeg endte med — mig til å kreve at dere skal tro mig på ett punkt: at de folkemasser som jeg sluttet mig til, betyr noe for mig. Og hvis jeg hadde skjult denne sannhet og tatt den med mig ned fra scenen — som Kamenev, som Sinovjev, som Mratskovski, så hadde jeg i min dødsstund hørt forbannelser fra allede mennesker som vilde falle i krigen og som jeg ved mitt vidnesbyrd kunde ha gitt et våben i kampen mot denne krig som nu blir forberedt.

Derfor bestrider jeg påstanden om at der sitter krimi-nalforbrytere på anklagebenken, som har mistet alt menneskelig. Jeg kjemper ikke for min ære, den har jeg mistet, jeg kjemper for at de vidnesbyrd som jeg har gitt, blir anerkjent som sannhet.»

*

Det er sikkert mange i vårt land som nekter å feste tiltro til Radeks appell. Kan hans vidnesbyrd om Trotski som anstifter av terror, sabotasje og krig være mulig? Som bekjent blir Trotski hos oss gjerne fremstilt som frisk venstremann.

Man bør allikevel lese Trotskis siste bok «La Revo-lution Trahie» som han gjorde ferdig i Norge høsten 1936. Det er nødvendig å huske at denne boken er utkommet på et borgerlig fransk forlag, Grasset; når han former sine meninger som direktiver, har de sannsynligvis større tydelighet.

Han skriver om Sovjet-lederne idag: «Byråkratiet kan hare avskaffes på revolusjonær vis, og det gjelder her som bestandig: jo mer energisk og dristig man går til verks, desto mindre offer. Å forberede denne aksjon og sette sig i spissen for massene i den gunstige historiske situasjon, dette er opgaven for sovjetseksjonen av Den IV Internasjonale, — som idag ennu er svak og henvist til hemmelig virksomhet. Men et partis illegalitet betyr ikke at det ikke eksisterer.»

Disse linjer (side 323 i den franske utgaven) er vel verd å studere. Meget av anklagene i Moskva-prosessen kan ligge skjult i dem.Selv medgir han altså: Det finnes en hemmelig

Trotski-gruppe i Sovjet-Unionen, hvis opgave er å forberede en revolusjonær aksjon —

Hvorledes? Med terror? og som skal sette sig i spissen for massene i den gunstige historiske situasjon —

Er det krigen?

Ett er i hvert fall sikkert: det er en blodig vei som Trotski har stukket ut for sine tilhengere.

Februar 1937.VEIEN FREM

MAI — JUNI 1SS7 REDIGERT AV NORDAHL GRIEG i. ARGANG NR. 3—4

Første mai er den internasjonale arbeiderbevegelses dag. Vi som går under de rode fanene, er en del av et større tog; det går, åpent eller hemmelig, i alle jordens land. Det marsjerer triumferende over Den røde plass i Moskva; det går gjennem forpinte menneskesinn i de tyske koncentrasjonsleirene, som et minne og et håp. Det sliter sig fremover som kjempende regimenter i Spania, hvor de røde flaggene er farvet av heltemotets og lidelsens blod.

Det er det heroiske spanske folk våre tanker først og sist går til denne første mai.

Under umenneskelige lidelser forsvarer det sin frihet, og vi vet: den europeiske fred. Når regjeringen seirer, tvinges fascismen verden over tilbake. Når regjeringen taper, blir den internasjonale situasjon øieblikkelig skjebnesvanger.

Det spanske folk kjemper for oss, det blindes og dør. Hvad gir vi tilbake? Litt humanitær hjelp, og meget tvetydighet, dobbeltspill og svik.

Øieblikket er kommet, da den vesteuropéiske arbeiderbevegelse må yde det spanske demokrati en effektiv, politisk hjelp. Det er: blokade av Franco. Ikke et skib, ikke en vare til de fascistiske bødlene! Det vildevære ærefullt for den norske arbeiderbevegelse om den satte sig i spissen for en slik aksjon.

Det var den engelske arbeiderklasses trusel om generalstreik som reddet Sovjet-Unionen fra en drepende imperialistisk intervensjon. En solidarisk aksjon fra Vest-Europas arbeiderbevegelse kan redde Spania.

Det haster, og det må handles. Det kan handles!

*

En ny sommer står innover landet. Snart er det årsdagen for fascistenes kup i Spania, vi husker igjen dagene da den grønne frodigheten og den blå sjøen fikk en blod-brem over sig.

Et år er gått, så grufullt og endeløst for Spania, så tomt når det gjelder arbeid og handling hos oss. Spanias kamp er vår kamp, sier vi, og allikevel har vårt eget folk — sammen med de andre europeiske demokratiene — nektet den spanske regjering sin soleklare rett, den er blitt stillet utenfor nasjonene, nektet å væbne sig, mens officers-banden fikk de nyeste overfallsvåben « av sine fascistiske forbundsfeller.

Et år av kamp og blod og nød, et år i forsvar av våre idealer — skulde ikke tiden være inne til å gi det spanske demokrati sin rett tilbake blandt Europas frie folk?

Noen hundre unge skandinaver er dradd til Spania for å kjempe og dø for demokratiets sak. De har tatt byrden på sig, den bitreste og største. Vi andre, noenmillioner, er i trygghet. Hvordan skal vi kunne betale vår gjeld?

Ved å arbeide på samme front, ved å kjempe uforsonlig for deres idéer. De dagene vi ikke gjør det — og det er mange — da er vi desertører fra den spanske front.

De fascistiske regjeringene i Tyskland og Italia bruker hver dag millioner av kroner til støtte av Franco. Arbeiderne og høndene i disse land blir påtvunget daglige, pinefulle offer, de må lide, ved senket levestandard, for den idé som deres ledere har. Den idéen heter krigen.

Det brede folk i de fascistiske land må friste et kummerlig liv for at bombeflyene skal kunne gå til værs i Spania og legge forsvarsløse byer øde og drepe kvinner og små barn.

Vår idé, demokratiets idé, heter freden. Men aldri kan vi skaffe respekt for den, hvis ikke vi ofrer.

De summer som fascismen bruker for å drepe, må vi være villige til å gi for å verge liv. Vi kan hjelpe de sårede, vi kan skaffe mat til millioner av kvinner og barn.

Bak skyttergravene, her i vårt eget land, kan kampen også føres, livet mot døden, forpliktelsen mot likegyldigheten.

Hjelp Spania!JOURNALIST I MADRID

Offensiven utenfor Madrid var i full gang, men ingen av de utenlandske journalistene fikk komme til fronten. Hver morgen hastet de innom pressecensuren, nei heller ikke idag. Trevne og bitre sank de ned i skinnstolene, og ropte til Gud om dette var en krig. Skrivemaskinene stod Iikkisteaktige på border under sine sorte voksduk-hetter.

Pressen holdt til i et gammelt palé like ved Puerta del Sol. I midten var her en kjempemessig hall som gikk like

til taket. Gulvet var fylt av statuer, moderne spansk skulptur som var stuvet her inn nu under krigen. Unge par var i ferd med å favne hverandre, og mødre løftet sine barn mot lyset, og dette var udmerket, men det gjentok sig dag efter dag. Journalistene satt sku-lende innved de svale steinveggene, mens det flimret for øinene deres av vesener som heller ikke kom av flekken.

Om eftermiddagen gikk vi av og til på kino, «Life of a Bengal Lancer» var i ukevis byens populæreste film. Det kunde synes eiendommelig at det beleirede Madrid var så henrevet av disse engelske officerene som hele tiden sprengte gjennem indiske fjell-landskaper for å brenne byer med den uttrykkelige motivering at det i England var så fredelig og grønt. Men seiersbruset i disse to tusen galopperende metrene føltes kanskje somen befrielse, og dessuten virket det opkvikkende å se så mange maurisk utseende muhamedanere bli jaget på flukt. Gjennem celluidskuddene blandt hvite moskeer hørte vi det dumpe drønnet av granatene som slo ned i Madrid.

Det var også en spansk film om kvinnehandel i Barcelona, den endte gripende med at helten, en rett-tenkende sjømann, som dekket to elskendes flukt, fikk en kniv i ryggen, de siste fem minuttene viste da hans døende ansikt i hvite, stirrende nærbilleder. Først sivet litt blod frem av munnen, så mer, en langsom strøm, til slutt gulpet en halv liter ut. Sterkt bifall.

Alle kinoer, teatre og restauranter lukket ved mørkets frembrudd. I en by full av soldater, omringet av døden, var det å vente en hektisk livsutfoldelse; men ingen dansesteder var overhodet åpne.

Utpå natten kom general Miajas livjournalist til cen-soren, og leverte dagens hektograferte seiersmelding rundt til pressefolkene. De mottok den med dump bitterhet; hver og en av dem var kjøttetende nyhets-jegere, førsterangs folk, de krevde å få bruke sine sanser på stoffet, ikke bli avspist med et stykke papir. Om en av dem hadde fått den autentiske meddelelsen om at jorden skulde forgå imorgen, vilde han jublende ha hugget nyheten ned på skrivemaskinen, hvis han var alene og først om nyheten, men gjespet forarget hvis budskapet blev utsendt i form av kommuniké.

Eftersom dagene gikk, grep utålmodigheten oss alle, det blev en brunst efter å komme til fronten. Det var et arbeid som skulde gjøres, javel, men også en slags uhyggelig lykke som vi ikke kunde gå glipp av. Vi unte hverandre det beste, men vi var tilfredse når alle innfant sig mismodige, dag efter dag.En kveld hørte jeg gjennem spanske kamerater at en journalist, Lino, fra Madrids største avis, skulde utover. Jeg gikk op til ham. Han hadde en ledig plass i bilen, jeg kunde bli med.

Klokken syv neste morgen møttes vi. På den svale, klare himmelen var det noen små hvite, uskyldige sky-dotter, luftvernet skjøt efter en fascistisk jager.

Foruten Lino, chaufføren og jeg, skulde det være en pressefotograf med. Det kom to, iført apparat og revolver, små og spenstige, med kjemiske negler. Begge hadde fingerring med hvit plate, hvor den elskedes ansikt var kopiert.

Bare en, sa Lino.

Begge eller ingen, ropte de til svar.

De niskrek, de danset av raseri og smerte. Det endte med at de stengte sig inne på klisjéanstalten, inntil de hadde fått sin vilje.

Så snodde bilen sig ut mellem Madrids hvite, cemen-terte barrikader og kjørte nordover. Vognen var kamuflert i grønne og brune farver, vi kikket ut mellem små åndehull i sideglassene.

Veien gikk gjennem en gobelinstille skog av lave steneker, hvor kongene tidligere hadde sitt jakt-terreng. Snart reiste Guadalajarafjellene sig med hvite sneflekker i det blå mot himmelen, Escorial glimtet oppe i skrentene. Sletten lå foran oss.

Kornet var brent, akrene gliste svarte og forkullede efter fascistenes brannbomber. I den lave furuskogen knitret det ennu, gnistene føk mot vognen når vi kjørte igjennem. På høire side av oss, i en skråning et par hundre meter

borte, veltet brune jordsøiler til værs med korte mellemrum, fiendtlige granater søkte efter vårt artilleri.Et kompani soldater stod langs veien i ly av en bakke, og drakk kaffe. De var i tynne, gule sommeruniformer med grønne stålhjelmer og turnsko. Om livet hadde de viklet meterlange appelsinfarvede luntesnorer til fyr-tøiet.

Vi lot bilen bli igjen, og noen officerer fulgte oss videre. En mann lå på veien da vi kom rundt svingen, blodet veltet nt av et sår i låret, sykebæreren stod og bandt en rød gummislange omkring. En marokkansk rytterpatrulje var dukket frem og hadde slengt noen skudd bortover.

Vi kom til de første skyttergravene som var tatt dagen før. De var kastet til igjen, mellem leirklumpene stakk der her og der op et ansikt eller en muldet neve. En søt stripe av kvalm likstank strakte sig gjennem den dirrende blå sommerdagen så langt linjene gikk.

Et hvitt dryss av brever lå over gravene. Jeg tok et op, det var en far i Saragossa som skrev til gutten sin: «Vi har ikke mat å sende dig, bare noe salat. Men til uken kommer don Benito, og da kan det kanskje bli råd med noe pølse og ost.»

Brevkortene var merket Madrid-divisjonen, og bar stemplet: Et fedreland: Spania. En fører: Franco.

Overalt lå det geværer, patronbelter, ammunisjon, uniformsplagg og maurer-kapper.

Fotografene kastet sig over en haug med håndgranater, og forlangte å få knipset dem i virksomhet. Når det gjelder en eksplosjon, forklarte de, nytter det ikke å improvisere.

En løitnant tok en håndgranat, som lignet en maiskolbe med hundre små jernnutter og slengte den bortover marken. Alle hev sig ned på jorden, men i et glimt så vi fotografene langt fremme, praktfulle som danserei yndefullt samspill, mens granatstumpene fløi omkring dem. Den ene var sunket ned i knestående stilling, den andre stod: arbeidet var videnskapelig fordelt, eksplosjonen var deres.

Det som engang hadde vært landsbyen Quijorna lå foran oss, i den kokende middagsheten. Kirketårnet raget ennu op, gjennemhnllet på fire steder. Fire ganger hadde fascistene bragt nye maskingeværer i stilling der oppe, ledet av landsbypresten. Med revolveren hadde han truet marokkanerne da de vilde gå tilbake. Det lå seksti døde i kirken da regjeringstroppene tok den med håndgranater. Ja, han også.

Likstanken var nesten uutholdelig inne i byen. Vi måtte binde lommetørklærne om nesen og munnen. Sanitetsfolk med gassmasker kastet pøser med kalk ned i gravene. Rundt omkring i husene smalt skudd, soldatene gjorde jakt på bikkjene og skjøt dem. Hvis de ikke fikk hundegalskap her, når skulde de da få det?

Fotografene hadde funnet et gulrødt nasjonalistflagg og en sabel, de lekte nu tyrefektning, med stadig skift-ning av rollene. De danset rundt på den glohete torv-plassen som var bestrødd med madrasser, klæsplagg, fiolette og røde messehagler og liket av en pissegul hane. Det var ønskverdigst å være tyrefekter, bare et skritt til siden, en nesten umerkelig svingning av kroppen, og tyren jog forbi.

Inne fra et sammenskutt hus hørte jeg stemmer. I det nesten sorte rommet skimtet jeg efterhånden åtte —ti soldater som satt rundt et langbord. De gransket Franco-pesetasene som de hadde funnet. En av dem kom til å nevne noen navn, Pepe og Juan, kamerater som var falt. En annen begynte å nynne en sørgemarsj,

lø — Veien frem.resten falt inn. De satt med hodet i hendene, mellem papir-pesetasene, så ut i luften og sang.

Det blev sagt oss at divisjonsgeneralen, El Camposino, opholdt sig like utenfor byen med sin stab.

For å komme dit måtte vi springe over en åpen mark. Av og til plystret en geværkule forbi, en granat hvinte over. Et par ganger måtte vi hive oss ned j det tørre, bleke gresset, hvor det flammet av røde valmuer. Jeg misunte spanjerne, fordi de var så små av vekst. Særlig var Lino glimrende utrustet, 1 meter og seksti, i grågul overall og glattbarbert på hodet. I Norge er vi så stolte over at legemshøiden vokser fra år til år. Gud vet om det ikke under denne eivilisasjonsform er en degenerasjon som gjør oss uskikket til å delta i kulturen. Jeg følte mig sykelig stor og dessuten uklippet.

Vi kom til en liten renne i jorden som blev dypere og dypere, til slutt var den en skyttergrav som rakk oss til

livet. Vi fulgte den inntil den gikk inn i jorden. Vi stod i en mørk dugout, hvor noen menn lå og sov.

Fotografene sprang løs på en av dem, det var folke-helten, divisjonsgeneralen El Camposino. Han lå i korte, hvite underbukser, og det gjaldt nu å få ham veltet ut i solskinnet og få fotografert ham i dette beskjemmende antrekk. En henrykt kamp fulgte, generalen fikk trukket khakibuksene på med én hånd, mens han med den andre gikk løs på angriperne som danset lik kalver omkring ham.

Fotografene blev knust og var elleville av jubel. Den ene tok, på spansk vis, et kraftig tak om sine kjønns-deler og rystet dem beundrende: — Å, det er en mann! ropte han.

Camposino kom nu påklædd tilbake, la selv ullteppetomhyggelig sammen og satte frem en liten krakk som øiensynlig var hans stolthet. Den var flunkende ny, trukket med lyseblå silke. På den tok han plass med orientalsk verdighet midt ute på jordgulvet, mens vi andre satte oss på en smal benk som var hugget inn i leren. Rett overfor lå en syttenårig bondegutt på kne og passet felttelefonen, — den yngste kaptein i den spanske folkehær.

Camposino, «Landarbeideren», kunde vel være tredve, bred, tettbygget, huden skinte som av olje, og glansen likesom cirkulerte ut i det tette, svarte håret som falt i tjafser nedover de brune, alltid forbausede øine. En naken pike satt med kryssete ben i blå tusj på den høire armen hans.

Jeg spurte ham hvad han hadde vært før han blev divisjonsgeneral. — Fange, svarte han hurtig, alltid fange, i Spania og Marokko, men der rømte jeg over til araberne. Så blev jeg fange der.

Vi fikk gul vin i en blikkboks og tørt brød. Granatene begynte å slå ned nærmere.

— Har de lokalisert oss? spurte syttenåringen.

— Arriba, svarte Camposino, de går for høit. Dermed var den saken ordnet, en gang for alle, han var generalen, og det blev slik som han sa. Aldri har et måltid smakt bedre. Oppe fra dugoutens tak luktet det friskt av løv og gress. En fange blev ført inn.

— Sett dig og drikk.

Han var snekker fra Bilbao og skjønte sig ingenting på politikk. Han var tvangsutskrevet, igår var den første dagen hans ved fronten, og han var glad over å bli tatt til fange.

Han blev ført ut, og generalen undersøkte ivrig de tingene som var funnet i lommene hans. Særlig interes-serte han sig for en bitte liten messingkikkert, bare noen få centimeter stor. Når man stirret inn i glassene som var på størrelse av knappenålshoder, kunde man se to billeder, Maria bebudelse og korsfestelsen.

Camposino rystet forbauset på hodet.

Noen fascistiske bombefly fløi i stor høide over dalsøkket, og kastet bombene en kilometer borte. Men da vi var tilbake igjen på veien, kom en sverm av flyveblad, som de hadde sloppet samtidig, svingende ned gjennem luften. Det stod at jødene og frimurerne var skyld i Spanias elendighet, og at Franco vilde gi alle brød og arbeid.

Lino tok en granatstump op fra veien.

— Dette er brødet, sa han, og mens han nikket mot de sammenskutte husene i Quijorna: det er arbeidet som venter oss.

Utpå dagen traff vi en annen av folkehærens berømte generaler, Lister. Det var gravd en frøft rundt et oliventre ute på et jorde, her nede stod han med staben sin. Han var usedvanlig kraftig med svære lemmer, han lenet sig på armen, på tykkelse av et lår, mens han studerte kartet. Trekkene var grove, med en mutt godmodighet. Uniformsluen var skjøvet tilbake, det var som det tette, svulmende håret ikke vilde bære den. Det var noe russisk over ham, en kommunisttype av tung, langsom selvbevissthet.

Før krigen var han stenhugger. Bortover mot treet hvor Lister stod og forklarte oss stillingen på kartet, kom en gruppe gående over marken. Blandt mennene var det en høi, rolig skikkelse med gresk ansikt og krøllet hår. Det

var den tredje av de unge spanskearbeidergeneralene, Modesta, øverstkommanderende ved denne fronten.

Han hadde med sig to unge piker, den ene var i khaki med flyverlue på det blonde håret, den andre lignet en bred, sterk bondejente med broket skaut. De var tolkene hans, forbindelsesledd med den internasjonale brigade.

Modesta fortalte at Villa Nueva de Pardillo var falt for en time siden, en seier av stor strategisk betydning.

Lino var alt på sprang bortover mot bilen, vi andre fulgte efter, over den stive, kvasse stubbmarken som sved gjennem gummisålene.

Underveis møtte vi stadig store, grå lastebiler på vei til Madrid. Alle var smykket med ungt, lysegrønt løv, det virket så lykkelig, som seier og glede. Det var ambulansene som var kamuflert, for å verge sig mot fasciste-nes bombefly. Det pisket av grener mot bilen vår, med 70—80 kilometer i timen blev de sårede og døende kjørt til midtsommerfesten.

Andre lastebiler fulgte, fullstuvet av soldater, de lo og knyttet nevene og skrek Salud mens de jog forbi. Skulde de på permisjon? Det var Francos unge vernepliktige som nettop var tatt til fange.

Villa Nueva de Pardillo lå oppe på en liten høide, omgitt av grisne, blekgule akrer. Fem tanks var strandet på veien opover skråningen, overalt, langs veien og inne mellem kornet, lå lik. Inne i byen var det ingenting å se. Det var en normal spansk landsby: ødelagt, sam-menskutt, hvor et helt hus, et sted for mennesker til å leve, virker som noe naturstridig og sinnssykt.

På broen nedenfor landsbyen var det kjørt frem noen lastebiler; likene skulde av veien. Sykebærerne tok dem på bårene ute i marken og hev dem op i bilen. Noenstod oppe i likhaugen og tok imot. Det var som en høivogn hjemme. Det var plass til 20—30 i hver bil.

Jeg stod og så på dem en stund mens de blev lempet op. På en var stålhjelmen trykket inn i hjernen, en hadde ikke hode, det var som de håndterte en blodig, hodeløs fisk, men en lå på ryggen med tarmene ut av underlivet og munnen flådd op i et hvitt, lykkelig smil.

Nede under broen, på det inntørkede elveleiet, lå restene av en bataljon og hvilte sig i skyggen. Det var spanske bondegutter. Noen sov, andre lå stille og stirret op i brobuen, en gnaget rolig og uophørlig på gevær-kolben.

Om et par timer skulde de videre. Til hvad? Kanskje til vognen hvor likene blev slengt op. Kanskje til seieren: en ny sammenskutt landsby. Det var de to alternativene for idag, imorgen, for måneder, kanskje for år.

Vi skulde tilbake til Madrid, og vi gikk igjen op på veien. Nye lik blev lempet op i lastebilen. De døde vakte ikke noen smerte i mig, det var fullbragt. Jeg kom til å huske en sonett av Charles Hamilton Sorley, som falt tyve år gammel under verdenskrigen. Det er et dikt hvor han med bitterhet avviser de gjenlevendes medynk med de døde:

Dessuten, det er så lett å være død.

Det var dem nede under broen som tellet.

Sent på kvelden kom jeg inn i Pressen. En dør stod åpen fra telefonværelset ut til ballen, noen av statuene, unge, hvite stenkvinner, fikk et varmt, gyllent lys over sig. Jeg hørte stemmen fra en av de engelske journalistene, rolig og tålmodig, han leste tapslisten fra de engelske frivilliges bataljon op for London.

— Det var 148 mann igår, idag stilte bare 39.David Richardson, 21 år, ugift, død.

Lesley Thomas, 26, gift, hårdt såret.

John Lewis, 37, gift, død.

George Pritt . . .

En ung pike med spede lemmer stod og løftet serken over brystene, rede til sjøen eller sin elsker. Den klare, inntrengende stemmen, som bestandig fortsatte, klang ut forbi henne: Jeg skal stave det. P for Peter, R for

Riehard, I for India, T for Tommy, T for Telephone. Ja, Pritt, 28 år, gift og tre barn, død.

Oktober 1937.VEIEN FREM

DESEMBER 1»S7 REDIGERT AV NORDAHL GRIEG i. ARGANG NR. 7 — 8

To lærdommer kan den spanske borgerkrigen gi vårt land. Den ene er demokratiets ubendige motstandskraft. Oprørsofficerene ledet krigsvante og krigselskende marokkanere; glimrende utrustede tyske og italienske tropper hastet til deres hjelp. Mot militærapparatet stod folket, uøvet og nesten ubevæbnet. De hadde bare en idé på sin side, sitt lands frihet og selvstendighet. Mot dette spinkle: en vilje og en drøm inne i frysende og sveltende mennesker, brøt stålstormen sammen. Nesten med nakne nevene drev militsen fascistene tilbake.

Franco har siden hatt seirer; de er blitt forberedt og vunnet ved forhandlingsbordene i Europa, ikke på spanske slagmarker. Men efter halvannet år av oprør (som efter planen skulde tatt en uke) står republikken ennu sterk og kampberedt. En ny stor folkehær er under utdannelse; teknikken er ikke utelukkende på fascistenes side, selv om det skorter regjeringen på våben. Madrid står ubeseiret efter et års beleiring, med sitt modige, hårde smil.

Det spanske folks styrke i kampen mot Europas nye militærkultur kan gi ny vilje til alle demokratier i verden. Det er ikke nytteløst å forsvare sig; også vårt land kan møte angrepet med mot, hvis vår time kommer.Den andre lærdommen er «nasjonalistenes» bered-villighet til å forråde sin nasjon. Det er på ingen måte et spansk fenomen, vi kan komme til å opleve det også hos oss. Den nye fascistiske verdenskrig føres, som alle vet, ved hjelp av et fedrelandsbekymret oprør, aktivt støttet av utenlandske tropper, innenfor et enkelt land; de konservative innenfor de andre demokratiene vil efter evne begrense krigen, det vil si isolere det angrepne folk til hele Europa er fascistisk og all arbeiderbevegelse knust. Dette er planen; den sikreste måten til å krysse den er å gjøre demokratiet forsvarsberedt. Det første skrittet må være å lamme de illojale eller tvetydige kreftene mens det ennu er fred.

Det norske fascistpartis hovedorgan skrev i sin tid at de norske nasjonalister ikke kunde bruke ordet oprørere om Franco-folkene da de selv kunde komme i samme situasjon. En av N. Sd fylkesførere er idag oberst på Nord-Norges viktigste strategiske punkt. Det er også andre fascistisk innstilte officerer både nordpå og ellers. Kan vi stole mer på dem enn den spanske republikk kunde stole på sine officerer forsommeren 1936?

Spørsmålet synes ikke aktuelt idag; men der rides fort i vår tid. Under en krigssituasjon kan de meget lett — av subjektivt ideelle motiver — svike det demokrati hvis tjenere de er. Argumentet er efterhånden velkjent: de vil bekjempe et vrengebillede av demokrati o. s. v.

Det tales meget i disse dagene om at vi må styrke vårtforsvar. Vi er enige i det. Men først må vi ha det ugjendrivelig klart: hvad er det vi skal forsvare? Hvis våre forsvarsforeninger mener det alvorlig med sine krav, er det deres første plikt å stille dette spørsmål. De officerene som ikke betingelsesløst anerkjenner folkestyret, må forlanges fjernet. Vi har ennu ikke sett en slik aksjon. Men med erfaringene fra Spania og nylig fra Frankrike, står det nu til myndighetene at de skaper trygghet på dette punkt. Det er folket som skal bære vernemaktens byrder, de bitre i fred og de blodige i krig. Det minste som vårt folk kan kreve til gjengjeld er garantien for at det ikke blir forrådt.Far varsomt med boka. Andr skal bruke den etter deg.

FORSVARETS UNDERVISNINGS- OG VELFERDSKORPS

EFTERSKRIFT1

I et brev skrev Henrik Ibsen at han tvilte på at Norge fikk noen lang levetid som nasjon. Det var ikke ytre fiender han regnet med; det var vår indre, moralske kvalitet som han fryktet for var utilstrekkelig.

Denne angstfølelse er blitt motsagt av selve folkets tilværelseskamp i slit på vinterhavet og skrinne akrer; hvert år av norsk liv er en modig uavhengighetserklæ-ring overfor truende naturmakter. Ibsen selv har i sitt verk bekreftet vår rett til å leve som folk, og sammen med ham andre store menn som i forskning, kunst og mellemfolkelig arheid har tegnet Norges trekk rent og klart for Europa.

Vi har ikke kunnet hevde vårt særpreg ved militær overmakt; hvis verden utelukkende skal styres ved vold, er det ute med oss. Vår opgave, vårt selvforsvar, må da være at vi lidenskapelig kjemper for rettens prinsipp; vi kan gi en målestokk for anstendighet, intet mer. Hvis vi sviker dette kravet til moralsk kvalitet, har Ibsen rett: vi berøver oss muligheten for indre motstand, vi

1 For i bringe klarhet over det norske demokratis stilling til Spania, foretok «Veien frem» en enquete blant en rekke kjente norske personligheter. De svar tidsskriftet mottok, ledsaget Nordahl Grieg med denne «Efterekrift».dømmer oss til voldens tid, og det er undergangen for oss som nasjon.

Vi har sviktet denne opgaven igjen og igjen. Vi har oplevd Norge under verdenskrigen; vi kjenner vår «nøitralitet», det var å tjene på andres lidelser. Masse-myrderiene over Europa fortonet sig for oss som gode tider; vår rett til å fordømme krigen er blitt besmittet av forretningshensynene fra dengang.

Vi står igjen overfor et valg: vi skal hevde en retts-opfatning, eller skal vi bryte målestokken for demokratienes internasjonale avtaler i stumper og stykker. Sterke krefter i vårt land forlanger det siste. «Sjøfartstidende» som i hvert fall har den fordel at det er et klart og renslig uttrykk for kapitalismens interesser, uten å leie prester til gudelige betraktninger ved siden av, forlanger at vårt land skal bryte overtvert med internasjonal rett: «Hvorfor nøler Norge med anerkjennelse av Franco?»

Vi ser at noen av våre folkerettslærde i denne enqueten antyder en «form»; en officiell norsk regjerings-representant hos Franco betyr ikke noen anerkjennelse av ham, sier de. Det er mulig. Men det betyr en tilnærmelse overfor det fascistiske oprørsvelde og en ny svekkelse i vår holdning til Spanias demokrati. Hvem våger å benekte at den dagen en norsk regjerings-representant innfinner sig i Salamanca, er det en senkning av vår standard for internasjonal rett?

Forretningsmessige hensyn, sies det. En viss smidighet, en realpolitisk innstilling til den verden vi nu engang lever i, sies det. Men godkjenner vi en slik verden av hensynsløst overfall på et folk, kan vi bli nødt til å leve i den, på en måte som ikke behager oss. Fascismen har proklamert at dets seierstog skal gå overalle europeiske land; når vårt eget land blir truet, skal vi da være smidige inntil underkastelse?

Det vi må huske idag, er: den målestokken for moralsk kvalitet, som noen vil knekke og andre vil ordne på, har vi selv bruk for, hel og uforfusket, hvis vi skal få leve som selvstendig nasjon.

Desember 1937.DEN TROJANSKE HEST

Trotskismens officielle program er verdensrevolusjonen hurtig og uforsonlig gjennemført. Det virker da ikke lite forbausende å se hvor inderlig avholdt denne feberbrennende læren er av våre borgerlige aviser. En kjent Trotski-revolusjonær forsvant nylig i Spania; vår samfundsbevarende presse gav uttrykk for et personlig tap. Hvorfor er verdensrevolusjonen plutselig blitt et umistelig eie for borgerskapet?

Grunnen er skinnende klar. Reaksjonen i Europa forbereder sitt store fremstøt; flest mulig motstandere må lokkes bort fra fronten. På nakent, fascistisk grunnlag nytter det ikke å anmode radikale folk om å vende sig mot Spania og Sovjet-Unionen. Her står trotskismen til tjeneste. Trotskistene ønsker ikke sten på sten tilbake av arbeiderstaten; folkefrontens Spania er dem en vederstyggelighet. Skjult i «radikalismens» trojanske hest kan de reaksjonære gå til angrep på den fremskritts-vennlige opinion.

Var det av omhu for en revolusjonærs skjebne at våre borgerlige aviser brente for Trotskis sekretær, eller var det for å si at det republikanske Spania stod under blodtørstig G.P.U.-diktatur og er ikke egentlig Franco å foretrekke? I kjølsporet av trotskistenes redselsberet-ninger fra Valencia har våre store næringsorganisasjonerkunnet seile frem med krav om et inderligere forhold til Salamanca.

Er det for å skape en virkelig socialisme i SovjetUnionen at våre høireaviser stiller sig til disposisjon for Trotskis angrep på arbeiderstaten, eller er det for å skape skepsis og motløshet den dagen det fascistiske stormangrepet kommer, for å sikre kapitalens herredømme ennu en tid?

På radikalernes torv kan man i månelyse netter høre våre konservative størrelser hviske fornøid inne i buken på

den trojanske hest.

Desember 1937.ri — Veien frem.P A L L E K H

Gjennem en dag, tung av vaar og regn og kjæmpende liv, kjører vi fremover mot Pallekh. Markene lever paany efter vinteren, en mørk, sugende vælde fra himmelrand, et raatt sus av muld og væte. Over os arbeider en graabrun himmel, det er som den har trukket vaat jord op i sig, den svulmer av lave skyer og blæst, en tung vaarbløite over vore hoder. Og menneskene vi møter hører hjemme i dette landskap av gigantisk slit, av enda ugjorte dagsverk, av plogfurer som skal pløies; der er en tyngde over dem, som over jorden og himlen.

Men i denne mørke, groende jordiskhet kan der stundom ske et under — bjerkeskogen, et eventyr av spinkle, rette, sølvhvite trær. Slik er Ruslands bjerkeskog, stum, mild, ren, en drøm paa jorden. Saa er den borte. Saa er det igjen slettens vældige, grove enstonig-het. Vognhjulene synker ned i veiens surklende brune søle, time efter time. Tilslut er vi fremme i Pallekh.

Graa huser, grimet av regnen, ligger paa begge sider av bakken, hvor bækkene pløier sig grumsete nedover mot elven. I ett gaar vi ind; her holder malerne til.

Gangen lukter ramt av vaate klær, det er som et arbeidslag har hængt fra sig. I rummene, nær ved vinduene hvor regnen drar sine evige furer i en graa hinde.sitter mændene, bøiet over sitt arbeide. De lange, fine penslene føres forsiktig bortover smaa pappflater; og over mændenes skuldre, som er preget av jordens tunge slit, ser vi en verden av skjønhet, av yndefuld uvirkelig-het, lyse imot os. Hvad lever ikke paa disse par kvad-ratcentimetrene! Herlige fabelhester jager foran troikaen, krigere med flyvende blodrø kapper galopperer utover steppen; smekre, langlemmete, Botticelliagtige kvinder gaar blandt gyldent korn; hvite svaner glir paa turkisblaa elver. Og alt er renhet, sødme, melodi. Er det ikke slettens eget mirakel som er skedd, bjerkeskogen, den skinnende ynde, uforklarlig og skjøn, i en tung kaotisk verden?

Dog nei. Her er ikke skogens klingre, lysende fred. Det slaar en for en smerte som gløder i linjene og farvene, for en tortur av drømmer, for en pint grænse-løs længsel, som er trængt sammen paa den bittelille flaten her.

Jeg tænker paa mit eget folk, paa de norske bønder. Der er knnstnerevnen næsten bestandig voldsomt ekspansiv, selve rasens vilje kan uttrykkes med en berømt linje fra norsk poesi: «Ut vil jeg ut — aa saa langt, saa langt!» Og i denne sprængningen ut, bort, skjer fuldbyrdelsen.

Ikke saa hos bondemalerne i Pallekh. Her længter menneskene paa en anden maate, den smertelige, blodige længselen som heter aa bli. Kanskje sletten har lært dem det, her er ingen fjeld aa komme over, intet hav aa binde an med, her er bare sletten som viker, viker, bestandig viker. Og saa er længselen blit tilbake paa en stripe jord, paa en liten flate av pap. Saa vældige kræfter, saa brændende syner! En æske fra Pallekh . . . Og mens jeg ser disse mændene mot den dimmete ruten,hvor jorden mørkner utenfor, kommer jeg til aa huske noen ord i Hamsuns «Pan».

Tre ting elsker jeg, sier løitnant Glahn til Eva — jeg elsker dig og denne plett jord og jeg elsker en drøm jeg hadde engang.

Og hvad elsker du mest, spør hun.

— Drømmen.

Men da vi kommer ut igjen i regnen, klinger disse ordene over i en ny tone som jeg vil huske som en lykke.

Alle de kvindene vi møter i landsbyen har en brosje fæstet paa brystet, der lyser noe fabelblaat og purpur, gitt engang av en derinde, til hende han holdt av.

Aldrig skal jeg glemme disse kvindene i Pallekh, herjet av slitet med jord og barn. De vil bestandig gaa i mit sind gjennem et mørknende russisk vaarlandskap, — det tunge arbeidende livet, kjærtegnet av en drøm.Det dypeste inntrykket av Sovjet-Unionen er en eneste jernhard vilje: konstruksjon, positivitet.

En moter denne skapende strengheten fra det øie-blikket en åpner avisen om morgenen: alle sensasjoner, all

destruksjon er som flådd bort fra dens spalter; her finnes intet av menneskelivets makabre geografi, lyst-mord i Jugoslavia, ekteskapstragedier i Amerika. Her er bare to ting: politikk og opbygning.

På politikkens område er det retningslinjer, direktiver, fortolkninger; dertil utsyn over de borgerlige landene, bitende som vitriol. Fra arbeidsfronten meldes de siste opgaver om industri og jordbruk. Gjennem alt smeller en appell: videre.

Denne lidenskapelige, målbevisste ensidigheten kan selvsagt virke knugende. Befridd kastet jeg mig forleden over et gammelt nummer av en engelsk storavis som jeg tilfeldigvis fikk tak i. Hederssiden var fylt av to store artikler, med billeder, skulder ved skulder. Kong Alberts død, en varm nekrolog: «han frelste Europa fra hunnerne». Ved siden av et intervju med Goring, en begeistret hyldest: «la Tyskland få op-ruste» . . .

Denne fornemmelsen av livets fruktbare rikdom op-lever en aldri i Sovjet-Unionen. Nesten med uhyggeforstår en at en lever i et land, hvor menneskene faktisk vet hvad de vil; hvor hat og kjærlighet ikke flyter sammen; hvor klimaet er is og flammer.

Kritikk tåles i avisene her; men aldri skepsis. Overhodet er tvilen sikkert den sinnstilstand som bolsjevikene forakter inderligst. I den mangelen på tro, som Vest-Europa dyrker under navn av objektivitet, ser de vår avmektighet. Det var ikke uten interesse å lese i «Pravda», efter Tsjeljuskinredningen, et blodig angrep på de borgerlige videnskapsmennene som nesten enstemmig hadde vært fulle av betenkeligheter, innvendinger, mistro om hvorvidt folkene på isflaket kunde reddes med flyvemaskiner. «En offentlighet som stirrer sig blind på døden, vilde ha bragt dem døden.» Men lederne i Moskva tvilte ikke, de vilde tro, og de trodde så folkene levet.

Ved siden av pressen er teatret det viktigste middel som diktaturet har til å prege menneskene med sine mål. Og siden Hellas liar teatret aldri tatt slik del i et folks liv som her.

Hvor russerne elsker sitt teater! Eventyrlig for tidlig strømmer de dit om kvelden, det er som de sitter og lar forventningens øieblikker sive lykkelig gjennem sig. Mellemaktene varer i halvtimevis, menneskene vil ha det slik, den gylne aftenen må aldri ta slutt.

Stuvende fulle er teatrene hver kveld; her sitter arbeidere, rødegardister, kontorfolk, G.P.U.-kommandører (alltid med de peneste pikene i Moskva), tartarer, kinesere, dådyr-øiede georgerinner. Små pionér-piker med røde slips kommer hastende inn i salen, de kysser hverandre på hånden og kaller hverandre for Sjora, Sjoraska. Fra galleriet kommer der seilende ned brever, knyttet fast i røde slips, de har det enestående.Ofte har en fabrikk leid hele forestillingen. Overhodet er arbeidslivet og teatret bundet tett sammen. Ethvert teater har som sin beskytter en fabrikk eller kolkhos, ofte langt borte; dit ut reiser skuespillerne når teatret er stengt i Moskva.

Med iver og spenning følger arbeiderne sitt teater. På en premiere hvor jeg var forleden, kom der ruggende tre karer op på scenen, de var sendt som delegasjon fra et jernverk ute i Sibirien, for å takke for sist. Som gave hadde de med sig et stykke av en jernbaneskinne, den første som var laget der ute. De vendte sig mot skuespillerne: «Vi skal lage skinner; men da må dere love å komme kjørende på dem.»

Det var å vente at teatret skulde gi menneskene her en glemsel, en flukt fra virkeligheten. Der kunde være grunn til det; for i få epoker har menneskene vært i så uavbrutt anspennelse, så besatt av sitt slit og sine mål.

Her er ingen flukt. Teatret tjener den nye morgendagen som skal gråne efter at rampelysene er slokt.

II.

Det er ofte blitt spurt: vil ikke den strenge, bevisste linjen i kunsten skape uniformitet, inntil utslettelse? Svaret blir gitt hver aften fra alle Moskvas scener. Der fins intet sted i verden, hvor der er så forskjellig pregede teatre, en slik rikdom på individualitet.

En av grunnene er at regissøren får arbeide ubegrenset med et stykke, det kan være noen måneder eller et par år. Før selve prøvene begynner, har stykket værtdrøftet i en rekke møter av skuespillerne ved teatret, alle dets muligheter er drevet frem i dagen. Og så tar mannen fatt, regissøren, han som skal signere forestillingen med sitt

navn. Først når den står usvikelig sikker, gir han den fra sig. Man slipper alt det mystiske nisse-pratet som trives så frodig blandt kulissene andre steder: god generalprøve, dårlig forestilling eller omvendt. Denne overtroen består bestandig i at der ikke har vært arbeidet nok.

Alle de store teatrene går med overskudd, det brukes til å oprette andre scener, uavbrutt yngler det med nye menn og retninger. Her går for tiden sikkert firti-femti forestillinger som er vel verd å se.

Den merkeligste skikkelsen i russisk teater idag er kanskje Meyerhold. Han er 60 år, men der kan være en snerrende lidenskap over den lutende skikkelsen, når han på prøvene står nede i salen og hisser skuespillerne fremover; der er villskap i det groteske ansiktet under det grisne hvite håret.

Han har hele sitt liv vært oprøreren, hans uttrykksform er tigerspranget, han må ha noe å hugge klørne i.

Et av hans bidrag til opbyggingen er å vise sine landsmenn Vest-Europa. I «Forspillet» av den unge sovjet-forfatteren Hermann gir han en skildring av mørk håpløshet; det er en del av håpet for menneskene her.

Det er en sinnssyk verden han skildrer, hvor menneskeheten er blitt en forbannelse; hvor selve den tekniske fullkommenhet skaper arbeidsløshet og nød. Det virker som en uhygge og en triumf i et land som nettop ikke har hjerner nok til den industrien som de bygger op under slik bitterlig anspennelse.

Den ypperste scenen i skuespillet er en ingeniørfestpå et hotell; det er 15 år siden de gikk ut av høiskolen. De holder taler for kulturen, for de verdiene de har fått med sig i livet; en kjempemessig byste av Goethe stirrer ned på dem med velvillige, olympiske trekk. Men under denne feststemningen skurrer der hele tiden en uhygge, en hysterisk latter, angst. Og i løpet av denne makabre scenen, som Meyerhold har freset ut med skjærende bitterhet, bryter sannheten frem: der er ingen av dem som er ingeniører. De er satt utenfor alle mann, arbeidsløse, de har tigget sammen penger og klær for å være akademikere ennu en gang.

Og ut av denne gruppen raver der frem en kjempe-skikkelse, en mann hvis krefter verden må ha bruk for, han lever av å selge pornografiske kort. Døddrukken springer han rundt og falbyr kortene, han hvisker, besverger, truer; hvirvler dem avsindig rundt sig. Der er noe ved den mannens ansikt en aldri glemmer, det er lik et barn som ikke forstår; eller lik et dyrs smerte, raseri og hjelpeløshet når det er sperret inne i fellen. Til slutt klyver han op til bysten av Goethe, og vender sitt hvite, fortvilede ansikt mot hans marmorvisdom. «Jeg skulde ha bygget hus, Goethe». Og han ender med å by Goethe pornografiske kort.

Av andre skuespill som har sin bitterhet rettet mot det kapitalistiske samfund kan nevnes «Dom» av Kirschon på 2det Kunstnerteater og dos Passos' nye stykke hos Tairoff.

Men stort sett henter det nye dramaet sitt emne fra Sovjet-Unionen, fremfor alt fra revolusjonens første år. Et slikt skuespill er «Intervensjon» av Slavin på Vaktan-goff-teatret.

Intervensjonstiden har satt sine dype merker i dette folk. Japan, England, Amerika, Frankrike, Polen, Italia,Romania sendte dengang tropper mot revolusjonen. Det er aldri blitt glemt. — Utenfor Arkangel står der på elvebredden en støtte som hilser alle skibene vestfra velkommen. På fire sprog står der en innskrift som er mer en advarsel enn en sorg: «Til minne om ofrene for intervensjonen».

På den annen side gav forsvarskampen glans til den nye staten de skulde bygge op. Soldatene vendte hjem fra krigen med en hel vilje i behold; hvor ellers skjedde det?

Slavins skuespill behandler denne epoken; han skildrer franskmennenes ekspedisjon til Odessa i 1919- Det er neppe noe dypt dikterverk; det å handle har ikke stor dikterisk verdi. De revolusjonære i dette stykket grubler ikke, de kjemper; de lider ikke, de dør. De franske officerene får ingen psykologisk forklaring, det er ikke derfor de er i Odessa; de er sendt dit, og de skyter; det er alt. Det eneste som skildres med en spaltning i sinnet, er de menige franske soldater; de vender tilbake fra intervensjonen med en visshet: aldri mer.

Vaktangoff er teknisk det mest blendende teater i Moskva, dets regissører er djevler med farver og lys; et av deres virkemidler er å krenge hele scenen over i voldsom vinkel, så man ser den nesten i fugleperspektiv; i

masseoptrin går da ikke et menneske, ikke en bevegelse tapt. Selvsagt krever dette en fabelaktig spenstighet hos skuespillerne; de må være sikre på foten som gjeter for å klare skråningen.

Det tekniske mesterskapet fører «Intervensjon» frem til stor seier; tross stykkets mylder av mennesker, dets gnistrende rikdom av billeder, jager det som en panser-krysser fremover.

På dette teater går også Gorkis nye stykke «JegorBulichov og andre». Det er et tidsbillede fra dagene like far revolusjonen, en storkjøbmanns hjem; mannen selv er skildret med en robust ømhet som ellers sjelden blir klassefienden tildel. Det har en stor scene: til slutt, da Bulichov ligger og skal dø, ber han datteren som han elsker være hos sig. Hun er revolusjonær. Mens hun sitter hos den døende, klinger Marseillaisen gjennem luften, det er februar-revolusjonen som setter inn, hun styrter fra faren op trappen som skjærer diagonalt gjennem rummet, mot vinduet, det er som hun taper sig i bruset av musikken og kveldslyset, mens den gamle dør. Disse sekundene blir et uforglemmelig symbol på revolusjonens grusomhet og stolthet.

Dette skuespill opføres for tiden også på Kunstner-teatret, Stanislavskis berømte scene, som forøvrig er blitt omdøpt til Gorki-teatret. Overhodet, der er ikke få ting som efter mesterens hjemkomst har fått hans navn, byer, parker, flyveeskadroner. Selv Moskvas hovedgate, Tverskaja, hvor Pusjkin står og drømmer, heter nu Gorki-gaten. Og folk sier: «har du sett den nye innskriften på Pusjkin-statuen?» «Pusjkin — på vegne av Gorki.»

Men mer enn Gorki er det Tjekof som har preget dette teatret; ennu er det Tjekofs symbol, måken, som spiler sine vinger på dets forteppe. Her er humanismens store skanse i Moskva; her møter en defensoratet for alt menneskelig.

Det første revolusjonsdramaet som Stanislavski op-førte — «I familien Turbins dager» av Bulgaroff — gir i en sum hele dette teatrets ånd. Det er et skuespill om de hvite, en officersfamilie i Kieff. Dette miljøet er skildret med en slik smertelig skjønnhet at en føler en ufortjent lykke over å få sitte under samme tak somdisse menneskene. Og når oberst Turbin dør, føler en at der er et edelt menneske mindre i verden.

Han og hans krets er preget av det gamle samfund, men de vet at det er dømt til å gå under. Siste akt foregår julekvelden, treet er tendt, de synger, det er gamle dager som blusser for siste gang. Da høres musikk gjennem gatene, det er de røde som drager inn i byen. Og en ung officer, den yngste av Turbinernes slekt, sier lyttende: «Det er prologen til en ny tid». Men en annen svarer med dramaets siste, sørgmodige ord: «For noen av oss er det epilogen».

På åttende året går denne forestillingen for fullt hus i Moskva. Gang på gang har det vært gjort forsøk på å likvidere den; men bestandig forgjeves. Stalin selv holder sin hånd over den.

Der er intet i dette stykket som vil tilbake. Det er bare en edelmodig hyldest til de beste av dem som gikk under. Her er sorg, men ikke tvil.

En mer ugripelig, mangetydig stemning kan der være i skuespill som ligger fjernt fra våre dager; ordene kan få en dobbelt mening: beskyttet av avstanden rykker de oss nær inn på livet. I «Peter den store» av Alexei Tolstoi er det nutiden som gir sin underklang til dramaet.

Men nutiden, slik som den er nærværende i sovjet-russisk kunst, skildres ellers uhyre enkel. Man kan si det skyldes censur, tvang; det kan riktigere forklares som en ny livsfølelse. Når så mange av våre kjæreste sannheter er lukket ute, er det ikke fordi de er farlige, men fordi de er døde. I kollektiviseringens og fabrikk-brigadenes land føles for eksempel det livløse i visdommen: «Den sterkeste mann er den som står mest alene». Og mennesker som har smadret et gammelt

samfund for å bygge op et nytt, føler ikke noe ekko gjennem sig, om der forkynnes: «evig eies kun det tapte».

Til slutt skal nevnes et av Moskvas minste, men ypperste teatre, Oklopkoffs. Denne unge regissør er en stor begavelse, en epiker, i slekt med Sjolokoff. Han fyller i bokstavelig forstand teatret med liv; han smeller scenen og tilskuerrummet sammen. I «Rasbek» av Stavski som skildrer kampen om kollektiviseringen er der et lite podium i midten av salen som betegner landsbyens møteplass; herfra går der to spinkle broer som snor sig tilværs i en spiral over tilskuernes hoder; hele rummet er utnyttet; livet bølger fra gulv til tak. En lyskaster smelles på, og menn kommer vandrende nedover fra markene; svartøiede bondejenter synger i sommerkvelden mellem solsikkene; kulakker graver ned kornet; hvite officerer spenner revolveren. Vi er midt inne i en verden, sydende av farver og liv.

Hans siste forestilling er «Jernfloden» efter Sera-fimovitclTs roman; det er igjen borgerkrigens år. Stykket skildrer en kosakk-hær på vandring med kvinner og barn, i sult og kamp, frem til den røde armé. Hele teatret er deres marsjrute, deres skyttergrav og leirplass. Like ved plassen min står der en oksevogn i mørket, en projektør flammer, en ung soldatkone sitter på vognen og synger mens hun gir barnet bryst. De hvite rykker frem, barnet rammes av en kule, hun sitter med et lik i armene. Rundt omkring kjemper mennene. De sliter sig videre, det blir brennende middagshete og mørke netter, det er skudd og trekkspill-låt, de elsker og dreper; noen stuper av sult; men videre går dette folk på vandring, de ti tuseners tog, en flod av jern.Til slutt, da sulten og overmakten truer dem med undergang, kommer hjelpen. Skudd smeller, hestehover tramper fjernt fra. «Det er våre!» roper noen, de gråter og ler, de sjangler fremover med utstrakte hender, de omfavner dem de møter: menneskene nede i salen. «Det er våre!» Og hele rummet blir i et frysende øiehlikk selve dramaet, hvor ingen og intet er utenfor.

Det er bestandig massene Oklopkoff skildrer: han velter nye ubrukte jordlag op under plogen. Gripende kan han fortelle om viljen til et rikere liv som sprenger på hos det enkle, ulærte mennesket; den vanskelige famlingen for å finne uttrykk, og så lykken ved å nå frem til ordet: selve artikulasjonens lykke.

III.

Revolusjonstiden har i mange år preget sovjet-russisk teater. Dengang var livet selv et drama, motsetningene stod voldsomt mot hverandre, striden endte i en tydelig, klar seier.

Den epoken som fulgte efter, den som vi nu lever i, er kanskje en større tid; alle krefter er satt inn for å bygge landet op, hele folket er en eneste front. Det er en tid som besetter menneskene; men de kan ennu ikke skildre den. For det er ikke bare et land som bygges, det er også et nytt menneske, trekkene skifter og formes fra år til år, ennu kan ingen gripe dem. I sitt forrykende tempo har livet sprengt kunsten.

Under denne ventetiden er der kommet en ny veldig linje i russisk teater: klassikerne. Kampdramaet har veket for stillhet og vekst.

Denne fasen er vel verd å legge merke til. Sovjet-Unionen trues av en overhengende krig i Østen; enkunde vente at partiet vilde bruke alle sine propaganda-midler, først og fremst teatret, til å holde menneskesinnet mobilisert. Istedenfor oplever en dette at teatret avvæbner; det røber ikke bare en vilje til kultur, men også til fred.

Dog kan det undertiden føles som en stillstand å vende tilbake til fortiden. Og så rivende går revolusjonen fremover, at en stillstand kan føles som et bedrag.

Det var dette en oplevet forleden i Meyerholdts teater. Han opførte «Kameliadamen», et fullkomment unødvendig stykke, hans unge kone spilte hovedrollen.

Det var i og for sig en blendende parade, tuberkulose og skjøgeromantikk, underdeilig satt op. Allikevel satt en med en uhyggelig følelse i teatret. Det hele var så meningsløst. Dette stykket som hadde grepet tidligere generasjoner, dem på den andre siden av avgjørelsen, lot nu sin billige sentimentalitet funkle for nye menneskesinn. Jeg så på dem som satt rundt mig. Ikveld hadde kamp og offer vært forgjeves. Det var ikke de som eide dette dramaet; det var de andre, de overvunne, de utslettede.

Det er kanskje urimelig strenge krav å stille til et teaterstykke; men i dette øieblikkets uhygge følte en den forferdelige målestokken som livet har i dette land.

Marx sier etsteds at kjennetegnet for proletariske revolusjoner er at «de gripes stadig på ny av skrekk for sine egne måls ubestemte kolossale velde, inntil den situasjon er skapt som gjør det umulig å vende tilbake . . .»

Det var skrekken som manglet i teatret den kvelden.

Men ellers er det nettop angsten for ikke å skape gigantisk nok, som driver menneskene i dette land. Det er den følelsen som har skapt de veldige industri-anleggene ute i Sibirias ødemarker, gravet Hvitehavs-kanalen, kollektivisert landbruket. Og det er angsten som gir sovjet-teatret dets velde og liv. For her teller ikke nederlagene. Her føles en brennende vilje til å gi menneskene verdier, vekst. I denne epoken skjer det ved å føre de store skapende ånder i verden ut til massene.

Overalt spilles det største, vidunderlig, levende; av russerne Gogol, Ostrovski, Tolstoi, Dostojevski, Tjekov; av vesteuropeerne Schiller, Victor Hugo, Alfred de Musset. Shakespeare går på fire teatre, og forberedes på flere. På Kunstnerteatret prøves på «Gjengangere»; Hamsun har lenge vært spilt, langt mer enn i Norge. De to siste premierene i denne måneden var «Den menneskelige komedie» av Balzae på Vaktangoff, og en lysende skjønn opførelse av «Uriel Acosta» på Novi Teater, som med ett slag gikk frem i første rekke blandt Moskvas teatre.

Over hele landet går denne ubendige viljen til kultur; overalt skyter nye teatre op. Ute i Sibiria bygges den største scenen i Sovjet-Unionen; sydpå i Tiflis har de allerede et av verdens ypperste teatre: Achmatelis. I byer og landsbyer skal kunsten tale til menneskene, de udødelige til livet.

Jeg husker at da jeg i høst var oppe i Murmansk, la jeg merke til to svære bygninger som reiste sig av sølen i denne nybyggerbyen mellem Ishavet og sne-fjellene. Den ene var elektrisitetsverket, den andre teatret.

Hammerslagene klang over til hverandre . . .

Slik bygges en ny verden.

la — Veien frem.

«Tidens Tegn» 2. juni 1934.EN NY VERDENSVEI

Moskva, 23. juli 1934.

Nu henger bare lasene, hist og her, igjen av de røde velkomstbåndene, som for en måned siden var spent festlig utover alle Moskvas hus: «Vær hilset, Tsjel*

juskins helter». Hver dag i denne tiden har jeg håpet på å møte Schmidt, hver dag er det blitt utsatt; han var ennu for svak efter sykdommen. «Disse røde fillene», har jeg tenkt bittert, «er billedet på et forsinket intervju».

Samtidig har min lyst til å treffe mannen, bestandig øket. For selv om den dåden han symboliserer, er forsvunnet fra avisenes førsteside, har jeg sett hvordan lys-bølgene av den er gått skinnende utover. Den lever sitt dype og glade liv i menneskene.

Forleden kveld gikk jeg ut på en flyveplass like ved der jeg bor. Det var et merkelig liv som ber, bokstavelig talt, utfoldet sig; seks flyvemaskiner gikk uavbrutt op med unge mennesker som fra fire hundre meters høide hev sig ut i fallskjerm. Mest var det flyvere, men også unge piker, de kom springende fra bussen gjennem det duggete høie gresset i lyse sommerkjoler, de rev en overall på, fikk fallskjermen spent om sig, og blev med en vennlig dask i enden sendt bortover mot maskinen.

Jeg måtte minne mig om at dette er faktisk ganske risikabelt; i et svensk flyvetidsskrift leste jeg da nettopat i Sverige er det forbudt for militærflyvere å springe ut som øvelse; det er ikke nødvendig å friste livet før det er dødsens nødvendig; antagelig gjelder det samme i Norge.

Riktig, nu taler sjefsinstruktøren, en ung flyver som har hundre og en streker ripet inn på sin maskin, tallet på hans egne utsprang: «Jeg forakter dem som ikke forstår at dette er farlig,» sier han til flokken foran sig.

En maskin går op, i en stor sving er den over våre hoder, vi ser en skikkelse, en ung pike, skreve ut av cock-pitten deroppe, nu ser hun det svimle gufset av tomhet under sig, krøker sig sammen, slipper —

Maskinen skjærer tilværs, noe sort er sust ut, det er som der lydløst knalles ut en hvit sommersky; rolig synker piken ned gjennem den varme, fiolette kvelds-luften. Maskinen er allerede nede, næstemann vagger bortover gjennem gresset, med fallskjermen foran og bak. Aldri har jeg sett et så nerveløst, lykkelig mot.

— Det er en ny Ljapidevski og Molokov de vil bli alle sammen, sier flyveren ved siden av mig.

Og slik som denne ungdommen drømmer om å bli nye Tsjeljuskinflyvere, er det tusen og titusen som har meldt sig til de strieste og ødsligste stedene nordpå; de vil bli en ny Schmidt.

Også på andre måter kan en måle virkningen efter dette selsomme, seirende nederlaget i Ishavet. Da jubelen omkring hjemkomsten rullet som en stormbølge fra Vladivostok til Moskva, skjøt det plutselig op i sproget et ord som sjelden hlev brukt i Sovjet-Unionen: rodina, fedreland, hjemland.

Det var som denne menneskegruppen nordpå, av viden-skapsmenn, sjøfolk, kvinner og barn, som sloss mot ødemarken, var blitt et billede på selve folket, detsensomhet i verden, dets samhørighet og vilje. Og da seieren kom, var det en lykke alle hadde del i, en vinter var blitt sprengt; nu runger triumfropet gjennem som* meren.

Jeg må ofte herborte tenke på en linje av James Joyce, han snakker om «de store ord gom gjør oss ulykkelige». Lignende vidnesbyrd finner man uavbrutt hos representantene for efterkrigens herskende litteratur-retning, forsiktighetsdiktningen, hos Hemingway i Amerika, hos Sigurd Hoel i Skandinavia.

Sovjet-Unionens mennesker er ikke redd for de store ord; deres lyriker Mayakowski har ikke forgjeves tilropt dem: «av full strupe!» De har forkastet bleke, skrøpelige begreper som «tro», «idealitet»; deres ord er et malmbrøl: entosiasm.

Heller ikke skammer de sig ved å dyrke helter; det er som hver dag melder om en ny hero, fra gruber, fabrikker, lokomotiver. Og aldri har ordet tordnet som nu.

Professor Schmidt sitter foran mig. Da jeg kom inn i arbeidsværelset hadde jeg ennu et inntrykk av ham fra Tsjeljuskinfilmen. Den høie skikkelsen står på broen, det hvite ansiktet med det buskete, svarte skjegget er vendt utover mot isødet, skrugarene er begynt å true, han står og truer tilbake, et billede på menneskets smerte og tross.

Den mannen jeg treffer er mildheten selv, en rolig godhet lyser ut av ansiktet. Dog bærer han preg av at han kommer fra et møte med døden, trekkene er herjete, blikket har en matt feberglans: lungene, som før har vært angrepet, er ikke trygge ennu.

Han snakker dempet, men samtidig levende, klare og velordnede kommer hans setninger. Hans holdning idramaets voldsomme øieblikker har ikke forstenet sig i positur; stillferdig er han gått tilbake til sitt utgangspunkt videnskapsmannen.

— Hvordan gikk det til at De forlot Deres professorat i matematikk, og blev ishavsforsker, spør jeg ham.

— I denne epoken og i dette landet, svarer Schmidt, må en mann gjerne være to ting eller flere. Presset er så voldsomt, opgavene så mange; overalt ser vi at grensene for en manns normale arbeide blir sprengt.

Han smiler: Jeg kom til Ishavet egentlig fordi jeg var ivrig tindebestiger. I 1928 blev jeg med en tysk-russisk ekspedisjon til Pamir, blandt de andre deltagerne var Krylenko, den offentlige anklager, folkekommis-særen for rettsvesenet; han er også en lidenskapelig klatrer. På denne ferden lærte jeg organisasjon, fra før hadde jeg en videnskapelig skolering; året efter blev jeg leder av en ekspedisjon til Franz Josephs land, hvor vi grunnla en meteorologisk stasjon. Siden har jeg vært hvert år i isen, man blir glad i den, kan ikke undvære den.

I 1933 gikk jeg med isbryteren «Sibiriakov» gjennem Nordost-passasjen. Før oss hadde altså Nordenskiold, og siden Amundsen, med Harald Sverdrup som videnskapelig leder, gått gjennem. Som forskning var disse to ekpedisjoner uhyre inspirerende; som praktiske perspek-tiver det motsatte. Det er ingen bebreidelse; vi har tatt en ny tids teknikk i vår tjeneste. «Sibiriakov» gikk fra Arkangel til Behringstredet på to måneder, fire dager. En etappe i vårt arbeide var tilbakelagt.

Den dagen jeg kom tilbake fra Vladivostok, talte jeg med Stalin. Han foreslo at vi nu skulde legge virksomheten

om, fra videnskap til statsarbeide. Slik fikk jeg ledelsen over landet nordenfor 62. breddegrad. —Han peker på kartet; et område så stort som Europa.

— Sibiria har uhyre rikdommer, mineraler, tre, fisk; dette land må åpnes. Vi må skape ferdselsveier til flod-munningene.

Til Jenisei er trafikken allerede igang; i sommer har der vært omkring 40 skib. Nu gjelder det å åpne Lena. Jeg husker jeg snakket med Nansen om dette da han var her i 23, han mente det neppe var gjørlig. Dog, ifjor hadde vi tre store oceandampere der.

Det var for å vinne nye erfaringer om disse strøk at vi foretok ferden med «Tsjeljuskin». En trøst har vi ihvertfall efter ulykken: våre videnskapelige resultater er ypperlige. Det var jo en stor båt, vi hadde laboratorier ombord, en stab av videnskapsmenn, jeg tror det aldri har vært en ekspedisjon i arktiske farvann med slike muligheter. Blandt resultatene kan jeg nevne våre meteorologiske observasjoner; sammen med radiostasjonene i land har vi formet et helhetsbillede av værforholdene nordpå». (Vi har foreløbig 22 stasjoner, de kom oss til god nytte på isflaket, vår melding gikk fra stasjon til stasjon, og nådde Moskva efter ti timer): Betydningsfulle opdagelser gjorde vi også, ved hjelp av våre ballonger, som var oppe i en høide av tyve tusen meter. Vi har korrigert kartet, studert isdannelsen, og fremfor alt strømforholdene. Vi var jo overalt, utbryter han med en forarget gestus mot kartet. Og isdriften lærte vi å kjenne så å si på kroppen.

— Hvad er Deres erfaring om å ha kvinner ombord på en slik ekspedisjon?

— Prinsipielt er jeg for at kvinner skal ha alle muligheter, rett til alt arbeide. Konsekvensen var at vi tok kvinner med. Flere var videnskapsmenn; de arbeidetbriljant og koldblodig. I denne forbindelse kan jeg nevne at sjefen for vår stasjon på Nordlandet — en usedvanlig vanskelig og utsatt post — er en kvinne; en bedre leder kan vi ikke ønske oss.

Der var også kvinner ombord som fulgte sine menn. De skulde til Wrangel-øya; her må våre folk opholde sig ihvertfall to år; jeg synes de har rett til å leve et naturlig liv. Og fremfor alt: vi ønsker å kolonisere disse strøk. En kvinne hadde sitt barn med; en annen fødte ombord; det blev altså Karina, opkalt efter Kara-havet.

Han smiler; jeg har sett det samme smilet briste frem hos et helt folk, et lys av ømhet og glede, når dette navnet blev nevnt.

Vi kommer inn på katastrofen.

Kvelden før hadde jeg sett filmen om Tsjeljuskins undergang. Sagatidens konger hadde skalder med sig i slaget; vår tids heroer har en fotograf; en ypperlig beretter har denne unge mannen, Sjafran, vært. Det virker næsten som en uhygge at en kan gå inn i et lokale, en av Moskvasommerens lumre, tordenblå kvelder, og være midt oppe i Ishavets blinde raseri.

Filmen er ikke helt god. En kunstfilm, hvor man i ro og mak kunde konstruere op effektene, vilde sikkert ha en mere monumental velde. Allikevel føler en hele tiden hvor det er en forferdelig virkelighet, som har sønderrevet sin egen gjengivelse; snestormen da skibet gikk under, har drevet mot linsen, mannens hender har vært forfrosne, isen har slått sprekker hvor han stod.

Menneskeskildringen lider av samme feil, livets feil. Under ulykken døde et menneske, en ung komsomol. Som dramatiker har jeg en følelse av at denne skjebneburde forberedes, med billeder av gutten ombord, i arbeide og lek, tragedien må bygges op. Det er dette vi av vårt fag bestandig gjør, mot bedre vidende, vi karak-ter-utvikler folk fremover mot katastrofen, vi vil møte lynet på halvveien.

Filmen er sannferdigere. Således finnes der i hele filmen ikke et eneste billede av denne unge døde. Den kvalfulleste episoden i dramaet må fortelles med et gammelt fotografi, utlånt av hans foreldre.

Det er det evige: de billeder som vi ikke ser, de som er blindet av snefòik og natt, skal vi kanskje huske lengst. I et hemmelig, heltemodig lys av stormende mørke ser vi Schmidt gå omkring i leiren, med feberen brennende i

kroppen, og overalt være motet, viljen og mest av alt: tryggheten.

Han forteller om livet på isflaket.

— Vår particelle blev naturlig kjernen i all virksomhet. (Selv er Schmidt bolsjevik). Samme kveld vi gikk under, hadde vi ferdig en veggavis. «Vi overgir oss ikke». De sørget for at viljen til å holde ut, aldri brøt sammen. Fikk de mistanke om at noen holdt på å miste motet, tok noen av cellen sig av ham, hjalp ham videre, satte ham i arbeid eller lek.

— Hvordan var det om kvelden i disse to måneder?

— Det var ganske merkelig. Vi hadde jo nok å gjøre om dagen, vi måtte bygge hus og slite med flyveplassene som stadig slo sprekker, rekke kurser, sprog, teknikk, litteratur. Det var ikke lett å fortsette dette arbeid på isen; vi hadde jo nokså vanskelig om bøker. I et av teltene blev Hamsuns «Pan» lest høit. Selv blev jeg anmodet om å holde et kursus i marxistisk filosofi. Jeg planla å holde femten forelesninger. Jeg kom bare til å holde tretten.Han smiler sitt varme, milde smil.

— Vi blev dessverre reddet.

— Hvilken menneskelig egenskap lærte De å sette høiest under slike forhold?

— Jeg kunde si som Amundsen: rolig pliktopfyllen-het. Men jeg vil legge til, initiativ. Hvor var ikke hvert menneskes tiltak verdifullt. Et eksempel: Vi hadde ikke ovner; men der var folk som sloss med problemet og løste det. Og kanskje først og sist: begeistring, entosiasm.

Jeg spør ham: hvilke nye opgaver akter Sovjet å gå løs på i Ishavet? Jeg har lest om et fremstøt mot Nordpolen i sommer.

— Det er ganske uriktig. Kanhende gjør vi det om noen år, det vil si vi setter av en ekspedisjon der, fra en flyvemaskin, så kan de arbeide den tid de trenger. Men en slik plan er ennu ikke underbygget; og vi har ingen sympati for løse sportslige bedrifter, sensasjoner, stunts. Vår store arktiske lærer var Nansen; vårt arbeide skal, likesom hans, utvikle sig rolig, logisk, planmessig.

Vi vil fortsette der hvor «Tsjeljuskin» gikk under. Vår første opgave blir å klarlegge strekningen østover mot Wrangel-øya. Dessuten å skape flyveruter i disse strøkene, anlegge kullstasjoner og bygge nye isbrytere.

Så er veien klar.

—- Mener De at Nordost-passasjen kommer til å bli benyttet av handelsskib?

— Uten videre kan de ikke gå igjennem. Han smiler. — Det har jo jeg bevist. Men vi kommer til å sette inn nye store isbrytere, og sommer og høst organisere store karavaner av skib. Da vil de gå igjennem, like trygt som de nu går til Jenisei. Da er det skapt en ny vei fra Nord-Europa til Østen.— Når tror De Nordost-passasjen blir åpen for alrnin-delig handelstrafikk?

— Om tre år.

Han taler videre om sitt arbeide nordpå, neste år skal hau være i isen igjen. Og han utbryter: Hvor lykkelig er det ikke å ha et slikt arbeide — ja alt arbeide er lykkelig, men dobbelt det som bryter nytt land. Stort er det å få være med på en slik opgave.

Jeg kommer til å tenke på en artikkel av Ilja Ehren-burg efter Tsjeljuskin-redningen. Den het «Prisen for menneskeliv». Det var et interessant opsett, fremfor alt glimrende montert, med to slående kontraster. Han nevnte først en internasjonal jemhanekonferanse, hvor storkapitalen nektet å finansiere automatiske bremser og således bragte talløse menneskeliv i fare. Som motsetning stilte han op Tsjeljuskin-dramaet, hvor intet offer var for stort for det ene målet: å redde alle.

Hvorfor blev det gjort? spør Ehrenburg. Han svarer: fordi hver mann som organiserte redningen, hver flyver som fløi gjennem snestormen, følte den grenseløse verd et menneskeliv har . . .

Lite vil man forstå av tilværelsen i dette land hvis man aksepterte Ehrenbnrgs hyldest til respekten for menneskeliv. Ett er sikkert: da vil man bli bitterlig skuffet.

Det er et annet og sannere syn som lever gjennem Schmidts rolige beretning: respekten for opgaven. Det er denne følelsen som har skapt en ny lykke hos menneskene her; og også har sprengt mange; det er den som gir Sovjets liv dets store gripende patos.

Det var fordi opgaven var trnet, at Tsjeljuskin-men-nene måtte reddes for enhver pris; deres undergang vilde bety et nederlag for marsjen fremover. Derforbad Stalin op alt mannskap mellem himmel og jord, derfor fløi mennene gjennem døden; og derfor føler Schmidt at hans plass er, ikke i sanatoriet, men i sne-føiket nordpå.

Det er denne viljen som vil bryte en ny verdensvei gjennem Ishavet.

«Tidens Tegn» 4. august 1934.PÅ REVOLUSJONENS DAG

Parolen: «Jord og fred» gav bolsjevikene makten i 1917. Først og fremst kravet om fred.

Den borgerlige revolusjon nektet å bringe krigen til ophør, dens ledere var nøie forbundet med den vesteuropeiske storkapital, hjulene måtte holdes igang i mordets verdensomspennende industri. De russiske massene blev drevet til fronten, de skulde slås og slaktes ned for løgner som de ikke engang forstod.

Men Kerenski fikk ros av «Times» og «Morning Post» for å være «Europas første gentleman». Det betød bare én ting, han sviktet ikke sine imperialistiske allierte, han støttet krigen. Nye hundretusener av fortvilede arbeidere og bønder blev myrdet ned av de tyske mitraljøsene.

Mot denne blodige fornedrelse var det Lenin og bolsjevikene reiste sig. Det er det eneste store og heroiske som verdenskrigen skapte — massene som under kommunistisk ledelse smadret krigens maskineri.

Alle pålitelige vidnesbyrd om oktoberrevolusjonen samstemmer om at den blev gjennemført med et minimum av blodsutgydelse og terror. Det mest troverdige vidne i borgerskapets øine må vel være selve Englands diplomatiske representant i Russland, generalkonsulBruee Lockhardt, som varetok sitt lands interesser. I sin bok «Memoirs of a British agent» underskriver han meget sterkt bolsjevikenes mildhet, ja lemfeldighet. Det var først da kontra-revolusjonen reiste sig, med fremmed hjelp overalt, med støttekorps fra femten forskjellige nasjoner, at bolsjevikene blev tvunget til å slå til.

Deres motstandere var utrustet med Vest-Europas ypperste krigsmateriell, og ledet av krigsskole-ntdannede offieerer. Men en like farlig fiende var uvidenheten i selve de russiske massene. Nitti prosent av folket kunde ikke lese, de aller fleste av bolsjevikenes naturlige tilhengere begrep i begynnelsen ikke hvad sosialisme betød, de kysset sine helgenbilleder og korset sig over det som nu skjedde i det hellige Russland.

De forferdelige år kom. Jorden blev udyrket under krigen, hungersnøden og epidemiene herjet. Det var en tragedie at sosialismen måtte kjempe sig frem til seier, under en slik motstand, i Europas mest tilbakeliggende land. Men det er en av menneskehetens største triumfer at den seiret og at den på nitten år har bygget op en ny civilisasjon.

To våben måtte bolsjevikene bruke — geværet mot reaksjonen, og boken — Marx og Lenin — mot uvidenheten. På begge disse frontene kjempet de utrettelig, samtidig brennende og tålmodig.

De norske reaksjonære retter ofte, med tanke på borgerkrigen, dette spørsmål til dem som mener at oktoberrevolusjonen er vår tids største, mest befriende handling: vil dere ha russiske tilstander i Norge?

Vårt svar er: det var ikke bolsjevikene som skapte de russsike tilstander, det var bolsjevikene som gjorde ende på dem. De «russiske» tilstander var tsarismensverk, det var uvidenhet, griskhet, fordrukkenhet, fattigdom, sykdommer, det var alt som holdt folket nede.

Vi vil rette et motspørsmål til vårt eget borgerskap: hvem er det som vil russiske «tilstander» i Norge, uten dere selv? Idag forherliger de fascismens spanske morderbander som vil kvele i blod alt fremskritt. Imor-gen vil de overføre de samme idealene til vårt eget land, hvis det passer dem.

Det er vi på den andre siden som overalt kjemper mot de russiske tilstander. Vi har den lykke, fremfor bolsjevikene i 1917, at vår tanke kan nå frem til våre landsmenn, reaksjonens kamp mot folkeoplysning er skritt efter skritt drevet tilbake av et århundres fremskritts-krefter, hvis arbeide vi fører videre. Vi skal fortsette kampen: hvert fremstøt mot reaksjonens samfund, hver seier over uvidenheten, ja hver redelig tanke er et slag mot russiske tilstander.

Det avhenger av borgerskapet om reaksjonen i vårt land skal reise sig med våben i hånd mot folkestyret og kopiere Denikins og Francos eksempel. Hvad vi vil er å stå som vaktvern om det frie demokrati, de russiske tilstander overlater vi til de andre å forsøke sig på.

Større enn borgerkrigens heroisme blev opbygningens. Med en fiendtlig verden omkring sig, har det russiske folk, av sine egne lidelser og offer, skapt et nytt samfund.

Men det største de har bygget er det nye menneske. For første gang i verdenshistorien lever mennesket ikke for å utbytte noen andre, men for å kjempe for fellesskapet.

Det er forståelig at kapitalistene bekjemper kommunismen, men at noen åndsarbeidere gjør det, er forakte-Iig. Han er en forræder mot sin egen opgave i sam-fundet.

Dette nye menneske, hvis arbeide og håp gis til alle, er preget av selve sundhetens enkelthet. Den gamle tids fatalisme, intellektualismens selvsplittelse er avløst av en tindrende livsvilje, det er det seierrike menneske på menneskenes egen jord.

Selve dette nye menneskebegrep er en sikrere garanti for sosialismens seier enn noe bombefly. Det er uovervinnelig, slik som jorden er det. Granatene kan rive op jorden, de kan gjøre markene til ørkener, men ingen krig kan drepe jordens evne til å grønnes.

Den samme motstandskraft eier det nye sovjet-folk.

En hyklerisk bekymring som borgerskapet ofte anfører overfor Sovjet-Unionen, er rustningene, krigs-beredskapet, den røde armé. Til dette er å svare at hvis ikke femten europeiske stater hadde trengt inn i Russland efter revolusjonen for å kjempe for sine idealer: Kullene i Don-bekkenet og oljen i Kaukasus, vilde den røde armé sett anderledes ut.

Det er minnet om intervensjonskrigen, det er den evige minnelsen om kapitalismens uforsonlighet, som har skapt den røde armé.

Den russiske røde-armist er vesensforskjellig fra enhver annen soldat i verden. Den ypperlige franske dikter André Malraux har nylig i en artikkel klarlagt denne kjensgjerning.

Det samme mennesket blir i Tyskland kløvet i to uforenlige motsetninger, når det optrer som tysk soldat og tysk bonde. Den ene skal slåss for kapitalismen, den annen er et offer for den. Men den russiske soldat og den russiske kolkhos-bonde er ett menneske, en forsvarer av fellesskapet. Det er dette som gir den rødearmé dens mektige indre styrker den stålsatte humanisme, det væbnede menneskeveld.

Idag er friheten i Europa truet som aldri før. Officers-kupet i Spania, iscenesatt av Tyskland og Frankrike, er begynnelsen til den systematiske, indre utryddelse av det europeiske demokrati. Når fascismen er sterk nok, skal stormen rettes mot verdens mektigste fremskritts-makt, arbeidernes og bøndenes republikk. La oss huske at hvad vi kan gjøre for å støtte den spanske regjering, er en støtte for freden,

Sovjet-Unionen står i disse dagene i en utsatt stilling. Den prøver samtidig å hjelpe dem som verger friheten i Spania, og forhindre den katastrofen som fascismen vil styrte verden ut i.

Kunde denne fortvilende vanskelige opgaven løses, vil verden få nytt mot. Det er våre brennende håp at så må skje.

Vi hilser Sovjet-Unionens folk, forkjemperne for freden, byggmestrene av en ny menneskehet.

«Arbeideren» 6. november 1936,13 — Veien frem.ET SORT BLAD I NORSK ÅNDSLIV

Videnskapsakademiet i Oslo har nylig tildelt forfatterne Sigurd Hoel og Helge Krog H. A. Benneehes stipendium for skjønnlitterært forfatterskap.

I den anledning har den norske forfatterforening sendt Videnskapsakademiet en protest som i hele sin ånd og sitt innhold synes mig å være et av de sorteste blad i norsk åndslivs historie.

Skrivelsen går ut på at Videnskapsakademiet ikke har tatt de nødvendige kristelige og moralske hensyn ved utdeling av dette stipendium; foreningen peker på at der i fundatsen for fondet er bestemt at det forfatterskap som skal belønnes ikke «må tilhøre retninger som strider mot moralen eller den på kristendommen grun-nede samfundsorden». Forfatterforeningen uttaler sin beklagelse over at Videnskapsakademiet efterhånden er blitt mindre nøie med å overholde fundatsens herom-handlede bestemmelser. Men foreningen uttaler til slutt den tillid til Videnskapsakademiet at det er nok å gjøre akademiet opmerksom på heromhandlede forhold for å få det rettet, og man har derfor ikke funnet det påkrevet å henstille til Socialdepartementet å ta sig av saken . . .Dette har de norske forfatteres tillidsmenn skrevet.

En vil først ikke tro at det er sant; men det er så.

Videnskapsakademiet i Oslo som vel representerer den største sum av ærverdighet i vårt land, har fortolket statuttene slik: her spørres ikke efter dogmer og rett-troenhet; her kalles på alle dem som vil redelighet og rettferdighet.

Videnskapsakademiet har visst at det er uråd å trekke grensen mellem de ansøkere som tilhører moralen og de som ikke gjør det. I moralens navn blev Ibsen i sin tid satt utenfor. «Ikke stipendium, men stokkepryl», uttalte en professor dengang. Nu ånder verden friere. Det er en stolthet og heder for Videnskapsakademiet at det eier dette frie åndedrag.

Men desto større og bitrere føles skammen over det som den norske forfatterforening har gjort. Istedenfor å være lykkelige over å få hjelp i den kampen for frisinn som norske diktere så ofte har ført i ensomhet og bitre kår, og som ennu pågår, har forfatterforeningens folk gått i reaksjonens tjeneste; for dem kan ikke paragrafen fortolkes snevert nok.

Benneches fond er det eneste norske stipendium som totalt er utenfor forfatterforeningens kontroll; ellers har den meget makt, muligheter for myndighet og posisjon. Nu var fondet angripelig, mente man. Og så blev det ført, dette angrepet, som strider mot alt det som skulde være norsk ånds ære og egenart.

De som skulde verge om åndsfriheten på dens ytterste grenseposter, de har optrådt som angivere; med våben som ellers bare brukes av mørkemaktene her i landet, har de brennemerket to av sine medlemmer, to som skal settes utenfor moralens og kristendommens ånd.Det er vel og bra nok at forfatternes tillidsmenn verner om de økonomiske spørsmål og drøfter sine kår med kantate, lunsj, festforestilling og souper. Men enda bedre vilde det være om de ikke vilde forråde det som allikevel teller mer: den åndens frihet som er vår stolthet og har vist verden hvad Norge er.

Tidens Tegn» 16. juli 1930.TO PROTESTER

Endel aviser har følt forbitrelse over at det var så mange, hele 32, norske forfattere, som tok avstand fra Hamsuns optreden mot Ossietzky. Det kan kanskje komme til å vise sig at vi ikke var mange nok.

På sensommeren iår blev der samlet inn underskrifter til fordel for en annen tysk fange, Rudolf Claus. Han var dømt til døden, ikke for høiforræderi, men for forberedelse til høiforræderi. Fra annet hold hevdes at det eneste faktiske i anklagen var at han hadde understøttet familiene til fengslede kommunister. Men selv den nazistiske motivering virket i sin utilstrekkelighet så oprørende på en rekke nordiske rettslærde, at de underskrev en protest; der var også med noen av oss som mente at Claus var en kjemper for en rettferdigere og menneskeligere fremtid. En verdensopinion kunde ha reddet mannens liv. Men noen bølge av protester skjøt ikke op, Claus var kommunist og fikk gå til sin skjebne. Efter mange måneders ubesluttsomhet slo myndighetene til. Tirsdag blev

han halshugget.

Slik gikk det med én av de mennene hvis liv vi gjerne vilde redde. Nu er det Ossietzky; mannen hvis lidenskap ikke var partipolitikk, men kampen for fred. Han sitter i en tysk konsentrasjonsleir, og så meget vet vi: det betyr fare for livet. I denne situasjon var det at Knut Hamsun gikk til angrep på fangen — «denneeiendommelige fredsvenn». Det kunde være frykt for at en foraktsytring fra den største dikter tyskerne kjenner, kunde gi dem et inntrykk av utlandets likegyldighet for Ossietzkys skjebne; en følelse av charte blanche.

Derfor protesterte vi mot Knut Hamsun; og vi hadde den respekt for ham at vi undskyldte ham ikke — som Wildenvey —— eller ynket ham — som professor Rasmussen —, vi angrep ham.

Til slutt en ting: hr. Rasmussen uttaler sin hån over at forfatterne står sammen med studenter og kelnere i denne sak. Ja, vi gjør det, og med mange fler, titusener; vi skammer oss ikke over å være mange. Men vi vil skamme oss både over våre motstandere og over oss selv som gjorde så lite, hvis det en dag viser sig at vi heller ikke denne gang var mange nok.

«Tidens Tegn» 20. desember 1935.TROEN PÅ UNGDOMMEN

Eldre folks syn på ungdommen er gjeme ett av to: de rakker ungdommen til, eller de «tror» på ungdommen. Det kan være et spørsmål om hvad som er verst.

Der er noe nakent og naturlig over alderdommens, eskelendernes, hat til dem hvis liv er sundhet, kraft, evne. De lyver ut fra en fortvilet, men ekte avmektighet.

Men det andre, sympatiserende synet på ungdommen, troen på den, dekker i virkeligheten ofte over en like så skamløs impotens. «Vi har ikke klart å skape et anstendig liv og samfund», — sier mange mennesker — «derimot ungdommen! Ungdommen tror vi på!»

Slik slår de sig resignert til ro med nederlaget, de innretter sig makelig på sammenbruddet og skyver hele ansvaret for en desperat fremtid over på andre skuldrer. Og de er ikke så lite rørt over sig selv, de synes at de er ganske storslåtte, de tror på ungdommen!

Jeg har et ønske for mitt liv: at jeg aldri kommer til å tro på ungdommen! Derimot håper jeg å stå sammen med, være ansvarlig med den ungdom som kjemper den revolusjonære kamp for menneskenes frihet og fred.

Bare den tro som er delaktighet, er nødvendig i de tider vi går imøte!

Klassekampen 1. mai 1936.SKADEGJØRERE

Folketeaterforeningen ble i sin tid dannet for å organisere et publikum for det kommende Folketeater, hvor det engang skal spilles skuespill av vital interesse for arbeiderbevegelsen. Hvordan løses denne opgaven?

Når man undersøker de forestillinger som foreningens medlemmer har besøkt siste år, får man et selsomt innblikk i det arbeid som blir gjort for å skape et nytt publikum. «Den glade enke» på Nationaltheatret har vært den altoverveiende innførelsen i radikal kunst. 5 804 billetter har vært solgt til denne forestilling. Sammenligningsvis kan det nevnes at til Johan Borgens skuespill «Mens vi venter» ble det solgt 556 billetter: det stykket som kommer nærmest til rekordinnehaver-sken er Ibsens «Kongsemneme» med 1 571, ca. 14 av Fnkens klientell. Derimot har Chat Noir vært en gripende skole for sosialistisk kultur. Til «Korken smeller» ble det solgt 4 329 billetter, og det viser seg at Jomfru Hook van Holland var en like oppdragende kvinneskikkelse som Hanna Glawari: 6 220 billetter. På Cen-tralteatret oppnådde lystspillet «Forandring fryder» å bli sett av 1 817 mennesker på foreningens forestillinger: bare 587 gikk på Bert Brechts storartede «Tolvskillings-opera», et av tidens ypperste revolusjonære stykker.

I virkeligheten har teatret i siste spilleår bare gjort én positiv innsats: å støtte «Dommens dag» på Det NyeTeater (tilsammen 3 715). Ryktet ville vite at den tyske legasjon gikk på for å stanse forestillingen, og i åndsfrihetens navn måtte den — som rett var — beskyttes. Stykkets skjebne frembyr en slags parallell til «Guds grønne enger» hvor reaksjonen ville nekte Nationaltheatret å fremvise Gud på scenen. Da gråt alle guds-fornekterne av smerte

og svor på at stykket virket direkte oppbyggelig.

Den antifascistiske lærdom man kunne trekke av «Dommens dag» tør sies å være rett betenkelig De første aktene fulgte nokså nøye Leipziger-prosessen, men så kom slutten. Iført munkekappe og falsk skjegg snek Thålmann seg inn i rettssalen, og da Føreren sto i vitne-boksen, lot han masken falle. I samme stund erklærte rettens eldste, som nyss hadde meddelt at han var adelsmann og nedstammet fra Konstantin den store, at han hadde prioriteten til å avlive diktatorer og knallet ham ned.

I en tid da det gjelder å herde menneskene mot fascismen, er det neppe verdifullt å gi dem tiltrekkende tryllekunster istedenfor sannheten.

Dette var i fjor. I år har Folketeaterforeningens altoverveiende kulturgjerning vært å bringe sine medlemmer i kontakt med sin tredje revolusjonære heltinne «Dollarprinsessen» på Chat Noir.

Filmdirektør Kristoffer Aamodt bom nylig med en av sine aforismer om teatrets kunst. Teatret må skjønne at det må spille det som folk liker, uttalte denne sosialistiske tenker.

Det kunne tenkes et annet synspunkt: at kunst skulle bety en utvidelse av menneskenes idé og følelser. Å dyrke det som folk «liker» er den minste motstandslinje. Hverken Edvard Munch eller Henrik Ibsen skapteetter den Aamodtske resept, ikke Vigeland heller som nå i sin livsaften har fått Aamodt som sin livvakt fordi han er så anerkjent at Aamodt absolutt liker ham.

Nå ville det selvsagt være aldeles urimelig å ha noen innvending mot at folk besøker det fornøyelsesliv som de liker, det skulle bare mangle. Det er ovenikjøpet helt all right at det fins en sentral hvor folk kan få kjøpt billetter til Chat Noir for halv pris. Men en slik sentral hør ikke seile under falsk flagg og gi inntrykk av at den skal oppdra et publikum til Folketeatret.

*

Lederen av foreningen er Haakon Meyer, med hovedansvaret for at hele foreningens idé er svindlet bort og blitt et bekvemmelighetsforetagende, ikke for arbeiderbevegelsen, men for det økonomisk fornuftige borgerskap. Til dette formål fikk han tilskudd siste år på tyve tusen kroner av Folketeatret.

Med sin trotskistiske innstilling må selvsagt Meyer i ny og ne lufte sin skinnradikalisme som unektelig virker fullendt komisk mellom de operettemelodiene og sparke-pikebenene som han er blitt grosserer i.

Foran Nationaltheatrets forestilling «Anna Sophie Hedvig» forberedte han publikum på stykket i Folke-teaterforeningens blad. Her var nemlig en faretruende anledning til at folk kunne komme til å se et anti-fascistisk stykke: her gjaldt det å handle.

Hva man enn mener om Abells skuespill (personlig synes jeg at det er et merkelig fascinerende dikterverk), så har det en brennende interesse for alle sosialt og politisk interesserte mennesker: å se hvorledes kunsten i et lite demokrati som lever ved grensen av fascismen,må forvandle seg under presset og finne en indirekte måte å kjempe på. Det er protesten fra det beste i Danmark som under de nåværende politiske forhold taler fra denne provinslærerinnes munn; det er formodentlig det maksimum av frihet en dansk dramatiker har, som vi opplever i Abells stykke.

Det vakte uhyre interesse i Danmark. Ikke minst var dansk «Politiken» levende opptatt av det: dr. Schyberg kalte det en stor teaterbegivenhet. Haakon Meyer syns han må sitere «Politiken» for å skape forhåndsinteresse; han finner det anstendig å forbigå hele avisens varme opptatthet av stykket og istedenfor avtrykke følgende idiotiske notis:

«Vi har modtaget: Jeg har i Apolloteatret seet «Aske-pot — og dog». Da jeg ikke har kunnet finde meningen i stykket, beder jeg Dem venligst fortelle mig et par ord om denne. Som den, der til stadighed refser dansk teater og film, maa De sikkert klart og koncist kunne forklare mig hvad De har ment med «Askepot — og dog».

Børge Muller.

Ingen her i landet kjenner Abells stykke «Askepot — og dog!» Vi er fullkommen avskåret fra å delta i diskusjonen. Vi aner ikke hvem herr Miiller er. Det er det rene skjære galimatias å komme med den ukjente herr Miillers utgydelser om et ukjent stykke som introduksjon til «Anna Sophie Hedvig».

Denne notis skal formentlig underbygge Haakon Meyers refsende spørsmål til Abell: «hva mener han?» Akk om Meyers utilfredsstillelige revolusjonære ånd ville rette et lignende spørsmål til den glade enke eller damene på Chat Noir, eller til seg selv når det gjelder sin leder av Folketeaterforeningen.Man bør ikke undervurdere en mann, og Gud vet om det ikke i Meyers sløve udugelighet finnes en kjerne av vital ødeleggelsesvilje. Han har fått utlevert en organisasjon som skulle arbeide for sosial kunst. Meyer har klart å gjøre den til et forlystelsesbyrå. Det er nå allikevel en slags gjerning, i flukt med hans politiske linje, som er i all beskjedenhet å søke å splitte fronten av antifascistiske krefter.

Men om hans motiver kan tydes forskjellig, ligger resultatet igjen etter ham som en frekk forvrengning av Folketeatrets idé.

«Kringsjå», april—mai 1939.UNGDOMMEN OG FRIHETEN

Den store tyske dikter Thomas Mann holdt under Mimchener-krisen på med å lese korrektur på en artikkelsamling mot fascismen. Siste oppsett handlet om demokratiets kommende seier. Men mens han i sin landflyktighet borte i Amerika satt og finpusset på sine optimistiske setninger, veltet demokratienes forræderi mot Tsjekkoslovakia som en stormbølge innover ham. Han skrev et tillegg til boken full av dyp fortvilelse. Han så fascismen gå sin seiersgang over Europa, reaksjonen med og uten maske, Hitler og Chamberlain hånd i hånd. I et slikt Europa vil det i hvert fall bli fred, utbrøt han bittert.

Denne motløshet hos en av de beste antifascistiske diktere innenfor den liberale intelligens speiler en desperasjon innenfor store lag av det demokratiske borgerskap. Dets idéverden fikk sin dåp av Darwinismen, — utviklingslærens fremtidstro, og den fikk sin knekk av Chamberlainismen, et døende klassesamfunns bunnløse kynisme. Den politiske hjelpeløshet i denne krets manifesterer seg tragisk i troen på fred i et fascistisk Europa, uten å vurdere at de imperialistiske motsetninger vil gå som villdyr i strupen på hverandre.

Kampen mot denne motløsheten er vår tids mest brennende oppgave, og her er det den sosialistiske ungdom må gå i spissen. Her er hvert menneske betydningsfullt og hver dag teller.I våre land gjelder det å brenne inn linjene for en demokratisk politikk så ingen kan ta feil.

Vi må erklære vår uforbeholdne tilslutning til fredsfronten mot angriperstatene, med alle de konsekvenser som det innebærer for landet og for hver av oss personlig. Samtidig må vi forlange at de officerer som sympatiserer med fascismen øieblikkelig fjernes. Det er bare et grovt folkebedrag når det sies at det ikke kan gjøres.

Det er en skamløs provokasjon mot det norske folks forsvarsvilje når det en rekke steder rundt i landet sitter officerer som krever økede militærbevilgninger, samtidig som de gir uttrykk for sin brennende kjærlighet til Hitler-Tyskland. Disse officerene dreper forsvarsviljen i folket, og det er formodentlig også meningen.

Den eneste basis for militærvesenet i Norge er en reisning mot folkets fiende, fascismen. Spørsmålet må stilles helt eksakt. Da Norge skulle verge sin frihet i 1905, var folket villig fordi enhver var innstilt mot et eneste mål.

Det tåkete snakket om nøytralitet må opphøre; den tyske presse gråter av rørelse hver gang den hører de «nøytrale» røstene fra Norden (med løfte om flittig levering av råstoffer til den tyske krigsindustri, når det bryter løs). Kanskje vil vi da sikre oss fascist-statenes vennskap? Alhania lærte vennskapet å kjenne.

Bare uforsonlighet mot fascismen kan redde vår frihet og fred.

Vår oppgave blir å avsløre det undergravningsarbeid som de reaksjonære elementer driver overfor forsvarsviljen i forsvarets navn, og samle alle demokratiske krefter for å verge oss mot den eneste fienden vi har.

Klassekampen 1. mai 1939.CHRISTIAN MICHELSENS INSTITUTT FOR VIDENSKAP OG ÅNDSFRIHET

Den femtende mars, i de samme formiddagstimene som de tyske stridsvognene var underveis til Praha for å

knuse restene av det tsjekkiske demokrati, feiret Christian Michelsens institutt for vitenskap og åndsfrihet sitt tiende årsmøte i Bergen. Her holdt styrets formann, professor Helland-Hansen en tale, hvis vesentligste innhold var at instituttets formue siden starten var vokst med 900 000 kroner, derav med 200 000 bare det siste året; kapitalen var nå oppe i 6 425 000 kroner. Med store overskrifter brakte avisene disse gode nyheter fra Bergen. Ikke nok med det. Også neste årsregnskap syntes å skulle bringe lykkelige fremskritt, idet tallet på de aktive forskere var gått ned fra fire til to.

Etter hva styrets formann fremholdt, aktet man foreløpig ikke å innkalle nye vitenskapsmenn. Orkestret markerte stundens høytid ved å spille Johan Svendsens Allegro Risoluto. Sikkert demret det for enkelte innenfor den representative forsamling, grepet av stemningen, at det var faktisk en mulighet for å få enda mer bevegende siffer i professorens tale til neste år, nemlig ved resolutt å ta skrittet fullt ut og sløyfe de siste restene av forskingsarbeidet ved instituttet. Særlig påfallendeville det neppe virke om disse to enslige forsvant ut av den statelige prosesjonen av styre og råd som hvert år skrider høytidelig oppover mot podiet.

*

Allikevel kan man våge det tankeeksperiment at meningen med disse mange millioner, skjenket til dette fattige landet for å fremme vitenskap og åndsfrihet, var at de skulle brukes. Man vil, eiendommelig nok, styrkes i denne tro ved å lese Christian Michelsens testament, et på mange måter merkelig og gripende dokument. Han ønsket at det skulle opprettes en del stillinger i følgende orden:

«1) Stillingen i åndsvitenskap: Denne stilling skal omfatte: religionsfilosofi og/eller eksperimental psykologi (psykofysikk), strengt vitenskapelig psykisk forsking (all dogmatikk utelukket) eller hermed beslektede vitenskapelige områder. Det er selvfølgelig her som ved de andre stillinger ved dette institutt en absolutt forutsetning at arbeidet skal drives på helt fritt og uhildet grunnlag ganske uansett om de vitenskapelige hypoteser og resultater som stillingens innehaver har eller måtte komme til, måtte stri mot samtidens oppfatning av etiske og religiøse spørsmål.

2) En stilling i naturvitenskap, og/eller

3) Medisin.

Som 4. stilling, eller, i dette tilfelle kanskje rettere sagt oppgave, vil jeg henlede oppmerksomheten på ønskeligheten av at instituttet, når dets midler tillater det, vil oppta i de former det finner praktisk, et kulturelt eller vitenskapelig arbeid til fremme av toleranse og fordragelighet mellom nasjoner og raser, både reli-

14 — Veien frem.giøst, sosialt, økonomisk og politisk. Det er min livserfaring at en rekke av våre største samfunnsonder i fortid og nåtid kan føres tilbake til religiøse, økonomiske, nasjonalistiske og sosiale motsetninger, hvorunder menneskene ganske har glemt livets store lov om de menneskelige interessers solidaritet. Det gjelder å innprente alle den lære, at alle våre religiøse, politiske og sosiale forestillinger er skapt i vårt eget billede, at intet religiøst, økonomisk eller politisk system har noe krav på å representere den absolutte sannhet, at de menneskelige idealer skifter med de skiftende tider, og at ingen nasjon, ingen rase og ingen religion har noen som helst rett til å påtvinge andre sine meninger og systemer.»

*

Det er tydelig at punktene 1 og 4 har ligget Christian Michelsen på hjerte, siden han har gitt dem en slik personlig formulering. Den første stillingen, i ånds-vitenskap, er overhodet ikke hesatt i dag. Den fjerde stillingen lot man ligge helt til i fjor, da man ansatte dr. Edvard Hambro, ikke som forsker, men som «styrets sakkyndige sekretær for en del mellomfolkelige spørsmål». Selvsagt er det utmerket at styret, professor Helland-Hansen, overlæge Bøe og skipsreder Mentz-Andersen, får en konsulent, som kan opplyse og oppdra dem i så måte, men er det ikke litt pinlig for herrene at de hittil ikke har gjort noe? Christian Michelsen nevner eksempelvis det vitenskapelige arbeidet for å skape fordragelighet mellom rasene; hadde det ikke vært en tanke å følge testamentets ord i en tid da rase-løgnene forgifter Europa og latt en forsker, gjerne mange forskere, møte psykosen med sin tanke? Overhodet ville det ikke være nærliggende at instituttet i denne mørketiden mobiliserte alt som kunne fins av lys,

klarhet og viten og kastet det inn mot angriper-fronten, istedenfor triumferende å meddele at man dette året hadde to hundre tusen kroner til slike formål, og dem har man ikke brukt.

*

Hvorledes skal man forklare hemmeligheten ved instituttets avmakt når det gjelder en vesentlig del av sin oppgave? Jeg tror den ligger i at Christian Michelsens vesen var dristighet, og at styrets medlemmer ikke skjønner det ordet. For ham var det meget om å gjøre å skape et fritt forskingsakademi, hvor unge vitenskapsmenn skulle beskyttes om de kom til resultater som sto i strid med samtidens oppfatning. Hvis denne linjen ble fulgt, kunne man unektelig risikere at instituttet ble en kamp-institusjon og noe av foretagendets distingverte karakter kunne gå tapt. Når det gjelder åndsbrytningene ute i verden, synes styret å ville innta en chamberlainsk holdning i påvente av at disse ting blir avskaffet. Mens professor Helland-Hansen talte, ble således det tsjekkiske spørsmål absolutt avklaret, og det er grunn til å tro at det snart vil bli høve til nye utsiktspunkter.

I mellomtiden drives da instituttet vesentlig ved å legge opp penger og underholde to aktive forskere i fysikk og medisin. Det er ingen fare for at disse to utmerkede vitenskapsmenn skal komme til resultater som vil stri mot borgerskapets etikett, hverken ingeniør Helmer Dahl, som studerer lydens forplantning, eller dr. Birkhaug med sine sikkert til det ytterste pliktoppfyllende hvite mus.For et vemodig paradoks at åndsmenneskene i dette styret (som Christian Michelsen selv valte) først og sist har ønsket å vise sin forståelse av den døde ved dugelig-het med penger; lykkelig over sin flinkhet holder de ham innesperret i økonomisk påpasselighet — han som ved sitt testament drømte om å bli lik dem og således være av ånd! , .

«Dagbladet» 6. mai 1939.

\SPANIARETTFERDIGHET FOR SPANIA

Tale i Folkets Hus fredag 10. sept. 1937.

For oss skandinaver er det av brennende interesse å vite hvordan våre landsmenn, våre frivillige klarer kampen på Spanias jord. I hundrede år har Norden vært utenfor krig; i dag er der hundreder av skandinaver i den spanske folkehær; og hundreder er falne eller blitt såret.

Først: Hvorfor drog de til Spania?

De kjemper og dør i Spania, ikke bare i kamp mot fascismen, men også som en protest mot demokratienes forræderi, når det gjelder den spanske republikk. I denne svik har også de nordiske land vært med. Spania er blitt berøvet sin rett som medlem av Folkeforbundet, der sjakres med dets skjebne i London av en komité der intet har med internasjonal rett å gjøre, og hvor der kun er to altbestemmende faktorer: Vold og angst for vold.

De skandinaviske frivillige har nedlagt en innsigelse mot at et folk skal myrdes, og denne protest heter: deres ungdom, deres fremtid, deres liv. De gir alt, for at barbariet ikke skal seire og spre sig som en prerie-brand til andre land, til våre land.

*Blandt alle de utenlandske frivillige er ingen innsats av vilje og besluttsomhet større enn skandinavernes. De kommer fra demokratiske land, de har alle hatt noe kjært å forlate. For de tyske hjemløse emigranter f. eks. er den antifascistiske kamp i Spania blitt en selvfølgelig løsning. De kan si med Erich Weinert:

Wir haben unser Heimat nicht verloren, unser Heimat ist heute vor Madrid.

Skandinavene har et hjemland og de har hjemlengsel.

Allikevel holder de ikke alene ut, men det er et enstemmig vidnesbyrd fra alle som kjenner dem at de er blandt de motigste og ukueligste soldater i den spanske folkehær.

*

De skandinaviske frivillige er spredt over alle fronter i Spania, selv har jeg kun møtt de 60 der er i Thalmann-

bataljonen. Ute ved Brunete-fronten så jeg et glimt av dem en morgen ved femtiden. Jeg gikk sammen med noen tyskere fra samme brigade ned mot en liten dal-senkning. I gresset så jeg noen lyslokkede gutter som ikke var til å ta feil av.

Skandinaver? ropte jeg.

Ja!

I samme øieblikk lød ropet: Aviaceon! Og de tyske jagere strøk lavt over dalen. Vi la oss ned i gresset, hvor vi best kunde finne dekning mot mitraljøsene. Derpå kom bombeflyverne som heller ikke egnet sig for skandinavisk samtale. En halv time efter blev Thålmann-bataljonen beordret til det mest kritiske sted på fronten.

Inne i Escorial traff jeg samme natt flere skandinaver — svensker, dansker og nordmenn. De var chauffører, de kjørte ambulansevognene og proviantbilene nt avBrunete-veien som fascistenes kanoner og flyvemaskiner hadde under ild dag og natt. De hadde ikke sovet i mange døgn; det verste var, sa de, at de på grunn av motorstøien ikke kunde høre flyvemaskinene når de kom. Det slet på nervene. Det var også slemt å kjøre hele natten uten lanterner i belgmørke over det som engang hadde vært en vei, men nå mer var en rekke granathuller.

De blev bare inne i Escorial et kvarters tid, så måtte de igjen op i bilene, dunke hodet mot rattet for å bli våkne og kjøre ut igjen med proviant til kameratene — eller tilbake med ambulansenes blodige last.

Noen dager efter blev Thålmann-bataljonen trukket tilbake for å hvile, og jeg fulgte med til en liten landsby under Guadalajara-fjellene. Tolv av skandinavene var blitt såret og fire var falne ved Brunete. Enkelte av de eldste i bataljonen mintes dengang da der drog 56 skandinaver ut fra Murcia; efter en måneds kamp var det bare seks igjen.

De hadde hatt det forferdelig ute ved Brunete, ustanselig bombardement, umenneskelig varme og dårlig med vann. I granathuliene lå lik begravet, og vannstrømmen gikk gjennem sådanne huller; vannet blev derefter. Mange av guttene var syke, dysenteri.

Men deres vilje var ubrutt, de var kommet herned for å slå fascismen, og de aktet å holde ut, selv om det var lenge igjen.

Jeg tror, eller jeg vet, at der kunde gjøres meget herhjemmefra for å gjøre livet lettere for våre kjempende kamerater i Spania. Hvert brev, hver avis, hver bok (og karakteristisk nok er det leksika, der er de mest kjærkomne bøker), hver pakke med tobakk er store begivenheter, ikke i kraft av selve sin verdi, men sombånd med hjemlandets verden. Det vilde være en stor ting hvis fagforeninger, verkstedklubber og lignende vilde holde sig i nærmere kontakt med disse kamerater som holder vår kamps hårdeste og bitreste stillinger.

De fleste av skandinaverne er sjøfolk, det er de tato-vertes bataljon. De henter sin slagkraft under denne umenneskelige krig fra sitt klare politiske syn: de vet nøiaktig hvad fascismen betyr og er rede til å stanse de barbarier og grusomheter med sitt liv eller med sitt lemlestede legeme. De har ingen personlig ærgjerrighet, de har ikke noe «navn», som skal stråle, og de vet at deres grav blir ukjent i Spanias jord; nettop derfor: la dem føle at det er vår stolthet og kjærlighet.

De avskyr og hater krigen, våre skandinaviske kamerater, de er fulle av lengsel efter livets lykkelige ting, men de vet at nå er den bitre, forferdelige tid kommet over Europa, hvor freden og det simpleste menneskelige krav må verges, i dag i Spania, i morgen kanskje hos oss selv.

Hele deres snnde livsglede har bragt dem nær til spanjerne, de forstår hverandre og holder av hverandre.

En morgen hørte jeg noen soldater synge en dansk leirsang ute på veien: «Brun er Skovens Hasselnød,

brun er ogsaa jeg.»

Jeg trodde det var dansker, men det var spanske bondegutter, som hadde lært den av sine skandinaviske kamerater.

En aften holdt skandinavene et møte i skogen. Vi hadde i nærheten av landsbyen fnnnet en furulund der lignet vårt eget nordiske landskap. Det var en varm, klar natt med stjerner. Og herinne holdt vi et minnemøte over de fire kamerater som falt ved Brunete, og de, der ligger døde i navnløse graver rundt om i Spania.En dansk kamerat talte. Han sa: Vi føler ikke først og fremst sorg, for vi føler at de døde har et bud til oss: Gå videre!

Så løftedes alle never til knyttnevehilsen, og et vers av «Internasjonalen» klang ut i den skumrende furuskog.

På dette møte ute i skogen vedtok de 40 frontkjempere i Thålmann-bataljonen en resolusjon. Den lyder således:

Vi skandinaver i Thålmann-bataljonen samlet til møte konstaterer med tilfredshet de solidaritetsaksjoner som gjennemføres i Skandinavia til aktiv kamp mot de representanter for barbarismen som med sine kanonprojektiler, spreng- og brandbomber forvandler Spanias byer til ruiner, myrder og lemlester tusener og atter tusener uskyldige kvinner og barn og gjør tusener hjem- og foreldreløse.

Ved Brunete, hvor vi har kjempet de siste tre uker, har vi fått de mest slående beviser på den grusomhet der utmerker fascismen. Til geværer og maskingeværer anvendes i almindelighet kun eksplosive kuler som på den mest uhyggelige måte river sund våre kameraters legemer. Ved bombardering av våre skyttergraver fra bombeaeroplaner og kanoner og minekastere søker fascistene i første rekke å drepe og lemleste. 4 av våre skandinaviske kamerater i bataljonen er falt og 12 såret i kampene ved Brunete, de fleste truffet av eksplosive kuler.

Alle våben, bomber og projektiler som anvendes mot oss, bærer fascismens merke av tysk eller italiensk fabrikat. Fascismen er forenet, når det gjelder kampen mot demokratiet.

Vi stiller ofte oss selv det spørsmål i skyttergravene: Hvorfor forener demokratiene sig ikke til motoffensiv mot fascismen? Hvorfor får vi aldri et gevær ellermaskingevær i våre hender eller en luftvernkanon fra det demokratiske Sverige til anvendelse mot demokratiets fiender? Hvorfor får vi aldri et ord å høre fra det demokratiske Norden til protest mot sådanne volds-gjerninger som ved Almeria, Guernica m. fl.

Da vi fikk meddelelsen om beslutningene fra de tre internasjonalers møte i Annemasse, blev det en gledes-dag for oss. Vi trodde fullt og fast at nå kommer det demokratiske Skandinavia til å stå på en av de forreste plasser når det gjaldt om å skynde sig med hjelp til det kjempende spanske demokrati og å støtte den republikanske spanske regjering i dens kamp for Spanias uavhengighet og ukrenkelighet.

Våre forhåpninger er dessverre ennå ikke gått i op-fyllelse. I stedet for er det for oss ufattelige inntruffet at en del ledende menn, der påstår å representere demokrati, humanitet og fremskritt, åpent har optrådt mot sine internasjonalers beslutninger og i stedet for bekjempet en samling av alle antifascistiske krefter til felles aksjoner for det Spania som i dag med ukuelig heltemot fører kampen mot den internasjonale fascisme på Spanias jord.

For oss, der har hatt leilighet til å se og erfare den veldige kraft der utløses når folkets brede masser kommer i bevegelse for å virkeliggjøre deres felles mål, vi, som i skyttergravene kjemper side om side med sosialdemokrater, borgerlige radikale, kommunister, anarkister, partiløse og andre med et felles mål for øie, nemlig å slå vår felles fiende fascismen, for oss er det vanskelig å forstå at man ikke i Skandinavia med dens mektige antifascistiske bevegelse og dens skandinaviske regjeringer kan gå ut i enig solidaritetsaksjoner for det Spania der i over et år har ført kamp mot den inter-nasjonale fascisme. Vi må forstå, kamerater, at det er de enige aksjoner og kun dem, der kan bringe virkelig hjelp til det kjempende spanske folk. Det er kun de enige aksjoner av alle antifascistiske og fredsvennlige krefter der kan få fascismen til å forstå at de har reist en storm som de ikke kan betvinge.

Vi lover at vi vil anspenne alle våre krefter for å medvirke til fascismens nederlag på Spanias jord, men vi stiller det krav til dere: mobiliser alle krefter for å skape en så mektig bevegelse i de skandinaviske land at deres regjeringer forstår at de må handle sådan som demokratienes interesser krever.

Mot Francos, Hitlers og Mussolinis forente stormangrep for å knuse det spanske folks demokratiske republikk må vi skape en aktiv front av demokratiets og fredens forsvarere. Det er deres opgave å sørge for at Skandinavia

inntar den forreste plass i en sådan front mot fascismens barbari og undertrykkelse.

Centrumsfronten, 4. august 1937.

*

Kamerater, jeg har talt meget om Spania, det er fordi jeg er fylt av dets frihetskamp, men også fordi våre kameraters innsats der må bli en forpliktelse for oss, en innvielse for vår egen kamp.

De har med sitt liv gitt en målestokk for vårt arbeide, bare den yderste anspennelse teller. Vi må først og fremst ha vår erkjennelse uforsonlig klar når det gjelder fascismen.

Fascismens fremstøt i Europa kan defineres således: de besittende klassers forsvar av sine privilegier med hjelp fra den utenlandske reaksjon.Der er intet nytt i denne prosess.

Under den franske revolusjon innkalte adelen utenlandsk hjelp mot sine landsmenn.

Under Pariserkommunen ilte den fedrelandsbekym-rede president Thiers til dødsfienden Bismarck for med tysk støtte å massakrere de franske arbeidere.

Under den russiske revolusjon fikk de «nasjonale» generaler hjelp av femten intervensjonsarmeer for å knuse arbeiderne og bønderne.

I Spania fører nasjonalistene krig mot sitt eget folk, og disse spanske nasjonalister heter: Tyskere, italienere og marokkanere.

Lovmessigheten er tindrende klar, og vi har plikt til ikke å glemme den. Det som i dag kalles nasjonalisme fører til fedrelandsforræderi, og la oss huske at den dag kan komme hvor vi her i Norden må forsvare våre land mot våre egne nasjonalister.

Vi må vite at hver den som her i Skandinavia sympatiserer med den blodige, nasjonalistiske farce som heter Franco, kan i en gitt situasjon bli en forræder mot sitt eget folk og dets frihet. Derfor må kampen mot reaksjonen føres uten noen illusjoner.

For å bekjempe fascismen, den åpenlyse og hemmelige, kreves samhold av alle frihetselskende lag av befolkningen. Også her kan våre kamerater i Spania vise oss veien. Her ligger venstrefolk, socialister og kommunister sammen i skyttergravene, de vet at i den ytterste kamp blir samlingen fullbyrdet, den samling som er handlingens og kanskje dødens.

Og vi kan, og vi må også lære av Spania at vi må stå rustet for å verge vår fred. Fascismens metode er å true med vold og sette vold inn, fordi de vet at de demokratiske stater ikke holder av tanken om krig.Men vi holder heller ikke av tanken om at fascismen skal føre sin svinske krig i land efter land og myrde de beste, de som er friheten og fremskrittet.

Vi her i Norden må kunne verge oss, og ut fra denne visshet må vi kunne slå et slag for den internasjonale rettssikkerhet i Europa. Rettferdighet for Spania, rettferdighet for de frie demokratiske stater, det er krav som igjen må bli hørt fra Norden.

Våre kamerater som kjemper i Spania er nordmenn, svensker og dansker. De er ville individualister der kommer fra forskjellige forhold, men de er stolte over sitt fellesskap, de er for første gang glad over å bli kalt med samme navn: Skandinaver.

Vi skal alle være stolte over det ord når det betyr et fellesskap for å verge frihet og menneskeverd.

Hvad skal den nordiske ungdoms kamp være i denne tid?

Den skal skape mennesker.

Der er mennesker som svikter blandt fascistenes soldater, der er mennesker som holder ut i våre rekker. Voldsmennesket, angrepsmennesket bryter sammen under sin byrde, men den som har indre reserver, umistelige

verdier, klarer kampen tross alt.

Jeg tror det nye og sterke menneskes største egenskap må bli dets evne til solidaritet. Det betyr en større fantasi, en større samvittighet når det gjelder all urett i verden, og som følge derav: en større kraft i kampen mot uretten.

*

Det blev i sommer holdt en forfatterkongress i Spania, og efter et nattlig luftbombardement fra italienske fly-vere gikk jeg sammen med den hollandske forfatter JeffLast omkring i Valencias gater og drøftet kulturens opgaver.

Og det var nettop denne utvidelse av den menneskelige fantasi vi talte om. Dersom et enkelt barn blir myrdet, kan det ryste et helt land, undertiden hele verden, som i tilfellet med Lindbergs baby. Men når tusener av barn blir myrdet, som det skjer i Spania, gjør det et svakere inntrykk på verden!

Hvorfor?

For mig er det klart at det er selve den borgerlige opfatningen av individualismen som vi må bryte ned for å opnå et sannere fellesskap mellem menneskene. Individualismen er blitt et lumskt og til det ytterste reaksjonært våben. La mig et øiehlikk stanse ved litteraturen. Beskrivelsen av et menneskes private anfektelser, er efter den borgerlige opfatning godt stoff, det er menneskeskildring.

Men skildringen av et menneske i den sociale sammenheng som bestemmer hele dets liv, det er agitasjon. Kunsten må ikke bli politisk, ropes der.

Det betyr simpelthen: Mennesket må ikke tenke politisk, mennesket må overhodet ikke tenke i en tid hvor pinlige slutninger er nærliggende.

Jeg tror vår opfatning må være den stikk motsatte: et upolitisk menneske er en eunuk som kjenner sin avmakt og lar sitt liv hemmelig bestemme av meget politiske mennesker. Og den upolitiske kunst er aldeles ikke upolitisk, den er overordentlig nyttig for dem som ønsker å avlede opmerksomheten fra vesentlige og avgjørende ting.

Den borgerlige individualisme er blitt et politisk våben.

Et eksempel: Noen mennesker er blitt skutt i Sovjet-Unionen for tilstått landsforræderi og krigsforberedelse. De borgerlige aviser har her lett spill. Her er en del individuelle tragedier, og alle de befolkningslag som står under denne presses innflytelse vet at nå må de oprøres, i humanitetens navn reises en hetz-kampanje mot Sovjet-Unionen.

Men en ting er fullstendig sikkert: Dersom forræderiet var lyktes, dersom borgerkrigen var brutt ut og hadde kostet titusener av liv, vilde disse konservative aviser ha hilst det med opriktig jubel uten en tåre over det utgytte blod.

Det borgerlige samfunds humanisme kan formuleres således: intet er så dyrt som et menneskeliv.

Men det står fullkommen fremmed overfor formuleringen: intet er så dyrt som titusener menneskeliv.

Det er denne større humanisme vi må tilegne oss. Den er klarere, men samtidig også varmere og dypere. Den innebærer i sig medansvarligheten for verdens liv.

Et sterkt Norden kan ha mulighet for å være med til å forme vår tid og vår fremtid. Det er bedre enn den nøitralitet som består i å vente på katastrofen.

Det er vår vilje, det er demokratienes handlekraft som kan gi Spania dets rett og stanse katastrofen der.

Mot fascismens hysteri som dekker en indre svakhet, må vi sette den hårde, rolige vilje til fred.

Det er denne kamp vi må føre. Og til denne kamp hilser jeg dere med den spanske hilsen: Salud y animos — styrke og mot.

«Arbeideren» 17. sept. 1937.

sj — Veien frem.BORGERKRIG I SPANIA

Det var internasjonal forfatterkongress i sommer i Spania, den bar preg av den nye tid, de fleste av de spanske deltagerne var i uniform, enkelte av utlendingene også.

Åpningen fant sted i Valencias rådhus. En luftbombe hadde nylig gått gjennem bygningen, marmoret var flådd bort, og bare mursteinen var igjen da vi gikk opover hovedtrappen.

Ærespresidenten var Andersen-Nexø, bred og sterk satt han med det hvite håret lysende i skjæret fra film-projektørene. To av de merkeligste utenlandske deltagerne var tyskeren Ludwig Renn og franskmannen André Malraux.

Få av vår tids mennesker har levd igjennem en eien-dommeligere utvikling enn Renn. Hans egentlige navn er Arnold von Golsenau, han tilhører en av Tysklands eldste adelsslekter og var med i Verdenskrigen som offiser i den saksiske garde. Under inntrykket av krigens meningsløshet og gru blev han pasifist; derfor blev han satt i konsentrasjonsleir. I disse årene innenfor piggtråden følte han at pasifismen, tragisk nok, ikke kunde verge hans drøm om fred og rettferdighet mellem menneskene. Da han slapp ut av konsentrasjonsleiren, meldte han sig til tjeneste i den spanske folkehær, og er nu stabssjef ved 11. brigade.Lang, tynn, med en elskverdig, omtenksom ro i sitt blidt ironiske ansikt vandret han omkring i salen. Noen uker senere fikk jeg anledning til å se hvor dypt hans ro gikk, og hvor urokkelig hans vennlige hensynsfullhet var.

Det var ute ved Brunete-fronten i en av de mest kritiske dagene. Midt under slaget, da granatene slo ned til høire og venstre, stod Ludwig Renn som er en varm tilhenger av nakenkultur, bare iklædt et hvitt lendeklæde, kikkert rundt halsen og briller; aldri har jeg sett en mer uforstyrrelig mann. Jeg fikk ledsage ham op på en liten observasjonshøide like bak skyttergravene, da femti fiendtlige fly plutselig var over oss, deriblandt tolv store, uutholdelig langsomtgående bombefly. Vi kastet oss ned i et granathull, bombardementet begynte, og høiden stod i et kok av ti-kilos luftbomber.

Ludwig Renn lå på ryggen og fulgte hvert glimt oppe fra bombemaskinene, vennlig og interessert. Av og til sa han til mig som lå med hodet nede i gruset, med sin langsomme stemme: nu hendene i ørene! Og da stod braket og jordspruten innover granathullet der vi lå. Vidunderlig beroligende var denne videnskapelige objektivitet.

Alle de andre ute ved fronten omtalte fienden i op-hissede, ofte ugjendrivelige uttrykk. Ludwig Renn brukte uforanderlig ordet: «der Gegner», motstanderen.

Den rolige, klare stil som er hans kjennetegn som forfatter, sviktet ham aldri et øieblikk under disse dagenes påkjenning. Det er et ord som sier: stilen — det er mannen. Jeg lærte som aldri før å beundre og holde av Ludwig Renns veloverveide stil i det granathullet ved Brunete.

Malraux, forfatteren av «Menneskets lodd», er Renns rake motsetning. Hans livsform er ekstasen, den hero-iske oplevelsen på grensen av døden. Han deltok et par måneder som krigsflyver på republikkens side, nu skriver han en roman som sikkert blir en av årets store litterære begivenheter.

Blandt spanjerne var kanskje José Bergamin den mest fengslende skikkelse. Han var katolikk og mystiker, og spekket gjerne sine taler med citater fra forskjellige helgeninner. Allikevel formulerte ingen klarere vår tids kulturopgave enn nettop han: Kulturen har ingen problemer, sa han. Kulturen har spørsmål. Og mellem problem og spørsmål er det den samme forskjell som mellem isolasjon og ensomhet.

Å være eller ikke være, det er et spørsmål for Hamlet, sa Bergamin. Men Hamlet gjør det til et problem, det vil si: han isolerer det, skiller det ut fra sig selv, svekker sin beslutsomhet. Men intelligensens kjennetegn er evnen til å fatte en beslutning. Og jeg vil være, jeg vil være sterkere enn døden, det er det spanske folks og den spanske kulturs beslutning idag.

*

Om kvelden, efter åpningen, var det festforestilling i teatret hvor et drama av Spanias store unge dikter Federicio Garcia Lorca blev opført. Det handlet om en ung kvinne, Mariana Pinedar, som for hundre år siden sydde et banner til sin elskede, en av Andalusias frihets-helter. Hun blev arrestert og til slutt henrettet i Granada, — den

samme byen hvor stykkets forfatter ifjor blev skutt av fascistene.

Siste akt foregikk i et kloster, hvor tyve hvitklædde nonner fulgte Mariana til retterstedet. Da teppet gikk ned og bifallet braket, kom nonnene marsjerende frem-over og hilste oss med folkefrontens hilsen, den løftede knyttneven: Salud.

Ikke lenge efter så jeg i en landsby utenfor Madrid noenlunde den samme selsomme scenen i virkeligheten. Det var et nonnekloster som var verdsliggjort, nonnene var her fremdeles, men deres religiøse liv var henvist ti) cellene; deres fellesskap bestod i å sitte sammen og sy soldaterbroker.

De unge så ut som de likte det nye livet med frihet til å gå og komme; de eldre var avgjort mellemfornøid. Aldri har jeg sett mennesker dyktigere til å veksle blikk enn disse gamle nonnene; full av elskverdig ubevegelig-het gled øinene deres rundt i værelset og meddelte sin skepsis til de andre, og innsamlet bifall efter behendige svar.

«Men da flyverne bombarderte en kirke i Guernica midt under messen og drepte dem som var der — var ikke det synd?» utropte til slutt min spanske ledsager.

Den eldste svarte: «Hvis flyverne visste at det var messe, var det i sannhet synd.»

Triumferende blikk fra de eldre nonnene svinget nesten umerkelig mot hennes ansikt og videre ut i tom-rummet ved dette gode svar. Men da vi gikk fulgte de yngre oss til døren, og Salud! hilste de. Ropene fra noen brunstekte fabrikkjenter som badet i elven klang tilbake gjennem middagsheten.

*

Klokken halv to sluttet teaterforestillingen, og klokken fire gikk sirenene. I nærheten av hotellet mitt var det et av de nifseste bombesikre rummene som jeg har sett. Det var kjelleretasjen i et stormagasin. Rundt påglassdiskene stod alle slags voksfigurer, damer i delikat undertøi, med yndefulle håndbevegelser og idiotiske smil, glade voksbarn i sommerklær, og under dem satt i det svake blå lyset Valencias levende mødre og barn, bleke og utsultede.

Denne natten gikk vi rundt i gatene, noen av forfatterne, og drøftet kulturens spørsmål. Hvor snevre er ikke grensene for menneskets fantasi og samvittighet, hvor meget er det ikke å gjøre når det gjelder å utvide dem! Når ett barn blir myrdet, kan det ryste et helt land, undertiden en hel verden som i tilfellet med Lind-bergh-babyen. Men når tusen barn blir myrdet — som i Spania idag — beveges vi langt mindre . . .

Noen timer senere drog vi til Madrid.

Jernbanen er avbrutt, det er å kjøre med bil fire hundre kilometer over høisletten. I den kullblå skumringen så vi den første gule sporvognen i utkanten av byen. Skiltet den hadde var «Puerta del Sol».-------------

Fra november ifjor har Madrid vært bombardert praktisk talt hvert døgn. Enkelte av forstedene er faktisk pulverisert; i centrum er det smadrede hus i hvert kvartal. Allikevel er det intet å merke på menneskene. Deres beslutning er at de døde og sårede skal merke at det er bombardement, men ingen andre. De betrakter beskytningen med en slags stolt forakt; de vet at granatene mest slår ned i Puerta del Sol og Gran Via; men der fortsetter de med å gå, fordi de pleiet å gå der før. Om natten er det ikke en sjel som går ut av sine rum når bombardementet begynner.

Madrids bystyre bevilget nylig, på en av ødeleggelsens dager, 36 millioner pesetas til gjenopbygging av byen; de arbeider tillitsfullt og urokkelig på langt sikt.

På de åpne plassene er der reist bygninger av mursteinog sandsekker; bak dem overvintrer Madrids kunstverker, spede nymfer og berømte menn.

I Madrids utkanter går fronten. Det mest gripende derute er skolene. Mellem trærne er bygget noen skur, taket bestod av jernbjelker med planker og løv slengt oppå. På døren var skrevet: «Analfabeter 9—12, almin-delig kultur 2—4.» En ung lærer stod og underviste sine kamerater.

Herfra gikk vi ned i skyttergravene. De buktet sig frem mot fiendens linjer som lå på den solsvidde skrenten rett overfor.

Seksti meter fra fascistenes skyttergraver var der hugget inn en hule i leiren, en ny skolestue. Det hendte at beskytningen var så voldsom at de ikke kunde nå frem til skolen ved utgangen av skyttergravene; så kom læreren ut til dem.

Her satt da republikkens soldater på sine lave pulter mellem jordveggene, mens granatene fra marokkanerne (det er de som ligger på den andre siden), hvinte over hodet på dem.

For alle dem som arbeider med ordet må denne skolestuen og de tusen andre rundt i Spania bli en forpliktelse og et ansvar, fordi det finnes menn som beveges av ordet, og vil verge ordet, den nye og større verden som de skimter, med sitt liv.

«Hjemmet» 11. desember 1937.TIL NORDENS UNGDOM

Så sant som vinteren, kald og mørk, blir sprengt av sjø og blomst og bjørk, mens seiers-solen flommer, — har menneskesinnet i sin glød den samme makt mot frost og død. Vær hilset, Nordens sommer.

I motløshetens tunge tid

vær dere mot, vær lys, vær strid.

Av dere skal det kreves at tvil og angst og kuldegrøss blir sopt en solskinnsdag tilsjøs,

Fei vekk et ord: forgjeves.

Hvor innestengt i dette ord går slekten rundt og vet og tror at den kan intet makte.

Forgjeves alt . . . Bryt fengslets ring, den døde tro på ingen-ting, fornekt det og forakt det.Hvor grusomt dømmer dette ord hver venn av oss i Spanias jord . . . De falnes liv skal leves i håpet vårt. En motløs dag vil kvele deres åndedrag.

Da vil de dø, forgjeves.

Håpet er alt. Hvad hjelper jern hvis ikke håpet er vårt vern.

Selv midt i giftgass-nøden vil den som engang valgte fri et verdenshåp å ånde i ha makt å trosse døden.

Du fjerne jord med rett og fred, vår kjærlighets, vårt arbeids sted, med lek av glade unger, — det er den fremtid som vi vil, det er den luft som strekker til en stund for våre lunger.

I sommervindens dype pust i livets groende august skal våre faner heves som viljen gjennem denne tid, til håpets vakt, til håpets strid, hvor intet er forgjeves.DET ER FORBRYTERE IBLANDT OSS

Noen betraktninger over de norske frivillige i Spania.

Vi vet at storparten av det norske folk gløder for det republikanske Spania. Vi står solidarisk med spanjerne i deres kamp mot fascismen, heter det, deres seier er vår seier. Men dessverre viser det sig at det er folk iblandt oss som bryter ut av denne mektige solidaritets-aksjonen, og reiser ned til Spania og tar del i kampen der. Slike frivillige eftersøkes nå av det norske politi.

Rett-tenkende mennesker vil skutte sig med ubehag når de tenker på forbryterne og si: her har vi arbeiderregjering, og da er vel solidariteten i tilstrekkelig gode hender.

La oss i all korthet gjennemgå de viktigste av de velgjerninger som det offisielle Norge har vist den spanske republikk.

Først og fremst har vi sammen med de øvrige europeiske demokratier satt republikken utenfor all internasjonal rett. Spania er det eneste land i Europa som ikke har adgang til å skaffe sig våben for å verge sin uavhengighet. Nåvel, dette er et kollektivt standpunkt; men hvordan er Norges så å si personlige forhold til den lovlige spanske regjering?Vi har en norsk minister for Spania; eiendommelig nok har han i halvannet år opholdt sig i en liten

fransk by, Jean-de-Luz; ved en tilfeldighet ligger denne byen på grensen til Franco-Spania. I Barcelona har vi imidlertid en chargé d'affaires og en legasjonssekretær; under daglige bombardementer og stadig livsfare må de vareta sine opgaver. En av de viktigste plikter er uten tvil omsorgen for de spanske fascistene som holder tilhuse i den norske legasjon i Madrid. På tysk initiativ blev som bekjent vår ministerbolig omgjort til et fristed for republikkens motstandere. Det er nå et halvt tusen mennesker igjen. Maten betaler fascistene selv, men bensinen som skal føre proviantbilene til Madrid må den spanske regjering skaffe. Bensin er dyrebarere enn gull i Spania idag; oljeskibene blir senket utenfor kysten, og meningsfeller til folkene i den norske legasjon bombarderer bensinlagrene, ofte med hell; det hender at solen ikke kan sees på dager bak røkskyene over spanske havnebyer. Men siden Norge er et vennligsinnet demokratisk land, har vi i halvannet år fått nok bensin til våre protegeer i Madrid.

Vårt land har også hatt annet samarbeid med den spanske regjering, for eksempel forhandlingene om skadeserstatning for «Gulnes». Dette skibet lå i oprørs-havnen Sevilla; det var handel med Franco det gjaldt. Regjeringsflyene bombarderte havnen, skibet hlev skadet, flere mann drept.

En skulde tro at dette var en sak som utelukkende angikk skibets rederi som med velberådd hu på spekulasjon hadde våget skib og mannskap for å handle med folk utenfor lov og rett. Men nei.

Den norske regjering sendte som bekjent erstatningskrav til republikken. Efter hvad det er mig meddeltfra spansk kilde får Norge nå omkring hundre-og-femti tusen kroner utbetalt. Hvorfor betaler Spania disse pengene, som vi folkerettslig neppe kunde gjøre oss håp om å få? Svaret er at den spanske republikk i sin fortvilte, ensomme stilling setter alt inn på å markere sin holdning som humant demokrati; i et don Quijote-aktig håp for sig selv prøver den å skape en målestokk for godvilje mellem nasjonene. Det kan kanskje sies slik at vi i denne sak har vært flinke til å utnytte martyriet.

*

Dette var noen trekk fra vår officielle solidaritet med det blødende Spania. Allikevel er det mennesker her-hjemme som mener at denne hjelpen tross alt ikke er nok. Særlig innenfor arbeiderbevegelsen har det vært samlet inn penger, seks hundre tusen kroner, til hospital og barnehjem i Spania. Det er penger gitt i brennende samfølelse, og for dette beløpet har vi kunnet sende ned dyktige folk og nødvendige levnetsmidler fra vårt land.

Enhver må medgi at det har vært noe dypt fornuftig og veloverveiet ved vårt hjelpearbeid der nede, aldri noe desperat; således blev det norsk-svenske sykehuset kontraktsmessig lagt meget langt bak fronten, og foruten sin lønn i norske kroner var våre læger og sykepleiersker rundelig forsikret mot enhver ulykke eller sykdom. Spaniahjelpen — som efter alles dom har gjort et ypperlig teknisk arbeid — beholdt på denne måten en slags hemmelig forbindelse med vårt eget samfunds fredelige og fornuftige verden; den har ikke utfordret noen.

Men så har vi altså disse frivillige og deres hjelperesom nå blir jaget av det norske politi. Billedet av dem tegnes i mørke farver, unge menn blir fristet med bra betaling og det vanker vin også, står det i avisen. Og fremtidsutsiktene som soldat kreves det vel også karakterstyrke for å vise fra sig, de skal få tyve pesetas dagen.

Jeg har truffet endel av disse outsiderne, disse håpløst uassurerte folkene, nede i Spania, og jeg tror at fremstillingen av deres reise og deres motiver kanskje ikke er helt fullstendig.

Noen har reist ned på egen regning; til andre har kamerater skranglet sammen det nødvendige beløpet for å komme fra Oslo til den spanske grensen — med kosten omkring 150 kroner. Men vinen, menneske, vinen! Det står i avisene at de er blitt spandert på. På dette punkt er sikkert intet forsvar mulig; utvilsomt har de drukket en flaske vin eller to med kameratene den siste kvelden; til deres undskyldning får sies at de skulde ut på en lang reise. Men la oss glede oss over med hvilken fin kunst journalistene, — hjerteskjærende avholdsmenn alle sammen, — får antydet at her dreier det sig om viljeløse kadavere som bringes fulle ombord i Antwerpenbåten.

Så en natt har de gått over Pyrenæerne. Deres lønn i folkehæren er ti pesetas dagen, nok til tobakk (når det fins), såpe og litt ekstra klær. Deres nærmeste fremtidsutsikter; Sykdom og død.

Men kan noe menneske ville sig selv så ondt, og er det ikke riktig at opdagelseschef Sveen arresterer dem og pressen stempler dem efter fortjeneste? Det er hare den ting å si: hvis det brøt ut en krig i vårt eget land, var det Sveens plikt å arrestere alle dem som nektet å delta; da vilde sykdom og død plutselig bli ærefulle og vidunderlige begreper.Men det finnes en lovparagraf, ropes det, undertegnet av vår regjering som forbyr disse mennene å kjempe for det angrepne spanske demokrati. Det er riktig. Men det finnes en annen lovparagraf, også vedtatt av regjeringen, som sier at vårt medlemskap i Folkeforbundet forplikter oss til på enhver måte å støtte en angrepet stat. Hvis Sveen fant på å gå op og ransake litt hos Koht, vilde han opdage at denne loven brytes dagstøtt i vårt land. De eneste som prøver å håndheve den er noen sjøfolk og arbeidere som politiet nå prøver å få tak i.

*

Jeg vil ikke råde noen til å reise til Spania. Dø gjør mennesket i ensomhet, uten råd. Men det var hare et par trekk i billedet av disse frivillige jeg har villet rette litt på. Det som vi skal føle overfor dem, er ydmykhet. I skyttergravene og hospitalene har jeg hørt på de politiske samtalene som denne vesle ensomme flokken av skandinaver har ført, og ingensteds har jeg truffet en edlere og høiere vilje til rettferdighet.

Bombeflyene går i rutefart over den spanske repu-blikks byer idag, mennesker og deres hjem styrter sammen i en ruinhop, barn med litt blod om munnen ligger ute i gatene. Det er forbrytere som gjør det, og vi — du og jeg — er forbrytere som i vår avmakt lar det skje. Og derfor er det lett å forstå at selv radikale mennesker føler en angstfull uvilje, ja hat ved tanken på de frivillige, og sier: Sett dem fast, de som ikke er forbrytere som vi andre.

«Arbeideren» 28. februar 1938.NON-INTERVENSJON

Små inntrykk fra Barcelona.

På den vakre spanske øen Mallorca har Hitler og Mussolini oprettet en flyvebasis, og herfra går bombeflyene i rutefart til Barcelona, som ligger bare en time borte. De slipper ned sine bomber, og hvis de får drept endel hundre kvinner og barn, er det en vellykket ferd, og glade kamerater trykker flyvernes never når propellene stanser og de springer ut fra maskinen. Så vagger de bortover aerodromens grønne slette, og går til sjøen for å bade.

Det hender at de europeiske demokratiene føler et viss ubehag når dødssifrene er upassende store i Barcelona, og det ymtes noe om hjelp til Spania. Men da svarer fasciststatene at det er non-intervensjon i Spania, og hvis den lovlige regjering får våben, er Hitler og Mussolini, hvor meget det smerter dem, i fredens navn nødt til å gå til verdenskrig.

Neste dag kan da bombeflyene seile innover Barcelona med ganske stor trygghet; byen har få og dårlige luftvernkanoner; de demokratiske landene synes det er best slik, for fredens skyld.

Tilsynelatende tar byen sin skjebne rolig og smilende. Bombeflyene kommer som regel flere ganger i døgnet. Da skingrer sirenene, bombene faller, hus styrter sam-men. Ambulansene suser frem, og de sårede bringes på hospital. De døde som ligger ute i gaten blir fjernet; men likene som ligger inne i ruinhopene mellem forvridde jernbjelker, er det uråd å få ut; det er stank av offer overalt.

I samme minutt flyene stryker tilhavs, er gatene fulle av folk. Menn haster videre til sitt arbeid; unge piker drar lebestiften over munnen.

Men fra dag til dag merkes allikevel hvor bombarde-mangene sliter på. Jeg la merke til min nabo på hotellet, en ung regjeringsembedsmann som nu i halvannet år hadde levet under dette presset, først i Madrid og siden i Barcelona. Hver gang sirene gikk, fikk han voldsomme brekninger. Han smilte undskyldende rundt sig, og kastet op. I trappeopgangen til det norske konsulatet pleide det å sitte en kvinne med hodet i hendene mens hun jamret: Jeg venter døden, husene omkring er knust, jeg tør ikke være alene, jeg venter døden.

Barnene gikk det verst ut over, hungerblokaden og flyveangrepene i fellesskap brøt ned deres motstandskraft. En eftermiddag var jeg ute i en kantine hvor fem hundre barn stod i kø for å få en halv liter melk. De så jammerlig

ut, huden hang i store folder rundt knoklene, mange kunde knapt holde sig på benene.

Men det summet en vennlig lyd i rummet, en liten elektrisk motor som blandet melkepulveret og vannet, den durte flittig og fredelig; det luktet godt av varm melk. Plutselig stanset motoren, lyset gikk, sirenene begynte. Noen av barnene gråt, men de fleste stod ubevegelige i mørket. Nu kunde vi høre en annen slags motor, en kjempemotor oppe i himmelen, det var fascistene som kom. Bombene falt i nærheten; alarm-tilstanden varte ennu en time; tålmodig stod køen og ventet til livets lille skrøpelige motor fikk lov til å komme igang igjen. Mellem bombeeksplosjoner ventet de hver dag på melken; og dette var lykkelige barn; mange tusen står på ekspektanselistene for å få sin halve liter.

Kanskje en dag orker ikke menneskene mer. Ti bom-bardemanger i døgnet er meget; de kan komme til å gi sig over, lik en sprengt hest som stuper i gaten. Da har de unge guttene fra Mallorca vunnet; noninterven-sjonsmaktene Tyskland og Italia har erobret et folk for sin fred.

Det er vakkert at vi i Skandinavia har samlet inn så store beløp til humanitær hjelp for det spanske folk; det påståes at vi i gavmildhet er blandt de ledende i Europa. Men la oss ikke bli stolte over det; skamfull-het er den beste følelsen når det gjelder Spania, det er hvileløshet i skam.

I disse dager sendes en rekke ambulanser sydover til Barcelona; la oss huske at ambulansene skal brukes efter at bombene er falt. Likkister er det også, rett betenkt, bruk for ved en slik situasjon. Likkister til Spania! det er den humanitære hjelps siste, konsekvente parole.

La oss istedenfor reise folkekravet: luftvernkanoner til Barcelona. Muligens er det imot den humanisme som elsker nederlaget, men det er vel også menneskelighet i å si: det har vært nok blod, nok lik for vår medfølelse, og nu må vi redde noen levende.

«Nordeuropa» nr. 1, 1938.

16 — Veien frem.PÅ NØYTRALITETSVAKTHVOR MINE TANKER ER

I desember måned brakte flere aviser, som hadde fått greie på at jeg lå på nøytralitetsvakt i Finnmark, noen sarkastiske forespørsler til meg om hvorledes det nå stod til med min politiske tro. På det tidspunktet da disse bladene kom meg i hende, var de troppeavdelinger jeg tilhørte, pålagt den mest absolutte sensur, med forbud mot å skrive noe som helst brev og mot bruk av telegraf og telefon. Et slikt forbud kan komme igjen, og en noenlunde anstendig redaktør burde forstå at under slike forhold går det egentlig ikke an å angripe eller provosere folk som må unnvære det privilegium å sitte hjemme og uttale seg fritt.

Den siste forespørslen til meg skriver seg fra Lofotposten. Bladet meddeler at forfatteren Arnulf Øverland har vært mandig nok til å ta avstand fra Sovjet-Unionen og erklære at hans tanker, som alle andre nordmenns tanker, er i dag hos Finnland.

Nå anmodes jeg om en lignende bekjennelse, idet bladet visstnok synes at dette hører til en nøytralitets-vakts plikter.

Jeg skal her innskrenke meg til å uttale at mine tanker er i dag der hvor øyensynlig meget få borgerlige journalisters tanker er, nemlig hos Norge, hos det arbeidende norske folk som vil ha fred.Her oppe ser vi ikke annet enn at storavisene sørfra som vi får tilsendt i dyngevis, på sine hedersplasser er fulle av innlegg fra forretningsfolk, læger, jurister, foruten oldinger av alle slags yrker, som ikke synes de kan leve hederlig som nordmenn før de har fått styrtet dette landets fiskere og arbeidere ut i en krig. De leses med den største bitterhet her nordpå, disse artiklene, og samtidig legges det også merke til at folk nettopp fra krigshissernes samfunnslag viser en utpreget skyhet når det gjelder å avtjene endog noe så lempelig som en finnmarksk nøytralitetsvakt vintersdag.

La meg til slutt få si at den eneste fiende jeg kjenner i dette øyeblikk, er de nøytralitetsbryterne som er innenfor våre grenser, og som ved hjelp av avisene hver eneste dag faller landets nøytralitetsvakt i ryggen,

Finnmark den 4. jan. 1940.

«Dagbladet» 10. januar 1940.